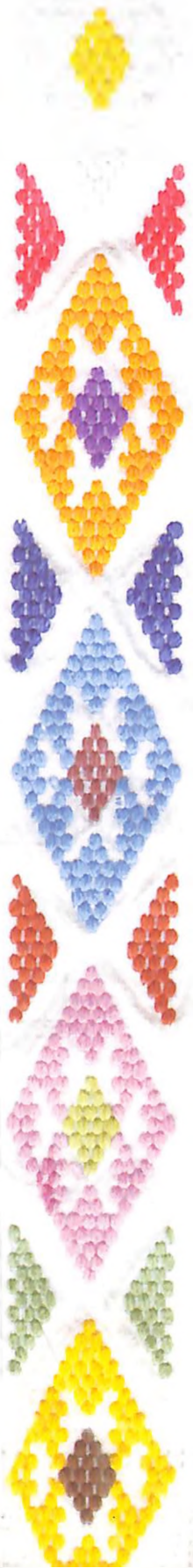

Običaji muslimana, pravoslavnih, rimokatolika i Jevreja u BiH

**OBIČAJI MUSLIMANA, PRAVOSLAVNIH,
RIMOKATOLIKA I JEVREJA U BiH**

**Međureligijsko vijeće u BiH
Sarajevo, 2005.**

Izdavač:
Medureligijsko vijeće u BiH

Autori:

Muslimanski običaji:	prof. dr Aiša Softić Medhija Maglajlić
Pravoslavni običaji:	Aleksandra Srdanović
Rimokatolički običaji:	Zorica Maros
Jevrejski običaji:	Sonja Samokovlija

Recenzenti:

prof. dr Ismet Bušatlić
prof. dr Dimitrije Kalezić
prof. dr Mato Zovkić

Lektori:

prof. dr Munib Maglajlić
Sanja Cerović
Irena Bencun
Julija Kos

Urednik izdanja:

Olivera Jovanović

Design korice:

Vanja Jovanović

Štampa:

"Maunagić" d.o.o.
Sarajevo

Za štampariju:

Feda Maunagić

Tiraž:

2500 primjeraka

Sarajevo, mart/ožujak 2005.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

392 (497 . 6)

**Običaji muslimana, pravoslavni, rimokatolika i
Jevreja u BiH / [autori Aiša Softić ... [et al.] .**
- Sarajevo : Medureligijsko vijeće u BiH, 2005. -
137 str. : ilustr. ; 24 cm

Tekst lat. i ćir.

ISBN 9958 - 9780 - 0 - 8
1 . Softić, Aiša
COBISS . BH - ID 14073862

ISBN 9958 - 9780 - 0 - 8

Predgovor

Mi žene različitih vjera, okupljene oko MRV u BiH, krenule smo u zajedničke projekte kojima želimo dati svoj doprinos miru kroz međureligijsku saradnju. U tom cilju tražile smo polje koje odgovara svima. U protekloj godini dana smo radile na projektima pomoći siromašnima, povratnicima pa je došao na red i projekat našeg doprinosa bosanskohercegovačkoj kulturi.

U svim tradicijama ovoga podneblja je nepisano pravilo da je žena čuvar vjere i običaja. Želeći da doprinesemo našoj kulturi pokrenule smo rad na knjizi o vjerskim običajima u kojoj je isprepletana nit koja veže običaj, ženu i vjeru.

Knjiga u sebi sadrži četiri dijela: govori se o islamskim, pravoslavnim, rimokatoličkim i jevrejskim običajima, te je namijenjena raznolikoj publici. Njen cilj jeste da se upoznamo sa običajima sa kojima se susrećemo u toku godine, koji su sastavni dio našeg života.

Sve na jednom mjestu - jeste prednost ove knjige u kojoj su se autori trudili da što vjernije prikažu svoje običaje.

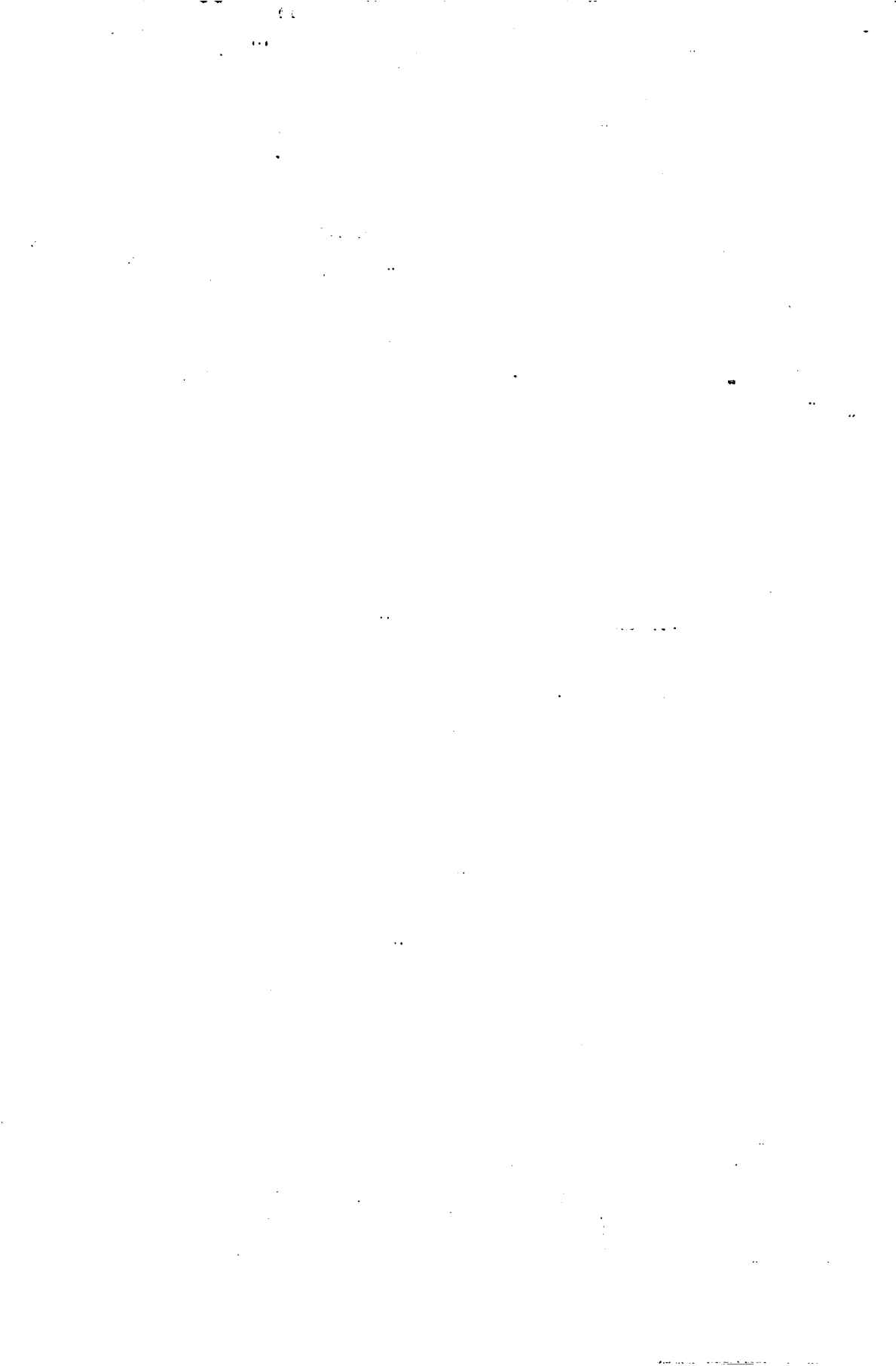
Mi, grupa žena MRV BiH ćemo nastojati i u budućnosti davati svoj doprinos međureligijskom dijalogu kroz projekte u kojima sa zadovoljstvom učestvujemo.

Ovom prilikom se zahvaljujemo gospođi Medhiji Maglajlić, gospođi Aiši Softić, gospođi Aleksandri Srdanović, gospođici Zorici Maros i gospođi Sonji Samokovliji na izvanrednom autorskom radu. Veliku zahvalnost dugujemo Svjetskoj konferenciji religija za mir i ovdje navedenim donatorima.

Radna grupa žena MRV BiH

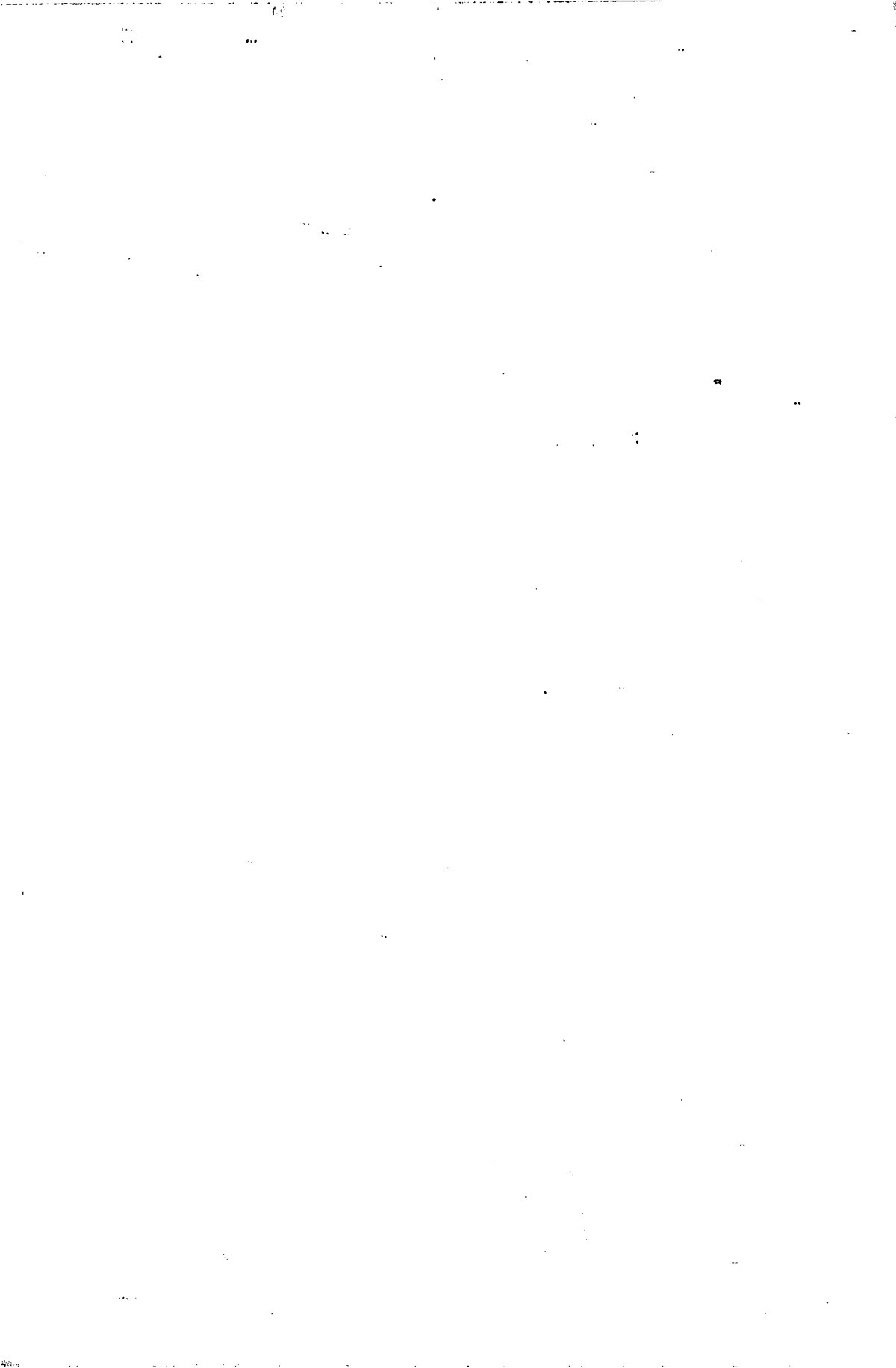
Behija Durmišević
Milka Bojović
Marica Vikić
Erna Debevec

OBIČAJI MUSLIMANA

UVOD

Običaji su jedna od bitnih odrednica svakog naroda. Nastajali i njegovani kroz dugo vremensko razdoblje, običaji su se prenosili iz naraštaja u naraštaj. U tom dugom procesu često su gubili nešto od svog početnog oblika, ali su istovremeno i dobivali u svom sadržaju i načinu iskazivanja. Provođenje i poštivanje običaja i danas se smatra obavezom, odnosno načinom iskazivanja i potvrđivanja pripadanja određenoj narodnoj zajednici.

Običaji Bošnjaka vrlo su brojni i raznovrsni, ali do danas nisu potpunije istraženi ni predstavljeni u svojoj geografskoj rasprostranjenosti i sadržinskoj raznolikosti.

Jedna od osnovnih odlika običaja Bošnjaka jeste preplitanje pradavnog, naslijeđenog i elemenata koji izravno proističu iz islamskog učenja. Stoga se skoro i ne mogu strogo odvojiti vjerski običaji od tzv. narodnih. Tačnije rečeno, običaji Bošnjaka u cjelini su kombinacija vjerskog i narodnog. Tako se može reći da nijedan vjerski običaj nije ostao, a da se uza nj nisu vezale i neke druge običajne radnje koje isključivo nose kolorit narodnog i suprotno. To potvrđuje kako otvorenost islama kao religije tako i slobodu bošnjačkog naroda u smislu poimanja religijskog. Općenito se može reći da su običaji Bošnjaka pretežno građanskog karaktera te da su primjese vjerskog u njima srazmjerno male. Čak i u onim običajima koji se izravno vezuju za značajne datume islamskog kalendara brojne su običajne radnje koje uopće ne proističu iz vjerskog učenja. Stoga je vrlo teško, skoro i nemoguće, strogo odvojiti vjerske od narodnih običaja Bošnjaka.

ROĐENJE DJETETA

Cio čovjekov život, kako onaj lični, porodični, tako i društveni praćen je različitim običajima. Rođenje, nadijevanje imena, odrastanje, stupanje u brak, smrt - prate običaji koji se podvode pod odrednicu *društvenih* običaja. Posebnu skupinu čine tzv. *godišnji* običaji, koji se vezuju za određene datume u godišnjem kalendaru, dok se treća grupa običaja razvila uz poslove i provodi se kada se za to ukaže potreba.

U svim skupinama običaja koji su razvijeni među Bošnjacima mogu se prepoznati i one običajne radnje koje se na različite načine i u različitom obimu

zasnivaju na islamskom učenju.

Tako se već u radnjama koje su vezane za čin rođenja djeteta, što je inače praćeno nizom različitih običaja i vjerovanja, uočavaju neki elementi koji su samosvojni, poznati i razvijeni isključivo među Bošnjacima, mada je velik broj običaja vezanih uz porod i nakon poroda sličan ili jednak kod svih bosanskohercegovačkih naroda. Jedna od osobenosti bošnjačkih običaja oko rođenja jeste učenje, dok porod traje, 36. ajeta 3. sure (*Ali 'Imran*) iz *Kur'ana* sa ciljem da se porodilji olakša porod, a što se prakticalo u nekim sredinama u BiH. Običaj da se novorođenče prvi put spušta u kolijevku uz učenje *Euze* i *Bismille* također je svojstven isključivo Bošnjacima. Ranije se, a i danas je to saćuvano u nekim našim krajevima, strogo vodilo računa o tome ko će novorođenče prvi put spustiti u bešiku. Nastojalo se da to bude neko od rodbine ili prijatelja ko se odlikuje zdravljem, ko se u zajednici smatra naroćito pametnim ili uspješnim. Najćešće je to bio muškarac, mada se dešavalo da žensko dijete u kolijevku prvi put spusti i žena.

Obilazak i darivanje porodilje i novorođenčeta poznati su i među sobom vrlo slični i u gradskoj i u seoskoj sredini u Bosni i Hercegovini, bez obzira na konfesionalnu pripadnost. Razlike su zanemarljive i vrlo često proistiću iz imovinskog stanja porodice. Tako, u bogatijim kućama porodilja je ostajala u postelji 40 dana, dok se u siromašnijim njena pošteda od svakodnevnih kućnih obaveza svodila na 7 dana pa i kraće. Darivanje novorođenčeta, odnosno babine, također su zavisile od imovinskog stanja porodice: u nekim bogatijim novorođenče je - posebno ako je to prvo muško dijete - dobivalo kao dar čak zlatnu kašiku i zlatan sahan, itd. U izvjesnoj mjeri sa religijskim može se povezati i običaj prišivanja, najćešće zlatnog privjeska, tzv. *mašala* na bešiku ili kapicu novorođenčeta. Ono je imalo dvojaku ulogu: s jedne strane njime se iskazivala želja za napretkom novorođenčeta, a sa druge mašala je imala funkciju zaštite od uroka.

NADIJEVANJE IMENA

U sklopu običaja koji se vezuju za kuću, a temelje se na preplitanju vjerskog učenja i narodnih običaja, vrlo važno mjesto zauzima sam čin nadijevanja imena novom članu porodice.

Djetetu se pažljivo bira ime, s namjerom da bude lijepo, odnosno da ima

i odgovarajuće značenje kojim se priželjkiva sretna budućnost djeteta. Sve do sredine XX stoljeća nije bio rijedak slučaj da novorođenče dobije ime prema hidžretskom mjesecu u kojem je rođeno (Ševala, Ramo) ili muslimanskom prazniku (Bajro, za dijete rođeno uz Bajram).

Ime se zvanično nadijeva sedmi dan po rođenju djeteta. Obično to čini amidža, dedo, ili - ako to niko od bližnje rodbine ne umije - džematski imām, i to tako što se sa djetetom u naručju okrene prema Kabi i na desno uho djetetu tiho prouči ezan, a na lijevo ikamet. Nakon toga glasno se izgovori ime novorođenčeta. Nije bio običaj da se za uslugu nadijevanja imena daje osobi koja to čini neka nagrada, ali se obično priređivala večera ili neko drugo čašćavanje.

I prilikom nadijevanja imena djetetu, klaao se kurban - ukoliko je dijete muško dva, a ako je žensko - jedan. Meso se dijelilo na isti način kao i pri klanju svakog drugog kurbana. Ovaj kurban se namjenjivao za zdravlje, dug život i sreću djeteta.

OBREZIVANJE MUŠKE DJECE (SUNEĆENJE)

*Kad Vilići seku udavaše,
trista ovnov' kurban učiniše,
tri turbeta nova sagradiše,
trista djece sunet učiniše,
da im seka zdravo goru prijde.*

(Narodna pjesma)

Obrezivanje muške djece jedna je od obaveznih dužnosti muslimana, a tradicionalno su ih obavljali narodni berberi (berbe), čije se umijeće porodično prenosilo. Među Bošnjacima ovom činu se oduvijek pridavao naročit i svečan značaj, a uza nj je vezano i više običaja koji variraju od sredine do sredine i uglavnom zavise od imovinskog stanja porodice. Obično se nastojalo da se i sunećenje obavi 40 dana po rođenju djeteta ili pak oko Kurban-bajrama.

Za tu prigodu bio je običaj da nana izveze dječaku košuljicu. Kod siromašnijih porodica umjesto košuljice šile su se suknjice. Košuljice su išle s koljena na koljeno i iz ruke u ruku, ali se i za nju i za posteljину nastojalo da budu što ljepše. Sunećenje se nekada oglašavalo pucnjavom, pa čak i telalom. Odmah

nakon obavljenog sunećenja djeca bi lijegala u postelju, za tu priliku ukrašenu majčinim ruhom. Obavezan rekvizit bila je oklagija koja se stavljala preko postelje a na oklagiju izvezen lagani pokrivač ili jorgančić u zimskim danima.

Nakon obavljenog sunećenja, dječaka najprije daruje dedo - očev otac, potom majkin i to zlatom ili novcem, a onda otac djeteta, nekad i majka i ostali prisutni. Roditelji su vodili računa da od dobijenog novca dječaku kupe trajnu i vrijednu uspomenu, u nekim sredinama se smatralo da to treba biti neki predmet od bakra. Za uslugu sunećenja nije bila utvrđena cijena, pa je porodica plaćala prema svojim mogućnostima. Plaćanje nije moralo biti u novcu. Berberu se mogla darovati npr. serdžada, ukoliko se sunećenje obavljalo u porodici čilimdžije; firale ili mestve, ako je to porodica sarača, i sl. Uz poklon, često se berberu slala i baklava.

Uz obred sunećenja obavezno se pripremao i ručak za prisutne. Za tu priliku bila bi u imućnijim kućama pozivana i *aščikaduna*. Sofra je po pravilu bila vrlo raznovrsna. Između ostalog, spremila bi se i posebna baklava koja je imala tzv. *krunu*, - tj. neizrezani središnji dio koji bi među sobom dijelili osunećeni dječak i dedo, i to očev otac.

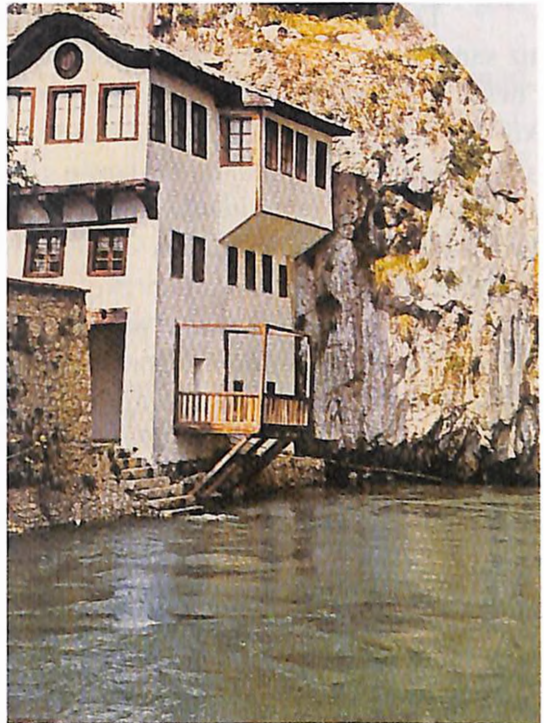
Uz vlastito dijete, imućniji bi obično sunetili i siromašnu komšijsku djecu. Smatralo se to pohvalnim djelom, pa čak i dužnošću.

Danas se sunećenje najčešće obavlja u medicinskim ustanovama. Mnogi od običaja koji su nekada prakticirani usljed promjena u načinu života, danas su se izgubili, ali se i dalje zadržalo obavezno darivanje u novcu. Za vrijeme dok leži, a često i poslije, dječaka dariva ne samo rodbina već također prijatelji i komšije, odnosno svaki gost koji posjeti kuću. Jedan od novih običaja vezanih za čin sunećenja jeste priređivanje porodičnog veselja što se može smatrati izmijenjenim nekadašnjim iskazivanjem radosti zbog ovog čina (konjske trke, npr.).

ŠERIJATSKO VJENČANJE

Društvene promjene u životnom okruženju Bošnjaka u prošlosti značajno su djelovali na običaje vezane za sklapanje braka, koji je tokom osmanskog razdoblja i sve do Drugog svjetskog rata bio redovito šerijatski. Nakon završetka Drugog svjetskog rata, stavljanjem izvan snage šerijatskog prava (skupa zakona izvedenih iz *Kur'ana* te iz prakse Božijeg poslanika

Muhammeda) na području koje su nastanjivali Bošnjaci, obavljana su tzv. građanska vjenčanja pred odgovarajućim općinskim službenikom, matičarom. Međutim, i u tom razdoblju (1945-1992) određeni procenat brakova sklapan je i na šerijatski način. Šerijatsko, u osnovi građansko vjenčanje sa vjerskim predznakom obavlja se u kući, u džamiji ili u odgovarajućim džematskim ili za taj čin namijenjenim vakufskim prostorijama, a danas ga provode hodže, dok su ga u ranijem razdoblju provodile šerijatske sudije, kadije. Svjedoci na šerijatskom vjenčanju i sa mladoženjine i sa mladine strane su u pravilu muškarci, a ako to nije izvodljivo ili ako se mladenci odluče za ženskog svjedoka sa mladine strane onda to, prema šerijatskim propisima, moraju biti dvije punoljetne ženske osobe. Prilikom vjenčanja nastojalo se da žena u slučaju razvoda bude materijalno obezbijeđena, pa se vjenčavalo obično u zlato, a to materijalno obezbjeđenje žene nazivalo se *mehri-muedžel* ili *mehr* i obično je bilo simbolično. Sve do Drugog svjetskog rata šerijatskom vjenčanju nisu prisustvovali ni mladoženja ni mlada, već njihovi zastupnici. Prilikom šerijatskog vjenčanja hodža tri puta pita i djevojku i mladića da li svojevrijedno pristaju na brak, a i prisutne da kažu ako postoji bilo kakva prepreka za brak budućih supružnika. Prilikom vjenčanja hodža upozna mladence o njihovim bračnim pravima i dužnostima i redovno na kraju prouči molitvu-dovu, kroz koju se provlači želja da upravo sklopljeni brak uspije. Za uslugu oko obavljanja vjenčanja on dobija nagradu u novcu, a ako se vjenčanje obavlja kod kuće, onda prisustvuje i prigodnom svečanom ručku ili večeri, zavisno od vremena kada se vjenčanje obavlja. Danas smo svjedoci uvođenja novih elemenata u opisane običaje vezane za šerijatsko vjenčanje koji se ogledaju, između ostalog, u šivanju posebne haljine za tu prigodu, u prisustvovanju svih svatova ceremoniji vjenčanja

Tekija na Buni

- pa to nije više zatvorena, usko porodična svečanost, kako je to ranije bilo.

MUSLIMANSKA NOVA GODINA

Kako je poznato iz historije islama, prvog muharrema (16. juli) 622. godine poslanik Muhammed, a.s., preselio je iz Meke u Medinu. Sam taj čin naziva se Hidžra, a datum se uzima kao polazište za računanje nove muslimanske (hidžretske) godine. Ovo računanje vremena uveo je treći halifa Omer sedamnaeste godine po Hidžri.

Hidžretska godina među bosanskim muslimanima obilježava se na različite načine. Jedan od osnovnih pratećih običaja bilo je ranije svečano paljenje kandilja na džamijskim munarama, potom pripremanje odgovarajućih programa, koji se obično sastoje iz prigodnih predavanja u kojima se prisutni u džamiji upoznaju ili podsjećaju na značaj prelaska poslanika Muhammeda iz Meke u Medinu, posebno u smislu širenja islama, o čemu redovno govori imam, te učenja ajeta iz *Kur'ana* ili nekih drugih vjerskih sadržaja.

Dolazak muslimanske nove godine praćen je i običajima koji su vezani uz samu kuću. U različitim dijelovima BiH običaj je da se ovom prilikom kupi "nešto u kuću", tj. neka kućna potrepština, pa je tako umjesto ličnih poklona, koji se daruju u različitim prigodama i pri vjerskim praznicima, za muslimansku novu godinu običaj da se daruje sama kuća - bilo u vidu neke kućne sprave ili osnovnih životnih namirnica (u nekim krajevima, npr. uobičajeno je da taj broj bude 7, dok se u drugim kupovao po jedan kilogram pirinča, šećera, soli i brašna i to bi se ostavljalo preko cijele godine da stoji, a potrošilo bi se tek naredne nove muslimanske godine - zbog *berićeta*). Za muslimansku novu godinu u kućama redovno se pravila i halva, a vrlo često se priređivao i mevlud, tj. bio bi proučen spjev o rođenju poslanika Muhammeda a.s.. Mevlud je obično tim povodom priređivan u džamiji, na podne ili uz ikindiju, i bio je muški i ženski. Mevlud je učio hodža, a nakon završenog mevluda bilo bi posluženo šerbe. Na mevludu bi se ponegdje dijelile i tzv. mevludske bombone, koje bi se poslije davale djeci da bi bolje učila, što znači da se ovim bombonama pridavalo apotropijsko značenje.

RAMAZANSKI OBIČAJI

*Suton se spušta mirisav ko smilje
I siplje zemljom svoje nujene čare
Gle, mujezini već pale kandilje
I svijet ostavlja trge i pazare,
A suton pada, mirisav ko smilje...*

Musa Ćazim Ćatić: *Ramazanska večer*

Davne i daleke 1214. godine po Hidžri, ili 1799./1800. godine, sarajevski ljetopisac Mula Mustafa Ševki Bašeskija zabilježio je u svom *Ljetopisu*, koji je predano vodio duže od pet decenija (od 1746. do 1804. godine), između ostalog, i slijedeće: "Još odavnina je uobičajeno da se početak ramazanskog posta oglasi iza ikindije uoči Ramazana. Međutim, ovaj put, s obzirom na to da se nije vidio mlađak mjesec za Ramazan, određeno je da post započne u utorak. Ali naknadno stiže vijest da je viđen mlađak, pa su zato pucali topovi i puške u šest sahata noću i tako post započne u ponedjeljak". Bio bi to po svoj prilici i prvi pisani trag nekog običaja vezanog za Ramazan.

Neki od običaja koji su pratili dolazak Ramazana poznati su i rašireni među bošnjačkim stanovništvom bez obzira na njegovu regionalnu pripadnost. Jedan od takvih široko rasprostranjenih običaja je detaljno čišćenje kuće, koje je podrazumijevalo krećenje, ribanje, dotjerivanje svakog ćoška u kući, češljanje vune u dušecima i jastucima, pranje "bjeline", tj. ručnog rada. S posebnom pažnjom prale su se i za Ramazan tako pripremale bošče za sofru i mahrame - abdestne i one koje su služile kao salvete.

Čistile bi se uz pomoć pijeska, tj. *kumale* sinije da i one budu spremne za Ramazan, za bogate objede *sehure*, pred početak dnevnog posta, "ručkove" - i još bogatije iftare na kraju dana. Sinije, drvene i domaćinski goleme, kumale bi se tako što bi se strugale pijeskom nasutim u vlažne platnene vrećice. Nakon kumanja, sinije bi se čudesno zlatile, kao što bi se i suđe sjajilo i presijavalo nakon kalajisanja. A pred Ramazan bi se redovno kalajisalo svo bakreno posuđe, posebno tepsije - velike, okrugle, demirlije, kao i one omanje u kojima bi se spremao kadaif, omiljeno slatko ramazansko jelo.

Uz kuću, pred Ramazan bi se temeljito čistili i spremali i svi drugi prostori (podrumi, ostave). Ako bi postojala ljetna kuhinja, sve do početka

Ramazana život bi se preselio u nju, naročito ljeti, kako bi se kuća očuvala čista, bijela, uređena, *zategnuta*. Da bi kuća mirisala, zapalilo bi se nešto karanfilića i andusa ("velika trava").

U kulturi stanovanja Bošnjaka avlije se ponekad doimaju važnijim od samog stambenog prostora. Ako kuće imaju dušu, onda su duše bošnjačkih kuća njihove avlije - cvjetne avlije prepune ježića, akšamhajra, zambaka, kne, đulbešećerki. I avlije bi Ramazan morale dočekati oribane, čiste, blistave. Obluci avlijske kaldrme morali su biti čisti, trava između oblutaka, oko česme, kao i oko cvijeća oplijevljena i uređena, a avlijska ograda od nefarbanog drveta dobro iskumana (ili istrugana). Kumale su je, nerijetko pjevajući, djevojke iz kuće ili mlade žene.

Iz kuće prelazilo se na čišćenje i uređivanje mahalske džamije. Temeljito su ih raspremale djevojke iz mahale, pod nadzorom kakve starije, iskusnije žene. Svi ćilimi, sve šarene sedžade, sve pustećije - sve bi se iznosilo i treslo, a podovi, baš kao i u kućama, ribani, prozori čišćeni.

U ramazanske običaje spada i običaj obilaska najprije rodbine, a potom komšiluka, mahale. Takve posjete nazivaju se "od Ramazana". Ovim posjetama, pri kojim se i danas obično nosi šećer, limun i kahva, izražavaju se najbolje želje - da se Ramazan ispostu u zdravlju i rahatluku.

Uoči Ramazana običaj je također da se sirotinji u komšiluku, onima koji su "potrebiti", odnesu namirnice kako bi i oni pune kuće dočekali Ramazan. Isti običaj se provodio i uoči svake mubarek (odabrane) večeri. Na taj način bi se najljepše iskazivala solidarnost i poštivanje ustanove komšiluka.

Ramazana je mjesec u kojem se spremaju i posebna ramazanska jela - najbolja, najljepša, najukusnija, najraznovrsnija. Ali i prije nego što nastupi Ramazan, domaćica bi skuhala ono što može stajati i nabavila ono bez čega bi ramazanske sofere bile nezamislive. Tako bi se npr. bamija kupovala i pohranjivala i mjesec dana prije Ramazana. Pripremio bi se i kadaif, jer se on ranije nije kupovao u čaršiji već bi ga pravile bošnjačke žene u svojim kućama. Prije Ramazana bi se pripremala i pečena jufka tzv. kore i ostavljala, a onda bi se uz Ramazan, obično za sehur, od nje pripremalo ili slano jelo sa mesom ili slatko sa grožđicama zaliveno agdom.

Rasprostranjen je bio i običaj šivenja, a u novije doba kupovine novih, ramazanskih odijela, ili barem nekog dijela odjeće ili obuće, koji bi se prvi put obukli ili obuli baš za Ramazan. Ženska čeljad uobičajeno bi dobijala "kat"

haljina. Tako su žene u novim i lijepim ramazanskim dimijama i bluzi odlazile na teravije i na mukabele.

Sa Ramazanom je u bošnjačke kuće, u porodice, u duše ljudi ulazio mir i spokoj. Svaki pojedinac je nastojao da što smireniji dočeka taj sveti mjesec. U tome su prednjačili oni koji su nastojali da isposte nekoliko dana prije Ramazana i tako se pripreme da što bolje obave obavezni post.

Običaj je bio ranije da se u bosanskim gradovima i gradićima za vrijeme Ramazana čaršija, zanatsko i trgovačko središte, rano zatvori, odmah iza ikindije i više se ne bi otvarala do narednog jutra. Na taj način bilo je dovoljno vremena za iftar, za akšam, jaciju i teraviju. Poslije bi se okupljali muškarci po kućama i kahvama, sjedili uz kahvu i sok i eglenisali do sehura ili "ručka", kako se nazivao taj rani, prijesabahski ramazanski obrok u nekim našim krajevima. Ta duga noćna ramazanska sijela i danas su u običaju u nekim dijelovima Bosne i Hercegovine (Gradačac), ali bez nekih sadržaja koji su ih pratili na samom kraju XIX i početku XX stoljeća. U nekim, pak, krajevima ako je Ramazan pao u ljeto, u vrijeme učestalih poljskih radova, poslije sehura (ručka) odmah bi se išlo raditi u polje. U tim krajevima nije bilo dugih ramazanskih sijela, već bi se iz praktičnih razloga odmah po iftaru išlo na počinak.

U bosanskohercegovačkim gradskim sredinama postojao je još sredinom XX stoljeća ramazanski običaj vezan isključivo za čaršiju. Naime, vlasnici zanatskih ili trgovačkih radnji u čaršiji običavali su jedanput u toku Ramazana u vlastitoj radnji prirediti iftar za članove svoje najuže porodice. Tad se iftar ne bi spremao u kući, već bi se jela poručila u aščinici, a donosio bi ga na tepsiji momak iz aščinice. Činilo se to sa željom da i u narednoj godini bude "nafake i berićeta" koji su dolazili u kuću uglavnom kroz rad u dućanu.

Mahale u bosanskim gradovima u toku ovog uzvišenog mjeseca mirisale su u predvečerja na iftare. A iftari su bili nezamislivi bez somuna. Ramazanski somuni prave se u različitim čaršijama po različitim receptima iskusnih pekara, čije se umijeće ponekad pamtilo i prenosilo iz naraštaja u naraštaj.

Osim somuna, uz Ramazan su pravljena i peciva posebnog oblika, ćureci, ponešto izdužena dvjema crtama kao na dvije polovine podijeljena, obrubljena vjenčićima i na dva kraja ukrašena tzv. šapicama, obilno posuta ćurekotom, od čega su vjerovatno dobila ime. Somuni su u nekim krajevima pravljani i u obliku kusa baklave (romboida), a nazivani su pitaljkama. Jednu vrstu ramazanskog somuna u Livnu nazivaju *kabulima*. Kupuje se na pekari i

dijeli po mahali uz uobičajene riječi: "kabulosum - halalosum". Uz somune, ćureke i pitaljke u toku Ramazana je pravljjen i ekmek-kadaif. Oni što bi ga kupili nosili bi ga u zembiljima i platnenim torbama kući. Bilo je to ustvari masno tijesto pripremljeno kao pogača, a zalijevalo bi se gustom agdom i služilo za iftar.

Među obavezna ramazanska jela spadali su i hošafi, borovničevo - kompot od borovnica začinjen nišestom ili brašnom, „višnjab - kompot od višanja, sutlije - vrsta pudinga od griza ili riže. Ipak, i u ovom mjesecu voda je imala poseban značaj. Poznato je da voda ima izuzetno mjesto u životu Bošnjaka, kako svakodnevnom, tako i vjerskom. Iz želje da se za iftar ima što svježija voda pred avlijskim bunarom u onim kućama za koje se znalo da imaju dobre i duboke bunare u toku ljeta stvorio bi se čitav red onih koji bi došli da zahvate i ponesu "friške" vode za iftar. U nekim krajevima koji su imali posebno ukusne i hladne izvore vode djeca ili djevojke i momci prije iftara išli su na vrelo i često su to bila mjesta "slučajnih" susreta i zagledanja.

Ramazan je radost i za djecu, posebno onu koja po prvi put počinju sa postom. Da bi im post omililo, ukućani, posebno roditelji bi im kupovali različite poklone. U toku samog posta djeca bi "sabirala", tj. ostavljala i čuvala sve ono što bi u toku dana dobila za jelo - čokoladu, bombone, kolač, voće. Pred iftar svako bi dijete pred sobom imalo hrpicu onoga što bi "sabrano" i željno čekalo znak da se može omrsiti. Djeca bi u bosanskim čaršijama na ulicama čekala akšam i kandilje. U nekim sarajevskim mahalama, što se penju visoko u brdo, djeca bi sjedila na prozorima, čekala da se upale kandilji i kako bi se na kojoj džamiji upalili, tako bi djeca naglas brojala: "Careva, Begova, Bistrik - top"! Vrijeme je iftara. Buđenje na "ručak" - sehur u nekim dijelovima Bosne bio je posao za to zadužene pouzdane osobe koja bi na sred sela proučila ezan, a zatim išla od kuće do kuće i budila one porodice u čijim kućama nije upaljeno svjetlo. U Bosanskoj krajini to su radili posebni bubnjari udarajući u talambase.

Poseban je običaj tzv. "našivanja", vezan za dječije uvođenje u post, koji je i dan-danas uveliko rasprostranjen, kao što ima prisutnih i nekih drugih ramazanskih običaja iz prošlosti, ponekad donekle izmijenjenih. "Našivalo" bi se obično oko podne. Tada bi djeca krijući jela, da niko ne vidi, osim majke. Majka bi potom proučila Fatihu, a djeca dalje nastavila sa postom. O tome se nije pričalo, a u akšam obavezno bi djeca - postači iftarila za sofrom sa

odraslim članovima porodice. Sitan poklon, a ponekad i "srezane" nove haljine bio je dar djetetu-postaču i ono bi se na taj način lakše i voljnije uključivalo u obaveze odraslih. A da bi se privukla omladina na teravije i mukabele, običaj je bio da se uz Ramazan dovedu u mahalske džamije mladi hafizi, koji bi na kraju Ramazana bivali obilno darivani, posebno od strane imućnih porodica. Još jedan običaj se provodio i čuvao u toku Ramazana. Naime, ako imati mahalske džamije nije bio domaći, tj. ukoliko je za tu priliku došao iz nekog drugog mjesta ili kraja, tada bi se mahaljani rasporedili tako pa bi svako veče druga porodica pozivala imama na iftar ili bi mu iftar bio donesen u džamiju. Uobičajeno bi bilo da mu komšiluk na kraju Ramazana - pored novčane nagrade, koja se davala prema pojedinačnim mogućnostima porodice - daruje košulju, peškir, čarape i sl.

Jedan od običaja koji je isključivo vezan za Ramazan jeste učenje koje se naziva *mukabela*. Oglada se u tome da hafizi, tj. osobe koje znaju cio *Kur'an* napamet, kao i oni koji se po svom učenju *Kur'ana* naročito ističu, uče glasno *Kur'an* uz prisustvo vjernika. Na taj način za vrijeme Ramazana naglas se prouči cio *Kur'an* i "pokloni", tj. zaokruži učenje na ustaljeni način ili posljednjeg dana Ramazana, ili uoči 27. večeri. Vrijeme učenja mukabele može biti različito - poslije ikindije, od sehura do sabaha, poslije podne namaza, a mukabele se uvijek uče u džamiji. Učenju prisustvuju i muškarci i žene, ali - kao i inače pri obavljanju molitve - sjede odvojeno. Prisustvovanje mukabelama smatra se vrlo pohvalnim činom, pa su stoga u Bosni od davnina bile uvijek jako posjećene.

ODABRANE, MUBAREK NOĆI

Zbilja, Mi smo ga (Kur'an) počeli objavljivati u noći Kadr! Prvi ajet, sura 97. (El-Kadr)

Noć Kadr je posebno blagoslovljena, noć početka objave *Kur'ana* i pada u vrijeme neke od neparanih noći tokom deset noći u posljednjoj trećini časnog mjeseca Ramazana. U Bosni se uobičajilo da se to veže za ona mišljenja po kojima je spuštanje Objave započelo u 27. noći mjeseca Ramazana. To je odabrana noć kada se upućene dove Allahu dž. š. posebno obilato primaju. U *Kur'anu* se navodi da u toj noći melec silaze sa odlukama značajnim za život

svakog pojedinca. Zato mnogi vjernici ne spavaju te noći, nego je provode u učenju čitavih sura ili pojedinih odlomaka iz *Kur'ana* te odabраниh dova - molitava za spas od grijeha, nesreće, poniženja, siromaštva, te onih u kojima je izražena želja molioca da umre kao pravi musliman. Posebno se svečano od davnina obilježavala ova noć u Bosni u džamijama i tekijama, uz pripremu i provođenje različitih vjerskih sadržaja, što je predstavljalo svojevrsnu krunu mjeseca posta.

MIRADŽIJA

Hvaljen nek je Onaj Koji je noću prenio Svoga roba iz Hrama svetoga do Hrama Najudaljenijega... Kur'an, prvi ajet, sura 17. (El-Isra)

Na početku sure *El-Isra* kao dokaz Božije svemoći, navodi se noćno putovanje Muhammeda a. s. u predjele onostranog, čime mu je Allah dž.š. ukazao posebnu čast i jedino njega, kao Svoga odabranika bez premca, uputio u neke uzvišene tajne. Nadahnuti ovim uznesenjem, brojni pjesnici među muslimanima tokom stoljeća su opjevali ovo putovanje u nebeske sfere Božijeg odabranika, a među onima koji su se okušali u uobličanju ove teme nalaze se i pojedini Bošnjaci. Najpoznatija "bošnjačka" miradžija jeste ona koju je spjevao Sabit Užičanin, a svečano učenje miradžije, tj. čitanje spjeva o ovom događaju, uz odgovarajuće prateće sadržaje, tradicionalno je provođeno u nekim uglednim sarajevskim porodicama, ali i drugdje u Bosni. Učenjem miradžije vjernik se podsjećao na zavjet koji je dao Bogu, na prisegu Muhammedu a. s., na Pravi put, put vjerovanja, činjenja dobrih djela i uzdržavanja od grijeha, kojim su muslimani obavezni kretati se u svome životu.

AŠURA

Obilježavanje Ašure (10. dana mjeseca muharrema) u bošnjačkoj tradiciji vezuje se uglavnom za spas poslanika Nuha sa lađom, koju je prema Božijoj naredbi načinio, od potopa koji je kao kazna Božija uslijedio nevjernicima. Uoči Ašure u Bosni je običaj da se spravlja slatko jelo u vidu gustog kompotu od raznih vrsta voća, povrća, žitarica, sjemenki i začina svega od prehrambenih namirnica koje se zateknu u kući (od najmanje sedam do sedamdeset i sedam

vrsta), a zatim se to jelo dijeli rodbini, komšijama. Postojali su različiti lokalni običaji vezani za spravljanje slatkog kompota za Ašuru, kao npr. da se u sadržaj namirnica pripremljenih za kuhanje ubaci pokoja prethodno posebno očišćena i iskuhana kovanica, čije bi otkriće izazivalo radost kod djece. Među pripadnicima nekih derviških tarikata u Bosni u tekijama je na ovaj dan obnavljano sjećanje na mučeničku smrt trećeg šiijskog imama Hazreti Husēina, unuka poslanika Muhammeda, a. s., koji se 10. muharrema 61. godine po Hidžri suprotstavio nelegitimnoj vlasti tadašnjeg halife Jazida (koji je naslijedio svoga oca Muaviju). Sa punom sviješću o činjenici da bi priznavanje Jazidove uzurpatorske vlasti bilo pogubno za budućnost islama, Hazreti Husein se odlučno suprotstavio mnogostruko brojnijoj Jazidovoj vojsci, žrtvujući život u borbi za islamska načela. U krvavom raspletu, u junačkoj borbi za svete islamske ciljeve, uz Poslanikovo unuka Huseina, živote je položilo i svih sedamdesetak njegovih vjernih pristalica, što je ostavilo duboke tragove među sljedbenicima islama, posebno među šijama, koji prizivanjem i predstavljanjem prizora teške borbe i smrti Hazreti Huseina nastoje da sačuvaju od zaborava stradanje porodice Muhammeda a. s. i održe što življom uputu koju je Allah dao preko najodabranijeg poslanika. U dane Ašure derviši su u tekijama u Bosni učili žalobne stihove mersijje u kojima je opisana mučenička smrt Hazreti Huseina.

BAJRAM

U okviru običaja vezanih za važne islamske datume posebno mjesto zauzimaju Bajrami - Ramazanski i Kurban-bajram. Ramazanski bajram nastupa nakon završetka mjeseca posta, a Kurban-bajram dva mjeseca i deset dana poslije Ramazanskog. I za jedan i za drugi Bajram vrše se opsežne pripreme: kuća se detaljno čisti i uređuje, pripremaju se posebna bajramska, naročito slatka jela (u najvećem dijelu BiH to su čuvene bajramske baklave koje se spravljaaju na različite načine, zatim kadaif ili neka druga tradicionalna bošnjačka slatka jela). Za Bajram je obavezno ponoviti se, pa su nova bajramska odijela ulazila i u pjesmu i u posloviću. Međutim, ukoliko se svake godine nije moglo kupiti novo odijelo za Bajram, ono najbolje i najljepše se čuvalo i oblačilo od Bajrama do Bajrama. Naročito se vodilo računa, a taj običaj je očuvan i do danas, da se ponove djeca i da i na taj način osjete radost Bajrama. Na bajram-namaz odlaze ujutro samo muški članovi porodice, odrasli i djeca, dok ženski

dio ostaje kod kuće i vrši posljednje pripreme za doček porodice, srodnika i prijatelja nakon otklanjanog bajram-namaza. Prije odlaska na bajram-namaz, za Ramazanski bajram je obavezno nešto pojesti i na Bajram nije dozvoljeno postiti. Nakon klanjanja bajram namaza, prisutni u džamiji čestitaju jedni drugima Bajram riječima: "Bajram šerif mubarek olsun!", ili češće u skraćenoj bosanskoj verziji: "Bajram-barećola", na šta se odgovara riječima: "Alah-raziola"! I ukućani uzajamno čestitaju Bajram jedni drugima. Uobičajeno je da se na Bajram najprije ide u posjetu najbližoj rodbini (roditeljima, starijem bratu ili sestri, amidži, itd). U kući onoga ko se uobičajeno smatra "starješinom" porodice, običaj je da se priredi zajednički bajramski ručak za najbliže srodnike. Potom se obilazi i čestita Bajram među rodbinom, prijateljima i komšijama, uz obavezno čašćavanje sokom, slatkim jelima i kahvom. Za Bajrame se djeci neizostavno daje tzv. bajramluk u novcu čiji iznos zavisi od imovinskog stanja davaoca.

Običaji i za Ramazanski i za Kurban-bajram su istovjetni, s tom razlikom što se za Kurban-bajram kolje kurban. Kurban se može namijeniti na kuću, na kućnog domaćina, na zdravlje, ali također i za umrle članove porodice, bilo prema njihovoj oporuci ili prema želji potomaka ili srodnika. Kurbansko meso se dijeli po pravilu najprije siromašnijim kako bi i oni na taj način osjetili radost Bajrama, zatim prijateljima, komšijama, itd. Klanje kurbana se vrši po povratku iz džamije. Kurbane dijele djeca i tom prilikom najčešće se daruju s nešto sitnog novca ili nekim slatkišem. Dijeljenje kurbana obavlja se od prvog pa do zalaska sunca trećeg dana Kurban-bajrama.

Kurbanska kožica, nakon što se uredi, ili se zadržava u kući i služi za klanjanje na njoj, ili se poklanja u džamiju.

HADŽDŽ

Nemoj Meni ništa ravnim smatrati i Kuću Moju ovu očisti za one koji će je obilaziti, koji će tu boraviti i koji će klanjati i ničice padati, i obznani svijetu hadž. Kur'an, ajet 26., sura 22. (El-Hadždž)

Svaki musliman dužan je - ukoliko mu to imovinsko stanje dopušta - da u toku života jednom obavi hadž, odnosno da posjeti Bejtullah (Kabu, Božiju kuću) u Meki, mezar Muhammeda a. s. u Medini i druga sveta mjesta. Prije

odluke da obavi hadž domaćin je dužan da vrati dugove, ako ih ima, halali sa rodbinom i prijateljima, pomiri ako je na nekog bio ljut, napiše oporuku, da materijalno osigura porodicu da ne oskudijeva za vrijeme njegovog odsustva. Prouči se ikrar dova u džamiji ili u tekiji za grupu hadžija ili se dova prouči u kući jednog domaćina, ili samo za domaćina. Ispraćaj hadžija je svečan i dirljiv. U nekim mjestima u Bosni dova se učila na *musalli* i povorka bi pratile budućeg hadžiju jedan kratak dio puta (do Hadžijske sofe u Mostaru, do Hadžijske ravni u Sarajevu). Kolona bi se formirala po određenom redu: naprijed imam ili hodža koji je učio dove, za njim mektebska djeca koja su uzvikivala amin, zatim, rodbina i ostali pratioci. Pogotovu su ranije opraštanja bila potresna kada se putovalo mjesecima, kada su putovanja bila puna neizvjesnosti, često opasna i po život. Prostor za nešto običajno, mimo onog vjerski doktrinarnog, nalazio se upravo u dionicama ispraćaja, ali i dočeka hadžija, jer u ranijem razdoblju nisu bili rijetki primjeri da hodočasnici umru na putu prema Meki i Medini, u toku samog obavljanja hadža ili u povratku, i za te pojedince smatra se da su okončali život na Bogu ugodan način. Cijelim putem do svetih mjesta uče se sure iz *Kur'ana*, nastoji se misliti samo na Allaha dž.š., zahvaljivati mu za njegove darove, na Božije poslanike, i učiti naglas *Lebbejke-l- lahumme lebbejk...* (*Odazivam Ti se Bože...*). Hadžija nastoji da što više vremena provede pored Kabe i u Poslanikovo džamiji moleći se za oprost grijeha ne samo za sebe i svoje bližnje, nego i za prijatelje i komšije te konačno za sve muslimane i dobre ljude. Na povratku s hadža hadžijama se priređuje svečani doček. Hadžija donosi darove po mogućnosti za svakog ko ga dočeka - mirise, tespihe, sedžade, a za najbliže i najdraže skupocjene poklone od zlata, svile - kao znak da ih se sjećao na svetim mjestima i u svojim dovama.

MEVLUD

Do sada najstarijim pisanim tragom o mevludu koji je učen na području Bosne i Hercegovine može se smatrati Gazi Husrev-begova vakufnama, koja potiče iz 938. po Hidžri / 1531. godine. Plemeniti vakif i najveći dobrotvor Sarajeva u njoj određuje da se svake godine u mjesecu rođenja Posljednjeg Božijeg Vjerovjesnika, rabi-u-l-evvelu, prouči mevlud u Begovoj džamiji u Sarajevu, također Gazi Husrev-begovoj zadužbini. Održavanje mevluda na način kako je to predviđeno Gazijinom vakufnamom izričito je vezano za

rođendan Muhammeda, a.s., i za džamiju kao mjesto njenog održavanja.

O mevludu kao običaju koji se održava u džamiji pisao je prije stotinjak godina i Antun Hangi u knjizi *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*. Osvrćući se na običaje koji su vezani za bošnjačku porodicu i kuću, Hangi ne spominje mevlude, ali to ne treba značiti da ih eventualno nije i bilo. (Hangijevi podaci potiču sa prostora Bosanske krajine, a svaki kraj je, kad su u pitanju običaji, kako pokazuju terenska ispitivanja, imao vlastitih lokalnih specifičnosti.) Definiciju i deskripciju mevluda, s osvrtom na mevlud koji se održava u kućama, u novije vrijeme dao je i Enver Mulahalilović.

U džamijama se mevlud priređuje obično u dvije prigode: prva i češća je obilježavanje rođendana Božijeg poslanika Muhammeda, a. s., a druga je povodom otvaranja, "proklanjanja" nove džamije ili nakon obnove već postojeće. U obje prilike kada se mevlud priređuje u džamiji radi se o činu radosti cijele zajednice.

U ulozi učača mevluda u džamiji se javlja imam, a u gradovima, gdje za to postoje uvjeti, i učenici ili učenice medrese. Sam termin *mevlud* može se reći da ima dvojako značenje: s jedne strane njime se označava pjesnički uobličeno kazivanje o rođenju, životu i smrti posljednjeg Božijeg poslanika, a sa druge pod mevludom se podrazumijeva samo izvođenje mevludskog spjeva, odnosno zajednička svečanost u kojoj se prvensteno iskazuje radost zbog rođenja vjervjesnika Muhammeda a.s., i zadovoljstvo zbog vlastite pripadnosti islamu. Sastavljanje mevludskih spjevova na bosanskom jeziku datira još od druge polovine 19. stoljeća. Naime, godine 1878./79. Salih Gašević je objavio prvi mevlud u Bošnjaka, koji je ustvari bio prepjev spjeva turskog pjesnika Sulejmana Čelebija. Od tog vremena niz bošnjačkih pjesnika okušao se u sastavljanju mevluda, a među njima i Musa Ćazim Ćatić, Safvet-beg Bašagić, a u novije vrijeme Rešad Kadić i Ešref Kovačević. Mevludi su se u ranijem razdoblju učili na bosanskom i na turskom jeziku, a u novije vrijeme prevladalo je u potpunosti učenje na bosanskom. Uz tekst mevluda tokom mevludske svečanosti uče se također pojedine ilahije, a obavezno i neke sure iz *Kur'ana*. Na mevludima u džamijama, kao i u kućama, dijeli se tzv. mevludsko šerbe i mevludske bombone, koje se po održanom mevludu nose kući i dijele djeci. Ovim bombonama, kao i u drugim sličnim slučajevima, prešutno se pripisuje zaštitno (apotropejsko) svojstvo.

Potrebno je istaći da se priređivanje mevluda u džamiji razlikuje u gradskoj i u seoskoj sredini. Dok se u gradskoj sredini sa završetkom učenja mevluda okončava cio običajni ceremonijal, mevlud se u seoskoj sredini kombinuje sa drugim, pratećim sadržajima koji su potpuno izvan okvira religijskog. U seoskim zajednicama mevlud sadrži sve odlike koje su uočljive i pri drugim tradicionalnim skupovima koji su vezani za određene datume u kalendarskoj godini (Jurjevo, Aliđun). Neki istraživači bilježe da se u pojedinim seoskim mjestima Bosne prilikom mevluda koji se daje u džamiji "svijet okuplja oko džamije, gdje omladina igra kolo, a po kućama se primaju gosti, koji se čašćavaju obavezno šerbetom i svečanom trpezom za koju se pripremaju najkvalitetnija jela".

Pored mevluda u džamijama, na cijelom prostoru kojeg nastanjuju Bošnjaci, što znači i izvan Bósne u današnjim granicama, razvio se običaj učenja mevluda u kućama. Običaj je da se u kući priređuju ili ženski mevludi, koji su češći, ili mješoviti, muški i ženski. Iako su ova dva mevluda istovjetna u sadržinskom pogledu, oni se ipak u nekim pojedinostima razlikuju. Ženske mevlude uče bule, dok mješovite uče hodže. U prilici kada se u kući priređuje mješoviti mevlud, muškarci i žene su odvojeni i nalaze se u različitim prostorijama, a što u biti odgovara načelu *selamluka* i *haremluka*. Ovakav raspored muškaraca i žena proističe iz nekih načela u kulturi stanovanja koja se kod Bošnjaka razvila pod uticajem islama.

U priređivanju mevluda u kućama jasno se može razlikovati svrha održavanja mevluda i povod za njegovo održavanje. Kazivači su svrhu održavanja objašnjavali kao način izražavanja zahvalnosti Allahu. Međutim, povodi za priređivanje mevluda u kući mogu biti različiti. Ono što ih objedinjuje jeste njihovo vezivanje za radosne trenutke u životu porodice (rođenje, sunet, ženidba ili udaja, izgradnja nove kuće, zahvalnost Allahu za spas u teškim trenucima i iskušenjima). Savremeni norveški kulturni antropolog Tone Bringe u knjizi *Biti musliman na bosanski način*, koja se zasniva na antropološkim istraživanjima u jednom selu u blizini Sarajeva, podvodi mevlude pod odrednicu "briga za žive". Bringe nadalje prenosi stav svojih kazivača koji smatraju da je "mevlud dobrovoljan i lijep vjerski običaj kojeg priređuje domaćinstvo radi vlastitog berićeta", uočavajući da je po njenom uvjerenju mevlud "istovremeno i društveni događaj koji domaćinstvu pruža priliku da iskaže gostoprimstvo i stekne ugled među susjedima i muslimanskom

braćom".

U nekim bošnjačkim porodicama postoji ustaljena praksa, koja već poprima odlike tradicije, priređivanja mevluda neprekidno kroz duže vremensko razdoblje. Ovakvo priređivanje mevluda treba razlikovati od onih koje priredi porodica u nekom tačno određenom povodu (rođenje muškog djeteta, posebno ako je ono bilo dugo čekano, npr.).

U pripremi i toku samog mevluda možemo uočiti nekoliko faza. Faza pripreme odnosi se na pripremu kuće za održavanje mevluda, nabavku namirnica neophodnih za mevlud, pripremu prostorija u kojima će biti učen te poziv za prisustvo na mevludu. Prema usmenim kazivanjima, pripreme kuće su onog obima i značenja kao pripreme za Bajram, što opet podrazumijeva temeljito i potpuno čišćenje kuće i avlije. Znatno prije nego je određeno vrijeme održavanja mevluda domaćica počinje sa nabavkom neophodnih namirnica, da bi se izbjegla mogućnost da nešto bude propušteno. Za održavanje mevluda bira se najprostranija soba u kući koja se pripremi na način da može primiti predviđeni broj zvanica. Na ženski mevlud poziva se ženska rodbina, prijatelji i komšije. Međutim, iako nije uobičajeno, na mevlud se može doći i bez poziva domaćina, ali svakako uz poziv nekoga ko je već pozvan. Porodice koje kroz duže razdoblje priređuju mevlude obično pozivaju i iste bule, tj. žene koje uče mevlud. Mevlud nikad ne uči samo jedna bula i njihov broj varira od dvije pa do pet. Prema nekim kazivačicama, "ni malo ni mnogo", što znači optimalno je pozvati

tri bule, dvije se smatra premalo, dok se prisustvo više od tri bule, po mišljenju nekih kazivačica, smatra pretjerivanjem.

Iako to nije nigdje jasno istaknuto, ipak je očito da sve bule koje uče jedan mevlud nemaju jednak značaj. Obično je uočljivo da postoji glavna bula, koja je tu čast stekla iz različitih razloga: jer je najstarija, ili se najduže

Džamija i greblje u Sarajevu

bavi pozivom bule, ili ima znatnije vjersko obrazovanje, ili ima ljepši *mekan*, ugodniju boju glasa kod učenja. Ostale bule - bez obzira na činjenicu što u odnosu na prisutne žene znatno življe učestvuju u učenju mevluda - smatraju se i u porodici koja priređuje mevlud, i među prisutnim ženama, bulama-pomoćnicama. Stoga se nastoji, pri pozivanju bula, da uz glavnu budu prisutne i nešto mlađe, neiskusnije bule, kako bi se što bolje osposobile za obavljanje svojih obaveza.

Mevlud se u kućama obično održava između podne namaza i ikindije, a što je posljedica razloga praktične prirode (u tom dijelu dana je najmanje kućnih obaveza). Na mevlud žene ponekad dolaze znatno prije zakazanog početka, a vrijeme od dolaska do početka mevluda koriste za razgovor, upoznavanje i zbližavanje. Očito je poštivanje reda po starini pri sjedanju, s tim da su bule uvijek u pročelju prostorije.

U održavanju svečanosti mevluda postoji tačno utvredeni redosljed kojim se odvijaju dionice koje ulaze u sadržaj mevluda. Prije početka učenja, obavezno je čašćavanje kahvom. Potom slijedi učenje koje se sastoji iz dova, salavata, tekbira i samog teksta mevluda, a na kraju slijede fatihe za mrtve. Nakon proučenog mevluda obavezna je podjela mevludskog šerbeta i mevludskih bombona, peciva u obliku pletenice (pri čemu se za bule u pekari naruče veći komadi) te čestitanje mevluda među prisutnim ženama, posebno sa članovima porodice koja priređuje ovu svečanost, sa iskazanim željama da Svevišnji domaćinima i zvanicama upiše učenje mevluda među njihova dobra djela.

Svečanost mevluda završava se čašćenjem prisutnih i slanim, i tradicionalnim bosanskim slatkim jelima, i kahvom. Vrsta i obim poslužnja zavise od imovinskog stanja porodice koja priređuje mevlud. Jedan od običaja vezanih uz mevlud jeste i podjela među prisutnim ženama tzv. "učene kocke", tj. šećer u kocki, koja je za sve vrijeme učenja mevluda stajala u posudi pred bulama. Ovoj kocki se po svoj prilici pripisuju određena apotropejska svojstva, jer se ona nosi kući i dijeli u posebnim prilikama onima za koje se ocijeni da im je potrebna neka vrsta pomoći ili zaštite (bolesnoj osobi, sa željom da ozdravi, učeniku, sa željom da postigne uspjeh u školi, itd.).

Sam sadržaj mevluda i vrijeme njegovog trajanja uglavnom zavise od bula. Bule koje češće zajedno uče imaju unaprijed dogovoren sadržaj mevluda.

Nije rijetka pojava da se istom prigodom prouči i *tevhid* i mevlud. Sadržaj jednog nastavlja se na sadržaj drugog, nakon tužnog, slijedi veseli sadržaj. Nije uobičajeno da se u porodici koja je još u "prvoj" žalosti u istom danu obave ova dva različita vjerska sadržaja čija su ishodišta suprotna: jednome je izvor u smrti i žalosti, a drugome u radosti. To znači da se *tevhid* i mevlud uče u istom danu tek nakon što je od smrti člana porodice prošlo značajno razdoblje.

Posmatrano sa etnološkog stanovišta, mevlud spada u skupinu društvenih, godišnjih običaja. Mevlud se može označiti otvorenim običajem. Ta otvorenost ogleđa se u prvom redu kroz uvođenje novih sadržaja, i to onih koji svoje ishodište nemaju u vjerskom učenju. Obogaćivanje mevluda novim sadržajima zavisi prvenstveno od izvođača, a ponekad i od onog ko priređuje mevlud. Često su inovacije u sadržaju mevludske svečanosti povezane sa željom za isticanjem, bilo izvođača, bilo domaćina.

Iako je temeljni podstrek za održavanje mevluda bilo obilježavanje rođendana posljednjeg Božijeg poslanika Muhammeda, a. s., mevlud je vremenom dobio oznake običaja koji se u bošnjačkim kućama priređuje u različitim dijelovima godine i vezuje se za različite radosne događaje u porodici. Mevlud se među učenjacima smatra "lijepim vjerskim običajem", čija je osnovna namjena "sticanje berićeta", tj. općeg napretka.

OBIČAJI OKO SMRTI

Kao što je to slučaj i sa drugim bošnjačkim običajima, i običaji oko smrti su kombinacija vjerskih i narodnih, i to iz najdublje starine. Običaj je da uz samrtnika u posljednjim časovima stalno bude neko od bliske rodbine ili prijatelja, koji sjedi uz "smrtnu hastu" i uči *Jasin* i pojedine dove naglas, a ako je samrtnik u mogućnosti i on za njim ponavlja. Učenje se odvija sve dok umirući ne izdahne. Sa posebnom pažnjom se uči ako se radi o teškom bolesniku koji je dugo bio vezan uz postelju, s ciljem da mu se olakša i od Allaha zamoli "od dva dermana jedan", - tj. ozdravljenje ili smrt. Ako je bolesnik umro u kući, ukućani mu podvezuju bradu, prekrivaju ga bijelim čaršafom, spuštaju na pripremljenu sedžadu ili ćilimak i okreću ga tako da mu desno rame bude okrenuto prema Kabi. Sedžada ili odgovarajuća prostirka često se unaprijed kupuje, a nakon što *mejrit* bude iznesen iz kuće, sedžada ili ćilim bivaju poklonjeni u džematsku

Dženaza vjerskog dostojanstvenika 1938. u Sarajevu

džamiju. Ako je smrt nastupila u toku noći, u nekim krajevima *mejiti* se iz kuće iznosi prije sabaha. Česta je pojava da se uz *mejita* sjedi cijelu noć (muškarci uz muškarce, žene uz žene). Ukoliko je umro muž, žena ne ulazi u tu sobu, i obrnuto, ako je umrla žena, muž ne ulazi. Ranije su *mejiti* često opremani kod kuća, a danas se to u pravilu obavlja u *gasulhani*, u prostoru koji se nalazi uz džamiju i koji je namijenjen za tu svrhu. Gasuljenje obavlja hodža, ako je *mejiti* muškarac, odnosno bula ako je *mejiti* žena.

S obzirom na vjcrovanje da nije dobro da *mejiti* ostaje sam prije dženaze, u nekim krajevima običaj je da se za čuvanje *mejita* angažiraju ljudi skromnog imovinskog stanja. Onome ko čuva *mejita* do ukopa porodica za uslugu daje odgovarajuću nagradu u novcu. Smatra se da je posebno težak "hak" onih koji kopaju mezar i stoga je običaj da oni budu posebno pažljivo nagrađeni.

Nakon što se klanja dženaza i *mejiti* ukopa, glavni hodža ostaje da uči tzv. taikin dovu. To je posebna dova čija je svrha da dozove umrlog, "da se probudi", da zna gdje je došao, da ga pripremi za teška ispitivanja koja u kaburu obavljaју meleki Munkir i Nekir.

Poslije dženaze bližnji rod odlazi kući umrlog. Običaj je da za sedam dana porodica umrlog ne kuha. Hranu i druge potrepštine donosi bliža rodbina, prijatelji i komšije.

U pojedinim sredinama, kao na primjer u Sarajevu, postoji običaj dije-ljenja tzv. "malih ćageta" sedam dana nakon smrti, a ogleda se u tome da se u sedam kuća svaki dan odnese iz porodice umrlog onoliko novca koliko je potrebno da bi jedna porodica preživjela. Imućnije porodice tu sadaku za umrlog produžavaju i do 40 dana i to su tzv. "velika ćageta".

Jedan od običaja vezanih uz smrt jeste angažovanje nekog učenog od roda ili hodže da svaki dan uči *Kur'an* na mezaru i da u toku 40 dana i prouči hatmu odnosno ili 40 Jasina. Četrdeseti dan, kad se završi hatma, poklanja se za dušu umrlog, i to na samom mezaru. Ovaj običaj naziva se "zijareti kabur".

Najbliži ženski članovi porodice umrlog u mnogim krajevima Bosne žalost iskazuju na taj način da do 40 dana, a najmanje 7 dana pokrivaju kosu mahramom, čija boja nije izričito određena. Uobičajeno je također da za to vrijeme ženski dio bliskog roda umrlog ne nosi nakit. Običaj je da se u kući umrlog peškirom pokrije ogledalo (u novije vrijeme i ekran tv-aparata), zatim da se do 40 dana drži neprekidno upaljeno svjetlo, te da se u istom razdoblju nalije i ostavi čaša s vodom, jer se vjeruje da se za to vrijeme duša umrlog zavraća u kuću.

TEVHID

Odsudni trenutak u životu svake zajednice, smrt nekog njenog člana, oduvijek je poticala brojne propratne običajne radnje. U tom pogledu posebno značajno mjesto u Bošnjaka zauzima tevhid. *Tevhid* je okupljanje srodnika, prijatelja i komšija kojim se obilježava posmrtna žalost i u slobodnom prijevodu riječ tevhid znači "slavljenje Božije jednoće".

Tradicija učenja tevhida prvenstveno je vezana za bošnjačku gradsku sredinu, ali ipak nije prostorno ujednačeno rasprostranjen i postoje razlike u načinu na koji se provodi. Međutim, praksa učenja tevhida vremenom se proširila i u one krajeve gdje je tevhid kao posmrtni običaj donedavno bio slabo ili nikako poznat.

Uočljivo je da se tevhid kao običaj češće susreće na prostorima gdje je bilo više derviških tekija. Upoređivanje derviškog zikra u tekijama i tevhida u

kućama (naročito muških) ukazuje na neke elemente zajedničkog: npr. uočljivo izdvajanje osobe koja rukovodi tevhidom, učestvovanje prisutnih u programu tevhida, istovjetni dijelovi u sadržaju učenja (dijelovi zikra), korištenje tespiha itd. Zato se može pretpostaviti značajan udio tekija i derviša u zasnivanju i širenju ovog običaja.

Vrlo je teško odrediti vrijeme nastanka običaja tevhida. On je po svemu sudeći star koliko i islam na ovim prostorima. Prvi do sada poznati pisani podatak o tevhidu sadržan je u Gazi Husrev-begovoj vakufnami iz 1531. godine. U njoj stoji: "Nadalje određuje plemeniti vakif petorici musebbiha, koji će poslije podnevnog namaza učiti tevhid, tespih, svakome od njih dnevno po jedan dram". Ova tradicija i danas se čuva. Opravdano se može pretpostaviti da je već u to vrijeme tevhid kao običaj bio vrlo prisutan, uvažavan i prihvaćen, pa ga stoga i Gazi Husrev-beg odredio da se provodi.

O kontinuitetu trajanja tevhida svjedoči i Bašeskija u svom *Ljetopisu*. U popisu umrlih za godinu 1195. (28. XII 1780. - 16. XII 1781.), bilježi u nekrologiju o jednom umrlom Sarajliji slijedeće: "Starac, derviš Mujo sa Hrida, bećar, nije se nikad ženio. Bijaše pobožan, siromašan, imao je žensku narav, pa je volio sa starcima i uopće sa ženama da se druži i sa njima bi učio tevhide".

Tevhid može biti muški, ženski i mješoviti, s tim da žene mogu prisustvovati tevhidima na kojima uče muškarci, dok muškarci ne prisustvuju tevhidima na kojima uče žene. Ženski tevhidi su svojom sadržinom bogatiji od programa muških tevhida, a znatno se razlikuju i po sadržaju koji se uči.

Na tevhide se poziva rodbina, prijatelji, komšije i poznanici. Na prvi tevhid se ne poziva nego se dolazi po vlastitoj odluci. Biti pozvan na tevhid je pitanje uvažavanja, dobrosusjedskih, rodbinskih i ostalih odnosa, a odazvati se tom pozivu je dužnost i smatra se da donosi Božiju nagradu (sevap).

Uobičajeno je bilo da se povodom nečije smrti priredi u nizu pet tevhida: na sam dan ukopa, odnosno dženaze - *žalosni tevhid*, sedam dana nakon smrti - *sedmina*, poslije četrdeset dana - *četeresnica*, nakon pola godine te godinu dana nakon smrti. Tevhid nakon pola godine i nakon godinu dana ne moraju se prirediti tačno na dan kada pada pola godine ili godinu od smrti, na šta se pri sedmini i četeresnici obraća pažnja. Nakon ovih, kasnije se tevhid uči kada porodica odluči, a to biva najčešće na godišnjicu smrti. Tevhid se tada obično priređuje zajedno sa mevludom, pa to više nije obred isključivo žalobnog karaktera. Tevhid se najčešće priređuje po želji živih srodnika, ali se poštuje i oporu-

ka umrlog ako je usmeno ili pismeno naredio kako da se u tom smislu postupa.

Na prvi, "žalosni" tevhid, koji se priređuje nakon što je umrli pripremljen za ukop i obavljena dženaza-namaz, okupljaju se žene u kući umrlog skromnije obučene i po mogućnosti bez nakita na sebi. Žene obično pokrivaju glavu bijelim mahramama, tzv. namazbezima. Postoji mišljenje da je pokrivanje kose bijelim pokrivačem zapravo trag šlavenškog običaja kada se žalost za mrtvim ispoljavala upravo nošenjem bijele mahrame na glavi.

Na svim tevhidima, osim na prvom, porodica umrlog dijeli svakoj od prisutnih žena po somun ili pletenicu, koju žene odnose kući da bi se i oni koji nisu prisustvovali tevhidu, okusivši somun ili pletenicu, sjetili umrlog i predali rahmet njegovoj duši.

Program ženskih tevhida ima devetnaest tačaka, a 19 je čarobni broj u *Kur'anu*. Uočljivo je da programi tevhida nisu jednoobrazni. Razlikuju se kako po sadržaju tako i po vremenu trajanja. U praksi to znači da program tevhida zavisi od bule, tj. žene koja predvodi tevhid, ali i od naručioca. Broj žena koje prisustvuju tevhidu nije određen i zavisi od više činilaca (društvenog porijekla naručioca, ugleda koji uživa porodica ili umrli, brojnosti rodbine i prijatelja). Prosječno trajanje tevhida je oko sahat vremena. Tevhidi su se u ranijem razdoblju učili samo odraslim osobama, a nisu se učili šehidima. Danas smo svjedoci da se od tih pravila nerijetko odstupa.

Učenje tevhida ima među islamskim učenjacima status vjerske novotarije, i to one korisne ("bidati hasene"). Izvorno islamskim propisima ta praksa nije propisana. Međutim, običaj tevhida je vremenom među Bošnjacima prerastao gotovo u obavezujuću dužnost.

HATMA

Jedan od običaja Bošnjaka vezanih za smrt u nekim dijelovima BiH jeste *hatma*. Sam termin *hatma* označava postupak učenja čitavog *Kur'ana*, od početka do kraja, a u ovom slučaju takvo učenje, čije trajanje zavisi od vještine učača i raspoloživog vremena, namijeni se "pred dušu" umrlog. Hatma se "poklanja" predaje u kući ili u džamiji. Ukoliko se poklanja u džamiji, to se najčešće čini zato da bi što više ljudi prisustvovalo činu poklanjanja hatme i zatražilo za umrlog oprost od grijeha i nagradu na Drugom svijetu. Za razliku od tevhida,

koji je također vezan za smrt i koji se - kako u pogledu učesnika, tako i u pogledu izvodača - skoro isključivo vezuje za žene, hatmu u pravilu poklanja hodža, a tom prilikom u većem broju su prisutni muškarci nego na tevhidima. U džamiji se hatma predaje obično petkom, prije ili poslije džuma-namaza. Vrlo je raširen običaj učenja i poklanjanja hatmi pred duše umrlih za vrijeme Ramazana. Tom prilikom hatme se poklanjaju prije teravije namaza, a posebno se smatra pohvaljenim pokloniti hatmu uoči dvadeset sedme večeri, noći koja se u islamskoj tradiciji smatra posebno odabranom.

Ukoliko se hatma predaje u kući, onda je taj čin vezan za godišnjicu smrti umrlog. U kućama se pozivaju, pored hodže ili nekog drugog pojedinca koji je proučio hatmu, rodbina, prijatelji i komšije, muškarci i žene, koji najčešće sjede u odvojenim sobama. Ukoliko žalost nije "friška", porodica umrlog priprema i poslužuje jelo i napitke, a kako se hatma obično poklanja pred akšam ili pred jaciju, obično to bude večera.

Učenje hatma - dove

POSJEĆIVANJE MEZARA

Jedan od običaja koji se provodi nakon smrti nekog člana porodične zajednice jeste i zijarećenje (posjećivanje) mezara. Običaj je da se mezari najbližih umrlih zijarete obavezno prvi dan Bajrama - i Ramazanskog i Kurban-bajrama - i to odmah nakon klanjanja bajram-namaza. Tada mezar zijarete muškarci, odrasli i djeca, nakon izlaska iz džamije. Odvođenje muške djece na mezare umrlih radi zijarećenja ima za cilj održavanje živim sjećanje na mrtve, bliske i drage. Uobičajeno je da se mezari posjećuju i mimo Bajrama, a smatra se da je pohvaljeno posjećivati mezare bliskih srodnika ili prijatelja "uoči petka", tj. četvrtkom, kada se uz mezar uči *Jasin* ili pojedine kraće sure iz *Kur'ana* ukoliko osoba koja zijareti mezar ne umije proučiti spomenuto *Kur'ansko* poglavlje. Zijaret mezara obavlja se tokom dana, do akšama. Mada to ranije nije bio običaj, danas mezare posjećuju i žene, i često nose i cvijeće, koje ostavljaju na mezaru.

Pored običaja da se zijarete mezari najbližih srodnika, ali i prijatelja i poznanika koji su to po nečemu zaslužili, nakon klanjanja bajram-namaza, među Bošnjacima je bio raširen i običaj posjećivanja tzv. šehidskih mezarja kojih ima u svim dijelovima Bosne i obično se njihov nastanak vremenski vezuje za osmanska osvajanja naših krajeva. Šehidom se smatra onaj pojedinac koji je na pravdi izgubio život, tj. onaj ko je poginuo u odbrani domovine, časti, vjere. Šehidska mezarja se zijarete onda kada osoba smatra da je to potrebno, ali je to redovno povezano sa vrlo određenom željom - da se prevlada neka tegoba u kojoj se našao pojedinac koji posjećuje greblje ili neko drugi iz njegove porodice ili čak sama porodica, tako da se osnovna svrha ovih posjeta označava kao zijaret "od murada", - tj. molba za ispunjenje određene želje ili molba za pomoć i spas u nevolji koja se kroz posjetu šehidskom mezarju upućuje Allahu.

Ova stara običajna praksa obnovljena je i inovirana u Bošnjaka nakon 1995. godine. Provođenje ove prakse donekle je čak institucionalno učvršćeno, jer su odgovarajući organi Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini proglasili drugi dan Kurban-bajrama Danom šehida. Toga dana rodbina, prijatelji, komšije i poznanici te vjerski službenici u velikom broju posjećuju mezarja šehida i uče *Fatih*u i druge sure za duše poginulih. I u ovim prilikama, kao i inače pri posjećivanju grebalja, mezari se uređuju (čupa se trava, popravlja ako je nešto oronulo, kreće se nišani - nadgrobni spomenici), itd.

Posjete i učenje na šehidskim mezarjima povezano je i sa *sadakom*, tj. dijeljenjem milostinje. Također, u nekim dijelovima Bosne običaj je da se na šehidska greblja odnose odjevni predmeti onoga koji moli pomoć ili onoga kome je pomoć potrebna, u drugom se opet odnosi pšenica i kukuruz, posipa po mezaru kako bi se nahranile ptice, što znači da u islamskoj tradiciji nije sevap samo nahraniti i napojiti čovjeka već jednako i životinje. Čak se takav čin smatra naročito pohvaljenim i Allahu dragim. Pri posjeti šehidskom mezarju klanjaju se dva rekata nafile - namaza koji predstavlja "klanjanje koje nije obavezno, nego se vrši iz veće pobožnosti za sevap", a sama riječ *nafila* znači dobrota, dobro djelo, dar. Uz mezare dobrih pale se "od murada" i svijeće.

U običajnoj praksi Bošnjaka prisutno je zijarećenje i turbeta "dobrih" ili *evlija*. Samo vjerovanje u evlije poznato je i rašireno u cijelom muslimanskom svijetu, a kod nas i uz određene osobenosti svojstvene isključivo Bošnjacima. Evlijama ili "dobrim" smatraju se ljudi koji su po nekim osobinama, i to pozi-

tivnim, drugačiji od ostalih, ljudi koje je Allah obdario posebnim moćima, što im omogućava da čine ono što obični ljudi ne mogu. U narodnom shvatanju to je obično značilo raspolaganje nadnaravnim moćima, a očitovalo se na različite načine - kroz sposobnost predskazanja budućnosti, odlika da se na čudesan način i u trenutku savladavaju velike udaljenosti ili da se u isto vrijeme bude na dva geografski vrlo udaljena mjesta, zatim kroz mogućnost da se i nakon smrti preseljava sa jednog mjesta posljednjeg počivališta na drugo i slično. Među Bošnjacima postoji vjerovanje da u isto vrijeme u čitavom svijetu može postojati samo 40 živih evlija. Tradicija vezana za evlije ili dobre posebno je bila živa u sarajevskoj sredini, gdje se i danas vrlo učestalo i svakodnevno posjećuje turbe Sedam braće ili Jedileri.

Pri zijarećenju turbeta ili samih mezara dobrih koji nisu zaštićeni turbetom, običaj je da se redovno ostavlja sadaka u novcu i ona je u pravilu namijenjena također za ispunjenje određenih želja, ali isto tako postoji i običaj da se, bez stvarnog povoda i bez određene namjene pri prolasku kraj turbeta ostavlja sadaka u novcu. To se u narodu smatra lijepim, pohvaljenim činom, dobrim djelom, a ima i praktičnu stranu. Naime, taj novac se obično koristi za održavanje samog turbeta.

Poznato je da je među pripadnicima i drugih naroda u Bosni Hercegovini također prisutno poštivanje grebalja, odnosno grobalja, bez obzira da li se radi o vlastitom ili tuđem, tj. muslimanskom, hrišćanskom odnosno kršćanskom ili jevrejskom greblju. Skrnavljenje grobova u svim tradicijama se smatra velikim grijehom.

KIŠNE DOVE

U islamskoj tradiciji voda ima posebno mjesto, a kiša se smatra izrazom Božijeg rahmeta, milosti. Za vrijeme dugih sušnih ljetnih razdoblja u mnogim dijelovima Bosne raširen je običaj učenja tzv. kišnih dova, koje ustvari predstavlja moljenje Stvoritelja za spuštanje Njegova rahmeta, kiše, na zemlju. Učenje kišnih dova obično predvodi mjesni hodža, imam nekog džemata, a u njihovom provođenju posebno živo i brojno učestvuju "sitna djeca", najčešće iz redova polaznika mekteba ili mejtefa, tj. osnovne vjerske pouke. Učesnici u učenju kišnih dova u mnogim mjestima su isključivo muškarci - odrasli i djeca. Međutim, u nekim dijelovima Bosne, kao i u mjestima izvan granica naše zem-

lje, a koje nastanjuju Bošnjaci, u učenju kišnih dova učestvuju i ženska djeca.

Mjesta na kojima su se održavale ili se i danas održavaju kišne dove, a kako pokazuju savremena terenska istraživanja, mogla su biti različita - u dvorištima džamija, zatim vrlo često na starim šehidskim grebljima, na izvorima voda, na utoku jedne rijeke u drugu itd. Običaj kojim se priziva kiša vrlo je star i raširen je kod mnogih naroda u različitim oblicima, a Bošnjaci ga baštine još iz predislamskog razdoblja, ali je pod islamskim uticajem došlo do njegove preobrazbe, uz vidljivo prilagođavanje ovog običaja islamskim načelima. Ta veza sa islamskim učenjem u običaju kišnih dova ogleda se u činjenici da skupinu koja uči dove za kišu predvodi mjesni hodža, da se molitve uče na arapskom jeziku, te da uz hodžu u kišnim dovama učestvuju i "djeca iz mejtefa". Uobičajeno je da se kišne dove uče petkom, a o tačnom vremenu održavanja mještani, kao i stanovnici susjednih naselja, obavještavaju se ranije, s ciljem da u učenju dove za kišu učestvuje što više ljudi. Iako sam tekst kišnih dova nije tačno utvrđen i jednoobrazan, jer su ove dove sastavljali pojedinci, njihov osnovni sadržaj je sličan i sastoji se od više puta na različite načine uobličene molbe, koja se upućuje Svevišnjem da se smiluje i spusti kišu, a oprostí grijehé. Zanimljiva pojedinost pri učenju kišnih dova jeste da su dlanovi učesnika tom prilikom okrenuti prema zemlji, a ne prema nebu, kako je to uobičajeno pri molitvama ili prilikom nekih drugih vjerskih obreda. Posebno zanimljiva je kišna dova "na kamenčićé", koja se prema svjedočenju Envera Mulahalilovića, provodila u nekim dijelovima BiH. Kišna dova "na kamenčićé" učila bi se tako što bi se iz rijeke izvadilo i pripremló tačno 70 000 kamenčića. Na svaki kamenčić bi se potom na dan održavanja kišne dove učio 28. ajet iz kur'anske sure *Eš-Šura*, a na svaki stoti kamenčić proučila bi se i posebna dova. Nakon što bi se na ovaj način proučilo na svih 70 000 kamenčića, oni bi se spremali u dvije vreće, potom bi se vreće čvrsto zavezale iz uz učenje tekbira spuštale u vodu. Za to vrijeme proučila bi se sura Nuh (71. sura iz *Kur'ana*). Iako bi se već tada na kraju proučila uobičajena kišna dova, obred bi se završavao tek nekoliko dana kasnije, kada bi se vreće sa kamenčićima vadile iz vode i zakopavale u obližnje greblje. Sve vrijeme dok bi vreće s kamenčićima stajale u vodi organiziralo bi se njihovo čuvanje. Iako je nakon Drugog svjetskog rata učenje kišnih dova bilo suzbijano, pa je usljed toga postalo rijetka pojava, ipak se u nekim krajevima Bosne taj običaj i do danas zadržao.

Recepture nekoliko tradicionalnih bošnjačkih, odnosno bosanskih jela

Burek

To je vrsta pite, vrlo omiljeno tradicionalno bošnjačko jelo. Rasuču se tanke jufke promjera oko jedan metar i malo se prosuše. Pripremi se fil od pola kilograma sjecanog (mljevenog) mesa (janječeg, telećeg ili goveđeg), dvije glavice luka (sitno izrezanog), so, biber i maslo (puter). Fil - meso, izmiješano sa dodacima, stavlja se na pomašćenu jufku i slaže u zamašćenu tepsiju.

Bamija

Tradicionalno bošnjačko jelo koje se neizostavno priređuje za svečane prilike, posebno za Ramazan i Bajram.

Pola kilograma mesa (janjetina, kokoš, teletina) poprži se na maslu (puteru) sa dvije glavice sitno izrezanog luka, dva oguljena parađajza, soli, malo crvene paprike i bibera. Ostavi se na tihoj vatri da malo vrije. Kada je skoro sasvim mekano doda se obarena bamija (sitno mahunasto povrće koje se uzgaja u Turskoj, arapskim zemljama, ali i u Bosni). Uz bamiju obavezno se servira limun ili sirće.

Tava

Često jelo u bošnjačkoj tradiciji sastoji se od mladog mesa i povrća. Mlada janjetina se izreže na komade (po mogućnosti rebra), poreda se po već nešto krupnije izrezanom povrću: crveni luk, paprika, peršun, celer, mrkva, zatim se doda so i biber. Pokrije se (poveže se) janjećom maramicom i peče.

Slatka jela

Baklava

To je neizostavno slatko jelo u posebnim, prazničnim obrocima. Pripreme se tanke jufke (najtanje - kao fini papir) zakuhane sa vodom, žumancetom i malo masnoće (rastopljenim maslom) i prosuše. Ranije se pripremi tirit (mrvice

veliĉine zrna riŹe), od 250 grama masla, 4 Źumanceta i finog brašna (prosušene na zraku), te kilogram nejednako isjeĉenih oraha. U podmašĉenu dublju tepsiju slaŹe se red jufki (svaka posebno premašĉena rastopljenim maslom ili puterom), tirit pa orah. Na kraju se baklava izreŹe na kusove (baklave u obliku romba), polije se ostatkom rastopljene masnoće i peĉe na umjereojoj temperaturi (ne smije da porumeni) oko dva sata.

Agda (slatki sirup) skuha se od 2 kilograma šećera, litar i po vode, te soka od jednog limuna. Baklava se malo ohladi i zalije vrelom agdom. Pokrije se i ostavi da upija. SluŹi se hladno.

Zerde

Poslastica koja se takoĉer priprema u posebnim prilikama i sluŹi kao hladno osvjeŹavajuće slatko na kraju obroka.

Kuha se 25 dekagrama riŹe u litar vode sa 12 dekagrama meda (ili pola meda pola šećera), sa 10 dekagrama izrezanih oraha (ili badema), nekoliko karanfilića (klinĉića), malo cimta i šafrana. Kad je gotovo razlije se u zdjelice i posipa cimtom.

RJEĀNIK MANJE POZNATIH RIJEĀI

A

abdest - ritualno umivanje prije obavljanja molitve

agda - ukuhani šećer

ajet - odlomak iz *Kur'ana*

akšam - prvi mrak

akšamhajr - biljka *Mirabilis jalapa*

ašĉikaduna - kuharica

ašĉinica - javna kuhinja

B

baklava - vrsta zaljevenog slatkog jela sa orasima

bamija - slano jelo

bećar - neŹenja, mangup

berićet - izobilje, napredak

bula - muslimanska vjerouĉiteljica

Ć

ćurekot - crno mirisno sjeme biljke *Nigella sa tiva* L.

DŽ, Đ, D

demirlija - velika bakrena tepsija

derman - spas, lijek, pomoć

derviš - pripadnik derviškog reda

dimije - vrsta ženske tradicionalne odjeće

dova - molitva Bogu

džemat - zajednica; skup ljudi koji zajednički obavljaju molitvu

đulbešećerka - vrsta ruže od koje se pravi slatko

E

ezan - poziv na molitvu

F

Fatiha - prva sura (poglavlje) u *Kur'anu*

firale - starinska lahka plitka obuća koja se nosila u svako doba godine

G

gasulhana - posebna prostorija ili zgrada gdje se obavlja propisano kupanje umrlog

gasuljenje - kupanje umrlog

H

hafiz - čovjek koji zna cio *Kur'an* napamet

hak - pravo, istina

halva - vrsta slatkog jela

haremluk - žensko odjeljenje u muslimanskoj kući

hasta - bolesnik

hodža - muslimanski sveštenik, vjeroučitelj

I

iftar - večera u prvi sumrak nakon posta

ikamet - učenje mujezina u džamiji neposredno pred početak grupnog klanjanja

ikindija - treća dnevna molitva

ikrar - očitovanje, odluka

ilahija - pobožna pjesma

imam - muslimanski sveštenik

J

jacija - vrijeme oko 2 sata poslije zalaska Sunca kada se obavlja istoimena muslimanska molitva

ježici - vrsta cvijeta, posebno česta u avlijama

K

kabur - grob, raka

kadaif - vrsta slatkog jela

kandilj - svjetiljka na munari džamije

kat haljina - pribor za jedno odijelo

kna - biljka *Inmatiens balsamita* L.

kurban - bravče ili goveče koje muslimani kolju na Kurban-bajram

M

mahala - gradska četvrt

mahrama - ručnik, peškir

medresa - viša muslimanska vjerska škola

meit - mrtvac

mekteb - muslimanska osnovna vjerska škola

melek - anđeo

mestve - vrsta duboke obuće od mekane kože, vrlo tankog đona, bez peta, oblači se na голу nogu i na čarape

mezar - grob

mukabela - glasno učenje *Kur'ana* u džamiji od strane više hafiza

munara - visoki, vitki toranj džamije

murad - želja

musalla - veći prostor na kome muslimani cijelog naselja na otvorenom obavljaju bajramsku molitvu

N

nafaka - ono što je čovjeku od Boga određeno da pojede i popije na ovom svijetu

nana - baka

nišan - nadgrobni spomenik

Nuh - Noe

P

pustećija - uređena koža sa bravčeta sa koje nije ostrižena vuna, služi kao prostirka pri obavljanju molitve

R

rahmet - Božija milost, pokoj

S,Š

sabah - zora, jutro

sadaka - milostinja

sahan - bakrena zdjela, tanjir

salavat - posebna dova kojom se priziva Božiji blagoslov na Muhammeda, a.s.

sarač - zanatlija koji pravi i prodaje razne predmete od kože

sedžada - prostirač, čilimčić na kojem muslimani obavljaju molitvu, služi i kao ukras u kućnom inventaru

sehur - ramazanski ručak u rano doba prije zore

selamluk - muško odjeljenje u muslimanskoj kući

sevap - dobro djelo koje zaslužuje Božiju nagradu

sinija - niska okrugla trpeza

sofra - trpeza

sofrabošča - prostirač ispod sofre

somun - okrugli pekarski hljeb u kvas

šerbe - dobro zaslađena voda sa dodatkom nekog mirišljavog začina ili limuna

T

tarikat - sekta, red

tava - pikantno slano jelo

tekbir - izgovaranje po više puta Allahu ekber = Bog je velik

teravija - noćna ramazanska molitva

tespih - brojanica

turbe - mauzolej

V

vakif - dobrotvor

vakuf - zadužbina

vakufnama - zadužbinska povelja

Z

zambak - ljiljan, *Lilium candidum* L.

zerde - slatko jelo

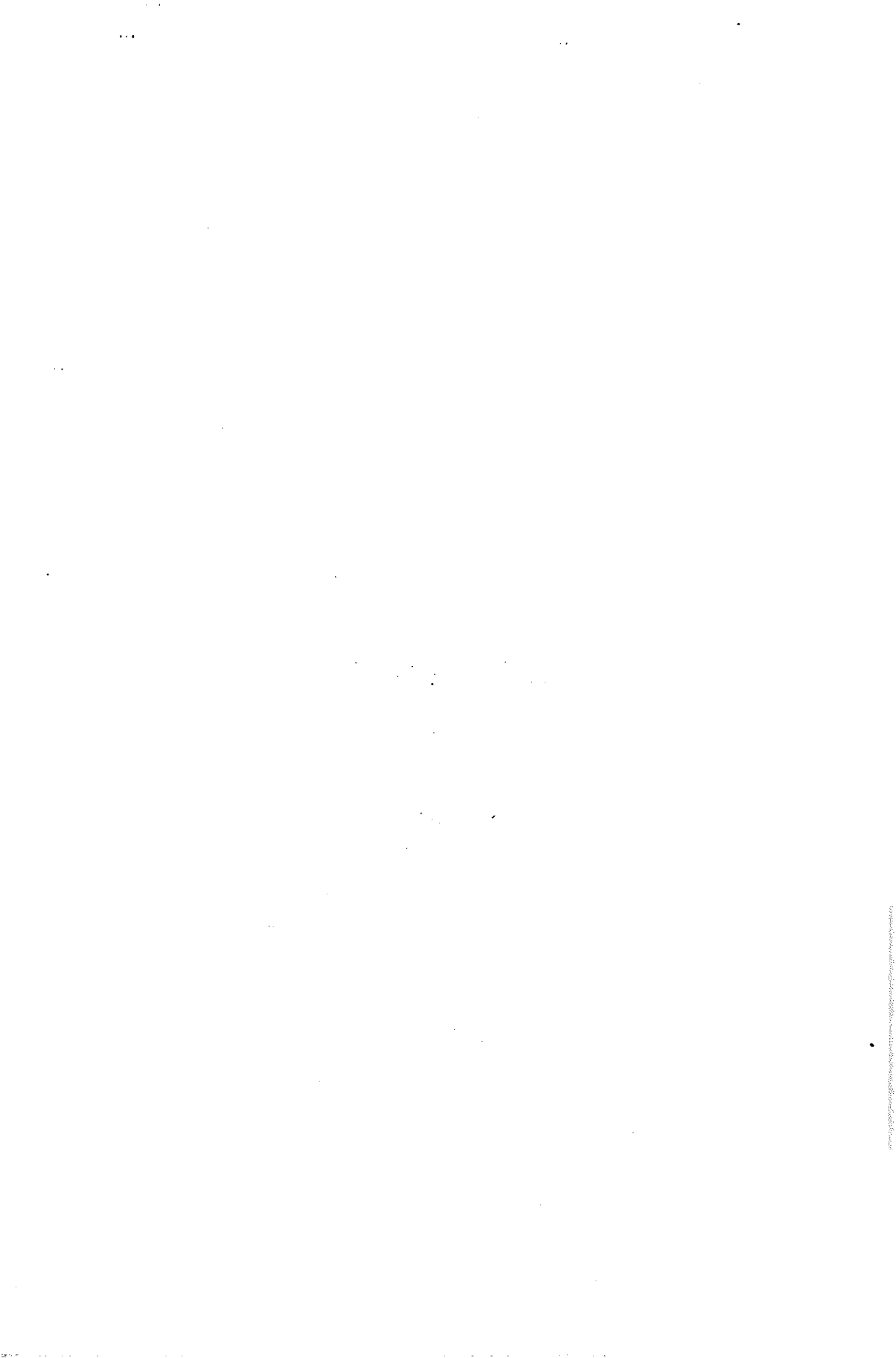
zijaret - posjeta, obilazak, pohod

zikr - invokacija Božijeg imena

ОБИЧАЈИ ПРАВОСЛАВНИХ

УВОД

Хришћанство у свом православном доживљају јесте Црква, а то значи конкретна заједница вјерних, од Бога призваних, освјештаних и у бањи крштења препорођених личности. Христова Црква није институција, него нови живот са Христом и у Христу, живот који се покреће Духом Светим. Дошавши на земљу и очовјечивши се, Син Божји је сјединио свој божански живот са људским животом. Бог је постао човјек и тај свој богочовјечански живот он је дао браћи својој која вјерују у име Његово.

Исус је живио међу људима, страдао и умро на крсту, али је и васкрсао. Својим васкрсењем из мртвих показује сврху постојања човјека и свијета: његов празан гроб јесте потврда бесмртности творевине. Црква, као обећана бесмртна заједница призваних, истовремено постаје сабрање оних који призивају Господа да поново дође и успостави своје Царство. У таквој заједници сваки човјек заузима своје непоновљиво мјесто и вршећи своју службу хришћанским начином живота иконизује начин постојања Свете Тројице, а то значи: вјечну, слободну заједницу љубави на коју га је позвао сам Господ Исус Христос.

Риједак је народ ког је хришћанство тако свеобухватно освојило, као што је српски народ. Зато није никакво чудо што Срби, иако имају многовјековну традицију, почињу своју историју примањем хришћанства. Цио предхришћански период се готово потпуно губи, јер је српским обичајима који имају коријен у том далеком периоду, дато хришћанско обиљежје. “Као што је народ крштен, тако су му и обичаји крштени. Они се другачије и нису могли одржати, него само на тај начин да се освете кроз хришћанско богослужење.”¹

Православни Срби су, након прихватања и разумијевања крштења, хришћанство усвојили цијелим својим бићем и љубављу, старали се да по њему живе и раде, добили унутрашњи, духовни облик: позвани и призвани да свједоче Христа распетог и васкрслога. На тим основама Срби граде свој идентитет, почев од породице (у ранијим вијековима задруге) па до шире друштвене заједнице и народа у цјелини. Зато се православна породица и назива “мала” или “домаћа” Црква. Суштина породичног живота код Срба и српске православне обичајности јесте хришћанска вјера и јеванђелски морал.

¹ Проф. Влајко Влаховић, “Породични живот код Срба” Светигора, Цетиње, 1997.стр.31

Евхаристија је увијек била и заувјек ће остати мјера црквеног живота православних. Управо због тога, улога Литургије односно Светог причешћа у обликовању породичног, а тиме и вјерског обичајног живота код Срба, од изузетног је значаја. Вјерски обичаји (а обичај је оно што се сталном праксом навикло, об(в)икло) везани су за:

а) свете тајне које означавају и испуњавају сваки дио живота човјека:

- улазак у Цркву и духовно рађање - КРШТЕЊЕ И МИРОПОМАЗАЊЕ;
- спасење и кушање вјечног живота - ПОКАЈАЊЕ И ПРИЧЕШЋЕ;
- живот у заједници и за заједницу са благословом Божијим - БРАК И СВЕШТЕНСТВО;
- духовно и тјелесно оздрављење - ЈЕЛЕОСВЕЋЕЊЕ.

б) сахране и молитвословља за упокојене тј. молитве за небеску Цркву Христову, јединствени живи организам Тијела Христовог неограничен простором и временом.

в) празновање празника Господњих, Богородичних и светачких.

г) крсну славу (крсно име), као једну од главних одлика српског православља, коју у том облику нема остали православни свијет.

Сви ови вјерски обичаји имају свој коријен и извор у Евхаристији, заједницењу са Богом и ближњим.

У дугој и бурној историји својој, у временима царевања и робовања - како то каже свети владика Николај Велимировић, српски народ у Босни и Херцеговини, а и другдје, опстао је и остао православан управо захваљујући својој Цркви, али и другим чиниоцима, од којих је један од најважнијих управо породица. Та "мала црква" собом носи и чува све одлике храма Господњег у коме владају страх од Бога, поштење, јунаштво, уздржљивост, самодисциплина, размишљање о поступцима, скрушена побожност и поштовање човјека, сваког човјека као иконе

Божје, те велика милост према свој творевини Божијој. За такав јеванђељски морални поредак у српској традицији прије свих су заслужне православне жене, мајке. Српска народна пословица “Кућа не стоји на земљи, него на жени” - много говори о улози жене. Жена је васпитач, чувар вјере, традиције, обичаја и културе. Васпитати (СВЕ ПИТАТИ, ХРАНИТИ) значи свеукупно, суштински хранити. У самој својој суштини жена је повезана са ритмом природе, усмјерена на ред који управља васељеном. Ту хармонију распростире око себе дајући се, и захваљујући том самодавању свака жена је потенцијална мајка. Призив жене се не тиче друштва, већ људског рода. Сасвим посебно служење жене и улога почиње ријечима Пресвете Богородице “... ево слушкиње Господње - нека ми буде по ријечи твојој ...” (Лк. 1,38). На врху свијета је слушкиња Господња, чистија од херувима и славнија од серафима, која представља људско биће у својој првобитној истини и пуноћи. Чувати свијет као мајка дајући том свијету своју душу - то је познавање жене. “Жена располаже прије свега, материнском харизмом да рађа Христа у душама људи.”² Жена има урођену унутрашњу везу са традицијом, са континуитетом живота, и управо у томе се, насупрот сваком феминизму, састоји најприродније стање жене, која је по својој суштини мајка - за

Литија кроз Сарајево

² Павле Евлочинов, “Жена и спасење света”, Светигора, Цетиње, 2001, стр. 227

коју је свако биће њено чедо. Са таквим унутрашњим доживљајем свога послања приступа православна жена васпитању потомства, градећи кроз вјеру и обичаје икону Христову у њему.

ВЈЕРСКИ ОБИЧАЈИ

Као што је већ речено, вјерски обичаји православних Срба везани су за молитвени живот Цркве и ритам годишњег богослужбеног циклуса: дневног, недјељног и годишњег, покретног и непокретног.

СВЕТЕ ТАЈНЕ

Седам главних светих тајни у својој цјелокупности освјештавају човјеков живот. Оне су такве свештене радње у којима се на видљив начин неvjерном даје невидљива, тајанствена благодат Духа Светога, дакле, чине сједињење видљивога и невидљивога, спољашње форме и унутрашње садржине. У њима се одражава природа саме Цркве, која је невидљиво у видљивом и видљиво у невидљивом. Господ наш Исус Христос објављује људима слѣдећу истину: “Ако се не роди водом и Духом не може ући у Царство Божије” (Јн. 3,5) и “Ако не једете Тијела Сина Човјечијега и не пијете Крви његове, немате живота у себи” (Јн. 6,35-54). Из ових Господњих ријечи може се извући закључак да је циљ светих тајни да уведу човјека у заједницу Тројичног Бога и да га сједине са њим. У тајнама Цркве сапостоји историја свијета и човјека и историја божанске икономије спасења као једна цјелина, као историја спасења, обожења и искупљења. Човјек, дакле, не може ући у Царство небеско уколико се претходно не сједини са Христом као “новим животом”, тј. не прими у себе благодат Духа Светога у Цркви кроз свете тајне.

Свете тајне крштења и миропомазања

Кроз Свету тајну крштења у Цркви Христовој сваки онај “који се роди водом и Духом” постаје члан мистичног Тијела Христовог - Цркве. У Цркви првих вијекова хришћанства крштењу је претходила духовна

припрема оних који ће примити крштење. У њу је, на првом мјесту, спадала “наука о крштавању” (Јевр. 6,2), тј. скраћено догматско учење Цркве, поучавање и упознавање са Символом вјере, те упознавање са спасоносним радом Господа Исуса Христа.

Сваки онај који се крштавао, имао је свог крштеног кума као духовног учитеља који га је поучавао у основним стварима вјере, а такође и свједочио пред Црквом о хришћанском и врлинском животу онога ко се припрема за крштење. Дакле, кум је свједочио да се оглашени (тако се називају лица која се припремају за крштење) припремно, да је спреман и достојан да прими Свету тајну крштења. Временом, усталила се пракса крштавања малољетне дјеце и одојчади, али улога духовног васпитача, кума, није престала, него је и даље остала веома значајна.

За сваку српску православну породицу један од најрадоснијих догађаја је, свакако, крштење. Прије крштења, осми дан по рођењу дјетета, сматра се даном давања имена новорођенчету. У осми дан је, према древном јеврејском обичају, и Исус Христос добио име. Та пракса сачувана је у цркви до данас и још се назива знаменовање. Знаменовање је чин којим епископ или свештеник у предворју храма “дувајући” и знаменујући дјететово чело, уста и груди, чинећи знак крста над новорођенчетом, први пут ословљава дијете његовим правим, хришћанским именом, као слуге Господњег, са којим ће оно приступити Светој тајни крштења, с којим ће постати чланом Цркве и ући у Царство небеско.

У неким дијеловима Босне и Херцеговине, због објективних околности (удаљеност од храма, тешки временски услови, дуге, хладне и сњежне зиме), није било могуће донијети новорођенче у храм. Тада би неко од млађих сродника или комшија, а често и кум, одлазили код надлежног свештеника са једном флашом за воду, по знамење. Свештеник чита молитву, освјешта воду и на њу стави стручак босиљка. Та вода се додаје четрдесет дана у воду за купање бебе тј. све до дјететова крштења.

Крштење се врши у храму и врши га епископ или свештеник, у припрати (западном дијелу) храма. Основна свештена радња јесте трократно погружавање (потапање) у води у име Оца и Сина и Светога Духа, уз читање православних молитви. Погружавање у воду значи смрт

гријесима према Светој Тројици, а изгружавање из воде - рађање за нови духовни живот у Светој Тројици. Након крштења, дијете се повија у бијело платно - крсницу. Од ње се касније дјетету сашије кошуљица или јастучић за спавање. Та бијела боја изражава оно што је новокрштени примио кроз Свету тајну крштења.

На првом мјесту симболизује непатворену божанску свјетлост и васкрсење мртвих, а затим изражава духовну и анђеоску чистоту крштенога човјека, чудесну благодат и красоту у којој се човјек налазио прије прародитељског гријеха.

Послије прочитане молитве, епископ или свештеник, након увијања у бијело платно новокрштенога, врше Свету тајну миропомазања. То је тајна додјеливања дарова (харизме) Светога Духа. Има своје поријекло у силаску Светог Духа на Исуса приликом Његовог крштења у Јордану. Само духовно рођење није довољно, мора постојати и оно што непрестано омогућава живот. То је дар Светог, благог и животворног Духа. Управо због тога се миропомазање врши одмах након крштења, јер оно у новокрштеном још усавршава дарове Духа Светога, као кад засадимо биљку и одмах потом је залијемо да би, као у Христовој причи о сијачу и сјемени (Лк. 8; 5-15), израсла и донијела стоструки плод. Светим миром, чинећи знак крста помазују се одређени дијелови тијела уз изговарање ријечи "Печат дара Духа Светога".

Послије крштења и миропомазања, свештеник крстообразно стриже косу новокрштеноме, уз призив благослова Божијег да сиђе на главу новокрштеноме да би што боље напредовао у духовном израстању.

Поред свештеника који крштава, важан чинилац и важна личност на крштењу јесте, као што је већ речено, кум или свједок, заступник дјететов код Бога. Кум се у име дјетета одриче сатане и гријеха, исповиједа Символ вјере и обавезује се да ће бринути о духовном израстању и васпитању православног свога кумчета. У српској вјерској традицији кум се сматра ближи него отац. На породичним прославама (као што су крштење, вјенчање, крсна слава и сл.) куму се даје увијек прво мјесто у кући. Куму се увијек даје прва чаша, кум први наздравља, а кумчад и кума га љубе у десну руку. Тај лијепи обичај истинског поштовања духовног родитеља задржао се у неким дијеловима Босне и Херцеговине

(Сарајевско-романијска област, Херцеговина, Крајина) и данас. О важности и духовном значају кумства код Срба говори и чињеница да постоје многе породице које су кумовски орођене и неколико стотина година. Кум се може промијенити само уз његов благослов и допуштење, у народу познат као кумов опрост.

О дубоком духовном доживљају вјерских обичаја говоре нам и српске здравице, које се изговарају у свим приликама породичног славља, али и код сахрана и помена умрлима. Здравнице су у својој суштини молитве у којима се, народним језиком, сачувала чистота и једноставност православног предања. Све је у њима прожето правом вјером и изражено оном чистом народном поетиком која се код Срба у Босни и Херцеговини тако љубоморно чувала и преносила с кољена на кољено. Овоме у прилог говори духовна љепота кумове здравице на крштењу:

Здрав си, куме, за твога срећнога кумства! Кумство му било срећно и честиво, а кумче здраво и весело. Овдје се увијек кришавало и било најређка и добре среће, да Бог да!

Твоје кумство се у овом дому понављало мушкијем кришењима! Здрав си, куме, а помози нам Боже, да пијемо, да се веселимо, Бог нас мио увијек веселио! Ову здравицу Божијег пића пијем за срећу и дуљ живој мога кумића! Да га Бог најживи много година, нек буде узданица у понос родитељима!

Нек вам је срећна принова да Бог да! Нека су живи родитељи! Дај Боже да сви скућа дочекамо, па да овом чеду и на свадби заиграмо, па да Бог да!

Срећно крштење на срећну мјесту, дао нам Бог добру срећу! Чедо крштено, Богом блажословено, светим миром помазано, Светим Духом обдарено! Даровао му Господ добро здравље, срећан и дуз вијек! Да за срећа и најпредак увијек праће, да буде дика и понос својих родитеља и кумова и да се сви њиме поносимо!

Свете тајне покајања и причешћа

Покајање је свијест човјекова о сопственој грешности и изражавање тога. Мада се крштењем уништава власт првородног гријеха у човјеку, човјек и даље гријешу. Одатле потиче и свеопшта грешност. Адам гријешу као саборна личност и гријех прожима сву твар. Гријех није природно стање човјека, он је накнадно унесен. Ради ослобађања од терета гријеха, на које човјека упозорава савјест, тај глас Бога у човјеку, а који човјек чини послуже крштења, у искреном покајању, кроз исповиједање гријеха пред епископом или свештеником даје се хришћанину благодатно разрешење које брише гријехе и изнова измирује човјека са Богом. Светој тајни покајања претходи пост.

У српском народу у Босни и Херцеговини пост је једна од првих вјерских обавеза. На појединце или породице које не држе пост гледало се одувијек са подозрењем, а за онога који би се омрсио уз пост (нарочито уз Васкршњи или Часни пост) каже се да се отровао. Ту се види онај исконски страх од Бога, који нас толико воли. Сврха и смисао поста свакако није само пуко уздржавање од мрсне хране (хране животињског поријекла - меса, млијека и млијечних прерађевина, јаја). Суштина поста је, прије свега, духовни доживљај очишћења човјека од гријеха кроз појачани лични подвиг: молитву, милосрђе, љубав према ближњима, смиреност и чисте мисли. То је непрестано сагледавање себе, својих поступака према Богу и ближњем и стални труд да гријех лични сведемо на најмању могућу мјеру. Дакле, пост је духовно и тјелесно очишћење и прочишћење човјека јер је човјек духовно и тјелесно биће, које на Светој тајни причешћа ступа пред лице Бога и сједињује се с њим. У Православној цркви постоје једнодневни и вишедневни постови.

Једнодневни постови су: свака сријета и петак (седмични дани посвећени Часном крсту Христовог страдања), осим пет седмица у години када су и ти дани мрсни, Крстовдан уочи празника Богојављења (05/08. јануар), Усјековање главе светог Јована Крститеља (29. август/11. септембар) и Воздвижење Часнога крста - Крстовдан (14/27. септембар).

Вишедневни постови су постови пред велике празнике Православне цркве. То су Васкршњи или Часни пост пред празник Васкрсења Христовог, у трајању од седам седмица; пост пред празник Светих апостола Петра и Павла, чија дужина трајања зависи од датума празновања Тројичиндана тј. Педесетнице, јер почиње у први понедељак по празнику Силаска Светог Духа на апостоле и траје до празника Светих апостола Петра и Павла (29. јун/12. јул); Великогоспојински пост пред празник Успенија Пресвете Богородице (15/28. август), у трајању од двије седмице, и пост пред празник Рођења Христовог - Божић, у трајању од шест седмица (почиње 15/28. новембра и траје до 24. децембра/6. јануара).

Значај и дужина Васкршњег поста захтјевају да се за њега нарочито припрема. У већини крајева Босне и Херцеговине обичај је да се први дан поста, назван Чисти понедељак, проведе у чишћењу дома, а посуђе у којем ће се наредних седмица кувати посна храна брижљиво се пере и откувава. У старини, то се радило у великим казанима у којима се налазила цијећа, процијеђена вода у којој се кувао пепео са огњишта. У неким крајевима је обичај да се тањири из којих се јело на покладе (покладе су задњи дан када се једе мрсна храна пред почетак поста) оперу и не користе до Васкрса.

Као што је већ речено, Евхаристија је централни догађај и мјера црквеног живота православних народа. Она је најважнији духовни доживљај, јер њоме постајемо заједничари и учесници Тајне вечере Христове. Установљена од самог Господа Исуса Христа, на Велики четвртак она има значај бескрвне жртве по сили Голготске жртве Спаситељеве. Она се на Литургији преноси О ВСЈЕХ И ЗА ВСЈА (од свих и за све), за земаљску и небеску Цркву Христову. Причешћујући се Тијелом и Крвљу Господа Исуса Христа, православни хришћани присуствују, увијек и изнова будућем догађају другог Христовог доласка и Царства Божијег, који се још није догодио у свој својој пуноћи, али који

се у икони догађа овдје и сада управо на Литургији. Литургија је чин, дјело Цркве Христове, кроз који она потпуно остварује и развија своју природу. Причешћем се човјек прикључује, узглобљује у сам крвожилни орган, срце заједнице, Цркве. Причешће, које се врши управо на Литургији, свеобујмљујућа је тајна спасења, света тајна јединства, љубави, освјештања, жртвоприношења и обожења. Све то чини православне хришћане живима за Бога и управо стога је у православљу све утемељено на Светој евхаристији и у њој налази своје испуњење.

У раној Цркви, Свете тајне посвећења (крштење и миропомазање) вршене су у ноћи уочи Васкрса, на свечаном пасхалном бдијењу. Одмах по завршетку крштења новокрштени су у поворци довођени у цркву, придруживали се сабрању вјерних и, први пут, примали Свето причешће, укључујући се у Тијело Христово тј. Цркву. Свете тајне крштења и миропомазања доживљаване су као чиновни који воде ка Евхаристији и Причешћу. И данас су службе Велике суботе и Васкрса сачувале ту крштењску ноту (нпр. пјевање пјесме “...ви који се у Христа крстите, у Христа се обукосте...”).

Света тајна брака

Осим рођења и крштења дјетета, вјенчање је, свакако, један од најрадоснијих догађаја у Цркви. За овај радосни и свечани догађај у животу православних хришћана везано је мноштво обичаја који појављују суштину светиње брачне заједнице, која је темељ и основа здраве породице, а тиме и Цркве и државе.

Самом црквеном чину вјенчања претходе обичаји везани за просидбу дјевојке, гдје се двије будуће пријатељске породице упознају и

договарају о вјенчању. Из народних здравица које се при том изговарају види се дубока побожност и вјера српског народа да нам је једини помоћник и узданица у свим приликама - Бог.

Једна од здравица на просидби:

Отац младожење наздравља првом чашом: *"Ево да пијемо меду (слаћку ракију), па ћемо бити пријатељи прави, неомражени. Здрав да си ми, вриједни мој пријатељу! Бог ће веселио!"*

Отац девојке одговара: *"Чуо те мили Бог и Свети Богородица!"*

Послије испијања из чаше, сви говоре: *"Поможи нас Бог и небески двор"*.

У чину црквеног вјенчања, заправо, постоје двије службе у једној: она која се назива обручење (вјеридба) и вјенчање, тј. овјенчање крунама (вијенцима).

Први дио вјенчања, вјеридба, у раној Цркви вршен је у припрати храма, а потом су вјереници, који су размијенили прстење, увођени у храм. Данас се обручење врши пред дверима на солеји. Вјеридба одговара браку као "установи" установљеној од Бога у самој творевини. Брак је постојао и прије Христа. Установљен је још у рају и припада самој структури људског живота. Прстење представља символ вјечности, вјерности, нечега драгоцјеног. Стога Црква прихвата и потврђује брак као нешто природно.

Управо због тога други дио (о)вјенчања открива преображај брака од нечега што је сасвим природно у брак у Христу. Брак овдје добија ново значење, нову димензију, а то је сам Христос. Након што свештеник чита прописане молитве, младенцима свеже десне руке, овјенча њихове главе вијенцима (крунама) и поведе их три пута око налоња. Тада се пјевају три пјесме које откривају троструку симболику (о)вјенчања.

Круне

*"Вијенци (круне) откривају, прије свега, царску суштину брака. Кроз брак човек заиста постаје цар једног царства, ма како малено оно било."*³

³ Протојереј Александар Шмемин, "Свете тајне", Азбучни мисионар - Светигора, Цетиње 1999, стр. 36

Божјом милошћу биће му омогућено да има дјecu, те да му дом буде центар љубави, мира и радости. Стварање хришћанске породице - “мале цркве” - прво је значење (о)вјенчања.

Друго значење је мученички вијенац. Двоје људи прихватају брак као мучеништво, а то значи стрпљивост и трпљење. Значи и заједничко тегобно путовање, али циљ тог путовања, као и самог живота, јесте Царство Божије. То путовање захтијева, како то каже отац Александар Шмеман, узрастање, страдање, труд и љубав - у најдубљем смислу ријечи - љубав нераздвојиву од крста; истинску љубав која надилази смрт и остаје када све прође. У том смислу је брак мучеништво.

Тек у Царству Божијем брак ће бити остварен као пуноћа, и зато је треће значење круна то да су оне вијенци Царства Божијег.

У “Посланици жени” -Тертулијан (2. вијек) је писао да се брак “усклађује са Црквом”, “знаменује благословом” да га уписују “анђели на

небесима, а запечаћује се са Приношењем”, тј. Евхаристијом. У Цркви раних вијекова вјенчање се вршило у Литургији и завршавало заједничким причешћивањем супружника, као једног тијела, једног бића, као тек створене домаће цркве. Тако брак постаје, кроз заједничко причешће, не само брак тијела и душе него и брак Духа. Тиме се новозавјетни православни брак разликује од било којег другог. И данас на крају вјенчања супружници трократно испијају, из једне чаше, вино помнјешано с водом. Христос је дошао да нас искупи од гријеха, да наш живот, укључујући и брак, преобрази у Духу и истини. Символ тог преображаја је претварање воде у вино, које је Христос учинио, као своје прво јавно чудо, на свадби у Кани Галилејској. “Брак се закључује између два дијела Христовога тијела и зато представља тајну. А пошто представља тајну, брак није правни договор, већ вјечити дар који је доступан грађанима Царства Божијег, али сасвим неразумљив за оне који нити знају за то царство, нити га траже.”⁴

*Свадебно рухо
Васиљке Цековић,
Сарајево*

САХРАНА И МОЛИТВОСЛОВЉА ЗА УПОКОЈЕНЕ

Бог је Творац свијета, видљивог и невидљивог. Стварање свијета ни из чега дјело је љубави Божије, његове свемоћи и мудрости. Човјек, створен према обличју Божијем, циљ је и врх творевине. “Он је микрокосмос, свијет у малом, и читав Шестоднев (1. Мојс 1; 1-30) може се схватити као постепено стварање човјека који се саздаје у посљедњем дану како би постао господар створенога.”⁵ Као слободно биће, човјек је, својом слободом, требао да створи заједницу са Богом, да принесе сву твар Богу и сам се обожи, тј. да постане “бог по благодати” и живи вјечно. Али, погрешном употребом дароване му слободе, човјек је допустио да у њему превлада “самољубива тварна стихија окренувши се од Бога свијету”.⁶ Постао је тјелесан, а тиме и смртан. Смрт постаје највећи и најстрашнији човјеков непријатељ. Али Син Божији, оваплотивши се од Духа Светога и Марије Дјеве, постаје човјек, својом смрћу и васкрсењем уништава смрт и поново дарује човјеку живот вјечни.

Према хришћанском вјеровању и учењу Цркве, смрт је тајанствено раздвајање душе и тијела: душа одлази Богу, коју нам је дао, а тијело се враћа у земљу, од које је и постало, чекајући васкрсење мртвих и живот будућега вијека, тј. други Христов долазак, када ће наступити свеопште васкрсење и када ће се душе поново сјединити са својим тијелима. Зато се православни хришћани цијелога свог живота припремају за смрт, као нешто што мора да се деси, али што не значи вјечно нестајање.

Из народног искуства се зна да је неопходно да се умирући исповиједи и причести прије смрти (поготово код тежих болесника, гдје се по болеснику може предвидјети скоро смрт). Душа човјека који се исповиједио и причестио, те опростио са својим ближњима, напушта тијело. Православни хришћани се сахрањују на, за то посебно одабранним и освјештаним мјестима, гробљима. Обичај је да уз упокојеног бдију цијелу ноћ родбина, кумови, пријатељи и комшије, а од тренутка упокојења до сахране изнад његове главе гори свијећа чија свјетлост симболише самог Христа, који је свјетлост и освјештава пут души свакога човјека који у њега вјерује.

У заказано вријеме сахране долази свештеник и врши опијело. За вријеме опијела, сви присутни држе у рукама упаљене свијеће. Опијело је

⁵ Сергиј Булгаков, “Православље”, Књижевна заједница Новог Сада, 1991.

⁶ Сергиј Булгаков, “Православље”, Књижевна заједница Новог Сада, 1991.

молитва за душу упокојеног којом свештеник моли Бога да му опрости гријехе и да његовој души подари рајско насеље. За обред опијела припрема се кувано жито (пшеница), а симболише смрт и васкрсење (зрно умире и рађа нови плод). Вином свештеник крстообразно прелива жито. Такође се припреми погача, која симболизује самог Христа, који је хљеб живота, а у неким крајевима и мед, који представља сладост раја и вјечног блаженства.

Погребна поворка од куће (или у градовима - капеле) до гробља стаје два пута и чита се мали помен. Трећи помен врши се на самом гробљу. Након спуштања ковчега у земљу, сви присутни прилазе, узимају грумен земље и бацају у гроб уз ријечи: "Бог да му (јој) душу прости".

Прије изласка са гробља сви присутни се послуже житом преливеним вином, хљебом и медом - за душу покојника, и управо ту се види евхаристијски карактер сабрања вјерних који испраћају једнога од њих са вјером и надом у Божију милост и упокојење душе у Царству небеском. Након сахране, обичај је да се свештеник и присутни народ позову на ручак посебно припремљен за упокојење душе преминулог хришћанина.

Чином сахране, наравно, не престаје молитва породице и Цркве за душу упокојеног. Православни Срби посебно поштовање указују својим преминулим сродницима и непрестано се моле за покој њихових душа. Црква је прописала посебна молитвословља, којих се православни строго придржавају.

Сутрадан по сахрани (или трећи дан по смрти) родбина излази на гроб. Прије изласка, у цркви се опет освјешта кувано жито, над којим се прочита парастос или мали помен, а исто тако и седмог дана.

Четрдесетодневни помен (четрдесетница) најважнија је од свих молитава за умрле коју Црква прописује, послије опијела. Према учењу Цркве, у четрдесети дан послије смрти душа човјекова излази пред Божији суд. Обично се тај парастос врши тачно у четрдесети дан или у суботу прије четрдесетнице. Свештеник се позива да дође на гробље или, у немогућности доласка, одржи парастос у цркви, а родбина након тога долази на гробље са освјештаним житом преливеним вином. За тај парастос, као и за сахрану, припремају се и погача (негдје и мед), кадоница и тамјан којим сви присутни окаде гроб, те упаљене свијеће, које

држе у рукама. Након четрдесетодневног парастоса, обичај је да са гробља сви крену на ручак (који је као и за сахрану) припремљен за покој душе сродника.

Послије шест мјесеци и једне године такође се врше парастоси. И тада се, као и за четрдесетницу, припрема жито које освјешта свештеник, излази се на гробље, пале свијеће и кади гроб.

Четири пута годишње Црква је прописала посебне дане који су посвећени молитви за умрле - задушнице. Субота је дан у седмици посвећен умрлима и задушнице су због тога увијек суботом:

- у суботу пред месне покладе (друга субота пред почетак Васкршњег поста), зимске задушнице;
- субота пред Духове, љетне задушнице
- субота пред Михаљдан (преподобни Кирјак Отшелник, 29. септ/12. окт.)
- субота пред Митровдан (св. великомученик Димитрије 26. окт/08. нов.)

Тада се у свим православним храмовима служе Литургије за упокојене, а затим се излази на гробља, обавља парастос или помен, освјештава се жито, прекађује гроб и пале свијеће за покој душа умрлих.

ПРАЗНИЦИ

Празници су дани када православни хришћани прослављају успомене на одређене догађаје из живота Свете Тројице (Бога Оца, Бога Сина/Исуса Христа и Бога Духа Светог), Пресвете Богородице и светих. Према томе празници се зову:

- Господњи
- Богородични
- Светачки

Према начину празновања дијеле се на велике, средње и мале, а према времену празновања на покретне (оне који су везани уз празновање Васкрса) и непокретне (оне који се празнују увијек истог датума у години). Сама ријеч "празник" односи се на дан празан од рада тј. дан

који посвећујемо Господу Богу своме (2. Мојс. 20.10) и који је, осим недеље, у православном црквеном календару написан црвеним словом. За све велике црквене празнике везано је мноштво вјерских и народних обичаја, али овдје ће бити говора само о неколико великих празника.

Васкрсење Господа Исуса Христа - Васкрс

Као што је већ речено, Васкрсење Христово је централни догађај и историјска стварност, али и стварност која непрекидно траје и продужава се до краја свијета и вијека, на којој се темељи учење Православне цркве. Зато је Васкрс Празник над празницима и Славље над слављима. Оно је логична неопходност богочовјечанске личности Христове, јер Син Божији није могао да не васкрсне. Иако стварно мртав тијелом и сахрањен на Велики петак, Спаситељ се показао јачим од смрти. Васкрсење је и космички догађај, видљив и очигледан за небеске Силе и несумњив за људски род: узрок је и потврда нашег личног васкрсења и вјечног живота, у коме је људска природа добила свој прави смисао и значај. Оно је темељ наше вјере, утјеловљење наше наде и храна наше љубави. А вјера, нада и љубав три су моралне норме на којима, као на стубовима, почива цјелокупно хришћанство. Васкршња радост је непрестано пјевање тропара: “Христос васкрсе из мртвих, смрћу смрт уништи, и онима у гробовима живот дарова” и у њему је садржана суштина празновања овог највећег хришћанског празника.

Православни хришћани се за празновање Васкрса припремају постом у трајању од седам седмица. Пост је, као што је речено, припремање душе и тијела за сусрет са Христом кроз Свето причешће.

Празновању Васкрса претходи неколико празника који најављују Велику седмицу или Седмицу Христовог страдања: Лазарева субота, уочи празника Свечаног Христовог уласка у Јерусалим, посвећена је успомени на васкрсење Лазара, Христовог пријатеља из Византије, кога је Христос васкрсао након што је четири дана лежао мртав. Глас о још једном чуду Христовом стигао је и до Јерусалима, гдје је поробљени јеврејски народ вијековима очекивао Спаситеља. Зато су сутрадан, у недељу, када је Исус на магарету ушао у Јерусалим, улице биле пуне народа који га је дочекао клицањем, палминим гранчицама и цвијећем, а по

путу му простирао своје хаљине (Празник Свечаног уласка Христовог у Јерусалим - Цвијети).

Обичај је да се, у православним храмовима, те суботе у поподневним часовима служи вечерње богослужење. Вјерни народ доноси у цркву врбове (оне се у нашем поднебљу замениле палмине) гранчице, које свештеник освјешта. Дјеца се посебно радују празнику јер добијају мала звонца која носе око врата којима звоне и машу гранчицама приликом трократног опхода око храма, и као јагањци Божији дочекују Христа сада и увијек, до краја вијека. Тај празник зове се у народу Врбица. Освјештана гранчица врбе носи се кући, ставља поред славске иконе - и чува цијеле године.

Велика или Страдална седмица је посљедња седмица пред Васкрс, која слави успомену и посљедње овоземаљске дане Христове и у којој се у православним храмовима врше посебна богослужења уз непрестано учествовање вјерног народа. Посебне, предивне службе Великог четвртка (Литургија св. Василија Великог, вечерње читање дванаест Јеванђеља о страдању Христовом) и Великог петка (изношење Плаштанице - платна - на којој је приказано полагање Христово у гроб, коју вјерници цјеливају све до Васкрса, а њено полагање на посебно украшен сто који симболише Христову гробницу), буде у народу не само успомену у смислу пијетизма на догађај Тајне вечере и Христовог страдања на крсту, већ и свијест да смо активни учесници свих тих догађаја сада, али и у будућем вијеку, те да сви они имају своје исходиште у несагледивој радости свеопштег васкрсења.

Један од најрадоснијих и најљепших хришћанских обичаја јесте бојење јаја за Васкрс. Јаје је символ васкрсења, из кога се разбијањем опне рађа нови живот у новој твари и облику, као што је и Христос разбио гробни камен и окове смрти и тиме нас повео у нови живот. Бојење јаја се, такође, врши у спомен догађаја када је св. Марија Магдалина Мирносноца, дјевојка која је са Пресветом Богородицом непрекидно била уз Христа у току његовог голготског страдања и којој се Христос први јавио по васкрсењу, проповиједајући у Риму Јеванђеље, посјетила цара Тиберија. Тада му је предала црвено обојено јаје и поздравила га ријечима: "Христос васкрсе"! - црвено као символ Христове невино проливане крви, али и као символ васкрсења, јер без страдања и

смрти нема васкрсења. Код православних Срба обичај је да се јаја боје на Велики петак. Домаћица рано ујутро припрема воду у којој је додала мало освјештане водице (богојављенске) и природну боју (варзило или луковину). Данас се користе и посебно произведене боје за ту прилику. Прво црвено обојено јаје оставља се на посебно мјесто и чува се до идунег Васкрса, а зове се “Чуваркућа”. Прије бојења, јаја се шарају воском. Обично се на јаја исписују слова ХВ ВВ (Христос васкрсе - Ваистину васкрсе), црта се цвијеће, крстићи и остали орнаменти и симболи хришћанства.

Васкрс је покретни празник и празнује се послије јеврејске Пасхе, у првој недељи послије пуног мјесеца који пада на сам дан прољетне равнодневице (када су дан и ноћ једнаке дужине) или непосредно послије, а никад прије ње. Најраније може да падне 22. марта / 04. априла, а најкасније 25. априла / 8. маја.

Васкршње богослужење, најсвечаније, најсвјетлије, најрадосније, најраспјеваније од свих у току године, врхунац је празновања Васкрса. Васкршња Литургија бљешти у свјетлости и најдубљи је духовни догађај и икона Царстава Божијег, које се пројављује ту и сада. На њој се прочита традиционална патријархова посланица, упућена цијелој Помјесној Цркви, а на крају Литургије епископ или свештеник подијеле вјерном народу претходно освјештана шарена јаја уз сверадосни поздрав “Христос васкрсе” и одговор вјерног народа “Ваистину васкрсе”. То јаје је, иначе, прва храна којом се православни хришћани омрсе након седмонедељног поста, а обичај је да се поклањају свима који дођу и код којих се иде на честитање. Тих дана православни се поздрављају са “Христос васкрсе”! уз отпоздрав “Ваистину васкрсе”!

По васкрсењу, Христос је још четрдесет дана био са својим ученицима, давао им посљедње поуке и обећао им Духа Утјешитеља, који ће их водити и снажити у ширењу Јеванђеља. У четрдесети дан по васкрсењу, Христос је повео Пресвету Богородицу и ученике своје - апостоле на Маслинску гору и одатле се вазнио на небо. Тај празник зове се Вазнесење

или Спасовдан, и пада увијек четвртком.

Десет дана по Вазнесењу или педесет по Васкрсењу, десио се чудесни догађај Силаска Светог Духа на апостоле. Сједећи окупљени на молитви у једној кући у Јерусалиму, апостоли су зачули лупу прозора и дување вјетра. Над главама њиховим указали су се пламени језици и они се осјетнише препорођенима, другачијима. Добили су чудесан дар говора страних језика да би, према Христовим ријечима, могли да иду и науче све народе, крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа. Тог дана у Јерусалиму се, након проповиједи св. апостола Петра, крстило неколико хиљада људи. Ти људи су прва Црква Христова на земљи и зато је Педесетница или Силазак Светог Духа на апостоле и рођендан Цркве Христове. Духови су увијек недељом, као и Васкрс, славе се три дана. Обичај је, да се у суботу, уочи Духова, у цркву унесе трава. Од ње се на Духовској литургији, уз молитве, плету вјенчићи, који се стављају на врата дома и на славску икону. Вијенац - круг - символ је савршенства Божијег.

Рођење Христово - Божић

Догађај рођења Христовог узрок је свим осталим догађајима из земаљског живота, а Божић празник када се Бог на земљи родио као човјек, Богомладенац, “мали бог”, да нам својим рођењем објасни наше рођење и да нам открије тајну зашто се човјек рађа на земљи. Откриће те тајне је: Бог је постао човјек да би човјек постао “бог по благодати”. Од рођења Богомладенца Христа међу нама људима је ова пуноћа Божанства: Бог је присутан у свијету да бисмо се ми испунили Њиме и тако остварили циљ свога постојања - повратак Богу и сједињење с Њим. Крштењем се облачимо у Христа, причешћем сједињујемо с Њим, а Божић нас учи да смо дужни живјети као што приличи малом “богу по благодати”. А то значи живјети онако како је Бог живио на земљи, јер је то једини смисао сваког људског живота.

Сваки празник јесте породични празник, јер Цркву схватамо као велику саборну духовну породицу, али празновање Божића има изражен и карактер славља породице као “мале цркве”, празник сваког православног огњишта у којем сви желе што дубље да доживе и дочарају

чудесну ноћ у Витлејемској пећини. Те дубоке и надумне тајне српски народ је превео на свој језик и изразио их у предивним и богатим божићним обичајима. У неким појединостима ти обичаји се разликују од мјеста до мјеста или чак од села до села, али у својој суштини су исти у свим крајевима Босне и Херцеговине и свуда гдје Срби живе.

За Божић се припрема постом од шест седмица, а надолазећи празник најављује се неколико седмица раније. То је празник рађања новог живота, празник дјецe и дјетињства, празник родитељства - очинства и материнства, празник рођења новог, препорођеног човјека. Зато симболички три недеље прије Божића код православних Срба носе име: Дјетињци, Материце и Оци. Обичај је да се рано ујутро, прије одласка на Литургију, на симболичан начин канапом везују дјеца, мајке, па очеви (свако једне недеље), а они се, да би их се одвезало, откупљују скромним поклонима. Дјеца и очеви обично воћем, а мајке за ту прилику испеку неки посни колач. Ово везање симболизује чврсте породичне везе, слогу, мир и поштовање, али и дубљи смисао - да ће онај који посједује поштено зарађену имовину и добра дјела лако себе откупити пред Господом, јер ће Бог вредновати само оно што је човјек добро у свом животу учинио.

Основни елементи божићних обичаја су бадњак, слама, чесница (божићни хљеб) и полазник (или положајник). На два дана пред Божић, 23. децембра/05. јануара припрема се печеница, јагње или прасе које ће се на Бадњи дан пећи, а служити на божићној трпези. Дан уочи Божића зове се Бадњи дан (24. децембар/06. јануар). Назив је добио јер се на тај дан уноси бадњак у кућу. Бадњак је младо храстово (или церово) дрво које се рано ујутро сијече у шуми и доноси у кућу, и то је почетак радости за укућане, нарочито за дјецу. Навече, након вечерње службе у цркви, домаћин уноси бадњак у кућу (претходно пресјечен на три дјела) поздрављајући укућане са: "Добро вече, срећно Бадње вече"! Укућани га дочекују и посипају житом. Бадњак се затим налаже на ватру, која се не гаси током ноћи. Послије бадњака се уноси миришљива пшенична слама, а за дјецу је то најрадоснији догађај јер мајка у сламу баца орасе, љешнике, суве шљиве. Након тога домаћица поставља посну вечеру.

Бадњак и слама су тијесно повезани са рођењем Христовим у Витлејемској пећини и имају дубок духовни смисао. Младо храстово дрво

символише самог Богомладенца Христа; као што оно са огњишта грије и освјетљава цијелу кућу, тако и Христос освјетљава и грије наше душе. Сем тога, бадњак нас у мислима враћа у ону хладну витлејемску ноћ када је праведни Јосиф ложио ватру да огрије новорођенче и његову свету матер.

Ујутро рано, по повратку из цркве са јутрења богослужења, док бадњак још гори на ватри, у кућу долази полазник. Он први долази у кућу да честита Божић. Обично је то дјечак или младић из уже породице (сестрин или братов син) или неко из комшилука. Врхом бадњака ударајући по ватри, упућује молитвене жеље породици (Кол'ко варница, тол'ко Божијег благослова, среће, здравља, напретка и сл.), након чега га домаћица дарује. Полазник овдје симболизује саме анђеле Божије који су јавили витлејемским пастирима о рођењу Христовом, а такође и пастире који су се први поклонили Богомладенцу Христу. То рано јутро, прије доласка полазника, домаћица мијеси чесницу - пшеничну погачу, у коју ставља један сребрени или златни новчић. По доласку са Литургије, сви се окупљају око божићне трпезе, коју домаћица са посебном љубављу припрема да би се и тако исказала радост доласка Бога међу нас. Држећи у рукама упаљене свијеће, међусобно честитају Божић ријечима: " Мир Божији, Христос се роди"! уз одговор "Ваистину се роди"! Овај поздрав или мирбожење, како се назива у народу, садржи у себи дубоко духовно схватање доласка Богомладенца међу нас - да човјека измири са Богом и ближњима. Након мирбожења домаћин ломе чесницу на онолико дијелова колико је укућана, и свако претражује свој дио, нарочито дјеца, надајући се да је сребрени или златни новчић баш њему/њој допао. Дјеца вјерују да ће онај ко нађе новчић наредну годину провести са нарочитим Божијим благословом, и због тога је неизрецива радост онога ко пронађе новчић у своме комаду чеснице.

Божићни пријем у Митрополији
добробосанској

Јасно је да ова чесница представља самог Христа, небески хљеб, који је дошао да се дарује људима за храну рекавши: “Ја сам хљеб живота; који мени долази неће огладњети, и који у мене вјерује неће никад ожедњети” (Јн. 6,35).

Чудесан доживљај Литургије за православно Божић описао је хрватски приповједач Динко Шимуновић у свом аутобиографском дјелу “Млади дани”, присуствујући Божићној литургији у манастиру Драговићу: “Послије нашег, католичког Божића, одемо у манастир, да прославимо и њихов, а мени се чинило, да истом у Драговићу настају прави благодани. Тамо бих се нагледао свакојаким чудеса и љепоте: бадњака што би их осам најбољих волова једва довукло, брадатих калуђера у сјајним одеждема, мирисног дима из позлаћених кадионица, прострте сламе свуда у манастиру, те грљења и мирбожења раздраганог народа пред црквом у дивотном свјетлу студене божићне зоре. Наслушао бих се грмљавине пушака, слављења звона, јеке у манастирској дрази, те црквених пјесама у старом славенском језику, од којих ми, а да ни сам не знадох зашто, навираху сузе милиња на очи”.

Православни Срби од Божића до Богојављења поздрављају се поздравом “Христос се роди”! и отпоздрављају: “Ваистину се роди”! Богојављење је празник посвећен крштењу Христовом на Јордану и Српска православна црква га слави 06/19. јануара. Крштење Христово је уско везано за пророчки рад св. Јована Крститеља. Св. Јован је најавио Христа ријечима: “Ја дакле крштавам вас водом за покајањем; а онај што иде за мном, јачи је од мене; ја нијесам достојан њему обуће понијети; он ће вас крстити Духом Светијем и огњем” (Мт. 3,11). Празник Крштења Христовог зове се Богојављење јер се Бог тада јавио људима у три лица: Бог Отац је објавио Свога Сина ријечима: “Ово је Син мој Љубљени, који је по мојој вољи” (Мт. 3,17), а Дух Свети се појавио у виду бијелог голуба.

Тога дана у храмовима се врши велико освјештавање воде, која се на крају Литургије дијели народу. У Библији вода је симбол суда Божијег (Потоп), очишћења и живота. Воду домаћице чувају у посебној флаши годину дана. Пије се за здравље (духовно и тјелесно), а додаје се у воду приликом бојења васкршњих јаја, у брашно приликом прављења славског колача (са славском водицом) и чеснице за Божић.

Богородични празници

Празници посвећени животу Богородичном су:

- Рођење Пресвете Богородице 08/21. септембра
- Увођење Богородице у храм - Ваведење 21. новембра/04. децембра
- Благовијести 25. марта/07. априла
- Успеније Пресвете Богородице 15/28. августа

Чудесно рођење Маријино десило се након што је Бог њеним остарјелим, благочестивим родитељима Јоакиму и Ани услишио молитве и подарио им дијете. Они су увођењем Марије у храм, када је навршила три године, испунили свој зајет Богу да ће своје дијете, ако га добију, посветити на службу Богу. Марија је у храму остала до своје четрнаесте године, проводећи вријеме у молитви, изучавању Светог писма и ручним радовима.

Најважнији догађај не само у Маријином животу него у читавој божанској икономији спасења човјека су Благовијести. Кроз арханђела Гаврила, Бог поставља слободи грешног човјека питање: *Има ли он истинску жељу за спасањем?* Арханђел Гаврило јавља Марији благу вијест да је одабрана да роди Сина Божијег а она пита како ће то бити кад она не зна за мужа. Након објашњења “Дух Свети доћи ће на тебе и сила највишега осјениће те зато и оно што ће се родити биће свето, и назваће се Син Божији...” (Лк. 1,35). Марија још увијек својом слободом може да бира. Њен пристанак “...ево слушкиње Господње; нека ми буде по ријечи твојој...” (Лк. 1,38) спасоносно је ДА Богу, слободна потврда истинске жеђи за Спаситељем свијета и човјека. Зато Марија није само жена међу женама, већ нова Ева, успостављена поново у својој мајчинској цјеломудрености. Христове ријечи са крста упућене св. Јовану Богослову “...ево ти мајке” (Јн. 19,27) говоре о томе да кроз св. Јована цио људски род поново добија своју мајку.

На том Маријином “нека ми буде по ријечи твојој” васпитаване су генерације новозавјетних хришћана. И православни Срби у том свјетлу доживљавају жену, и на њој, као што је већ речено, стоји “мала

црква”. Мајци у српској породици дато је истакнуто мјесто, а узвишене личности мајки из српске историје и књижевности - мајка Јевросима, мајка Југовића, мајка Јанковић Стојана, кнегиња Милица, Стојанка мајка Кнежопољка и многе друге - примјери су чудесне моћи жене да поднесе све добро и лоше, да даје сву себе свом потомству, не губивши из свијести ријечи пристанка Богу: “Ево слушкиње Господње”. То праисконско мајчинство не огледа се само у васпитању потомства већ и у сваком послу којим се жена бави. Дјело њених руку или умног рада - и то је њено чедо, плод материнске љубави. Није зато чудо што велики српски пјесник Јован Јовановић Змај каже: “...више од сто учитеља једна добра мајка вриједи...”, нити је чудо што многи јунаци и витезови за све вријеме својих јуначких дјела стоје под упливом и моралним надзором својих мајки. Само је мајка у стању да научи дијете да увијек говори истину, ма каква казна била пријетња тој истини. Чудесна љубав и поштовање према мајци код Срба се чак може видјети и код презимена. Наиме, често се дешавало да мајке остану младе удовице, али због хришћанског начина живота и врлинског васпитања дјеце постану веома

угледне и поштоване у цијелој заједници. Тада би синови, из поштовања према таквој мајци, њено име узимали за презиме (Смиљанић, Вишњић, Јованкић, Деспић и сл).

Богочовјек Христос је Син Очев, али и Син Маријин. Та љубав према мајци тако чудесно опјевана у историји, али жива и данас, икона је Христове љубави према Богородици. Богородица је, након силаска Светог Духа на њу и апостоле, живјела у Јерусалиму, често посјећујући мјеста рада и страдања Христовог ширећи његову науку заједно са апостолима. Неколико дана пред смрт, предосјећајући да су јој дани истекли,

позвала је све апостоле да се са њима опрости. Сви, сем апостола Томе, стигли су на погреб. Сахрањена је, према јеврејском обичају, у гробу усјеченом у камену, између својих родитеља Јоакима и Ане. Апостол

Тома стигао је у Јерусалим са три дана закашњења и захваљујући томе, према Божијем промислу, хришћани су добили доказ о Успенију Пресвете Богородице у небо. Апостол Тома је пожелио да види свето тијело Богомајке и, када је камен скинут са гроба, тијела тамо није било. Исус Христос је своју Пречисту матер однио у своје небеске одаје.

КРСНА СЛАВА

Крсна слава или крсно име је вјерски обичај православних Срба јер га, као што је речено, у таквом облику нема код других православних народа. Прапочеци крсне славе обично се вежу за крштење Срба. Крштено племе је узимало умјесто бога свога огњишта из старе религије новог патрона, хришћанског свеца. Друга хипотеза говори о томе да је једно словенско, српско племе, немајући храма узимало за своју славу светога над чијом је иконом свештеник служио службу Божију кад би долазио к њима ради богослужења и проповједи. Пошто су проповједници били Грци, присутни нису разумијевали проповјед, али су везивали своју пажњу за обред и икону, односно светога изображеног на њој.

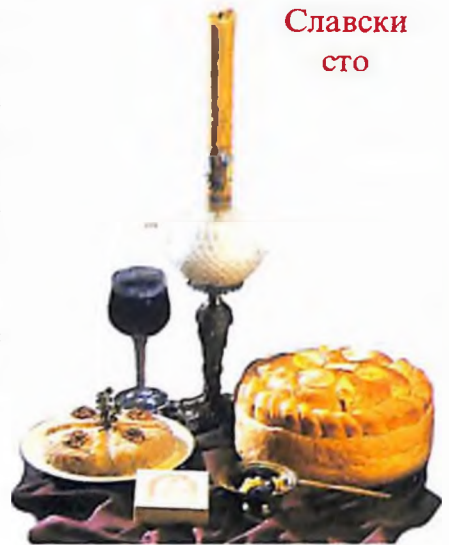
Без обзира на ове и још неке теорије о прапочецима крсне славе, чињеница је да је слављење крсне славе остала непрекинута традиција код Срба од времена крштења до данас. Она, свакако, није само породични култ у коме се одаје част неком светом већ слављење Бога, који је своју славу пројавио и показао на одређеном светоме. Потпуно је, дакле, искључено обожавање човјека, јер је светац - светац само у Богу.

Слава је слављена у најславнијим данима историје, али и у времену робовања, рата, изгнанства. Неријетко се дешавало да, у страшним прогонима и погромима, који Србе кроз историју непрестано прате, икона крсне славе буде једино што се спаси и изнесе из запаљене куће као нераскидна веза са огњиштем и прецима од којих је наслијеђена (сјетимо се предивне пјесме хрватског пјесника Владимира Назора "Мајка православна").

Свака српска православна породица има у своме дому икону своје крсне славе, али и икону Христа и Богородице, кандило које се прислужује (пали) уочи недеље и празника, кадионицу, Свето писмо, молитвеник и свијећњак. Свети који се слави заштитник је цијелога дома

и свих његових чланова, те се због тога посебно поштује, с једне стране зато што је он посредник и молитвеник пред Богом породице која га слави, али и због тога што је жива спона са свим породичним прецима од времена примања хришћанства са којима нас повезује у једну живу породицу, која траје стотинама и хиљадама година.

Припреме за прославу крсне славе почињу неколико недеља раније, чишћењем куће, набавком намирница и сл. Главна обиљежја крсне славе су: славски колач, свијећа, жито, вино и кадионица са тамјаном.

Славски
сто

Благослов Божији први у дом доноси слуга Божијег олтара - свештеник, када на неколико дана прије славе долази у кућу да освјешта славску водицу, са којом се, уз додавање богојављенске водице, замијеси славски колач (или како се у неким крајевима Босне и Херцеговине назива, крсни хљеб) и скува славско жито.

Славски/крсни колач (крсни хљеб) символ је Христа, хљеба живота, жито - смрти и васкрсења, свијећа - свјетлости Христове и његове науке, вино - крви Христове невинне, којом нас је искупио од зла.

У овоме се види дубоки литургијски смисао славе, јер без ова четири симбола слава се не слави.

Дан уочи славе домаћица припрема славски колач и жито, те храну која ће бити послужена на свечаном ручку или вечери.

Ако слава буде сриједом или петком, спрема се посна храна, као и за оне славе које су у току вишедневних постова (нпр. Свети Никола 06/19. децембра - у току божићног поста). Славска свијећа је обично, од природног воска, дужине око 50 сантиметара; ставља се у свијећњак и посебно украшава. Пали је домаћин на дан славе, претходно се помоливши Богу и светом. Она је символ свјетлости Христове и гори док и посљедњи гост не оде из куће. Гаси се вином.

Славски је колач бескрвна жртва која се приноси Богу у славу и част светог. Колач ломи свештеник са домаћином, а сви укућани окрећу га трократно уз пјевање црквених пјесама. Колач се прелије вином, затим се вином прелије и жито, у коме гори мала свијећа којим се сви присутни најприје послуже. Славско жито (назива се још кољиво и прекадња) приноси се у славу Божију и част светога који се слави, те у спомен оних драгих сродника од којих је слава наслијеђена.

У крајевима Босне и Херцеговине гдје свештеник физички није могао да стигне, обичај је да се у цркви послуже Литургије освјешта славско жито, а домаћин са “долибашом” - то је обично најстарији и најуваженији гост - ломи колач. Тај својеврсни народни свештени обред у народу се назива “дизање славе”. Он је испуњен дивним народним обичајима (нпр. симболички одлазак домаћина у млин по брашно и повратком са славским колачем на којем стоји свијећа тројанка, карактеристична за источну Босну и која се прислужује приликом ломљења колача) и још дивнијим здравицама које се изговарају приликом “дизања славе”. Слава се диже: у добри час, за бољи час, Светој Тројици, за Крст часни, за Пресвету Богородицу, за свету Петку и домаћиново здравље, за здравље кумова, пријатеља и комшија, за јунаке знане и незнане, за покој душа оних којих нема ко да се сјети - и наздравља вином или ракијом. Овдје ћемо навести здравицу у част домаћице из старе Херцеговине и Крајине:

“Сваку писмо, најисмо и до каји оциједисмо, а ову ћемо сад за здравље наше честийије домаћице која је данас ову часиј нам најправила. Да да јаки Боџ у данашњи велики дан светиј (име светиоџ који се слави), приправљала је мноџо љодина у здрављу и весељу; имала је окле износији, а имала је и пред ким, ако Боџ да!

Пуну софру мейала, равну је дизала и ко љођ за њом се часијо сваки се дижући веселио и љоворио: Оваје би досији да јаки Боџ просији дом у домаћина.

За здравље њезине шћери и невјесија; шћери удавала се врсним и прибраним Србима у оџлашеним кућама, а синове женила од куд сама шћела и жељела, а снахе јој раћале срејину и честийиу унучад, а највише мушких љлава, ако Боџ да! И здрава си ми банице домаћине”!

Крсна слава преноси се са оца на сина. Када син заснује своју породицу и одвоји се од родитеља, било у томе или у другом мјесту, природно је да се и у погледу Цркве одвоји од оца. Син је сад старјешина новог домаћинства и од оца ће добити благослов да слави славу. На дан крсне славе, прве године по заснивању своје породице, син од оца добија дио славског колача, непосредно пошто је колач пререзан, славско жито и свијећу и одлази своме дому да слави. Наравно, ово је могуће ако син живи у истом мјесту, а ако не, од идуће године слави крсну славу у свом новом домаћинству.

*Домљење славског
колача*

У породицама гдје нема мушких потомака кћери, по упокојењу својих родитеља, обиљежавају (преслављају) дјевојачку крсну славу поред славе коју су удајом прихватиле.

Најчешће славе код Срба у Босни и Херцеговини су: Св. Никола (Никољдан), Св. Јован Крститељ (Јовањдан), Св. архиђакон и првомученик Стефан (Стјепањдан), Св. Ђорђе (Ђурђевдан), Св. Димитрије (Митровдан), Сабор св. арханђела Михаила (Аранђеловдан), Свечани Христов улазак у Јерусалим (Цвијети) итд.

Сви Срби, без обзира коју крсну славу славили, славе и Светог Саву Српског (Савиндан), првог архиепископа (поглавара) аутокефалне (самосталне) Српске цркве. Свети Сава је мудри и благочестиви син Стефана Немање, који је, организујући Српску цркву 1219. године, између осталих, основао и епархије Добробосанску и Захумско-херцеговачку и приморску. Као истински архипастир свога народа, непрестано је поучавао и утврђивао православну вјеру, просвјетљивао и описмењавао вјерни народ и бринуо се о чистоти моралног живота свога стада. Зато се и прославља као крсна слава свих школа и васпитно-образовних установа, али и у свим српским храмовима. Сваке године неко од вјерних јави се за домаћина славе, који на Светог Саву припреми славски колач и жито за своју парохију.

Осим Светог Саве, заједничка слава свих парохијана и вјерника који припадају одређеном храму и мјесту у коме живе јесте храмовна слава те цркве. Сваки храм је посвећен неком светом или празнику, и он на тај дан слави своју славу. Пошто је храм највећа светиња једног мјеста и заједнички духовни дом свих мјештана, сви узимају учешће на Литургији. Затим се врши трокатни опход око цркве, гдје се носе литије (барјаци) и иконе, и потом ломљење славског колача у цркви. Ова слава такође има свог домаћина. То могу бити један или више парохијана који се добровољно јаве. Обичај је да славље наставља у дворништу (порти) цркве и зове се збор или саборовање.

МАЛИ КУВАР ТРАДИЦИОНАЛНИХ СРПСКИХ ЈЕЛА

Крсни (славски) колач и славско жито су дио славског обреда.

Крсни (славски) колач / мрсни

Покисели се 30 грама свјежег квасца у мало млаког млијека. Дода се међу прстима соли и шећера и на крају мало брашна. У дубљу посуду просијати килограм и по брашна. У други суд ставити 4 жуманца, 4 кашике шећера, мало уља. У ову смјесу додати квасац кад надође а смјесу добро измијешати. На крају додати мало стругане коре лимуна. Са овом смјесом замијесити брашно уз доливање млаког млијека. Тијесто мијесити док не добије чврстину тијеста као за питу. Најбољи знак да је тијесто израђено јесте одвајање тијеста од зида посуде у којој се мијеси, као и мјехурићи који се требају појавити. Овако израђено тијесто оставити да надође, а када надође премијесити га три пута на 15 минута. Кад је тијесто готово подијелити га на два једнака дијела. У дубљу подмашћену шерпу ставити један дно а од другог дијела тијеста развити дебљу кору и већом чашом извадити 5 кругова (кугли). Ове кругове оставити да надођу, а кад надођу поредати их у шерпу на тијесто у знаку крста. Опет оставити да тијесто надође и премазати га жуманцетом. На 4-5 мјеста колач пробости тањом, плетећом иглом да не би колач приликом печења испуцао. Шаре којима се украшава колач направити од 400 грама брашна са водом. Тврдоћа тијеста треба да буде као за питу. Ово тијесто

развијати у дебљини од 2-3 милиметра и вади 5 печата просфоре на којима пише ИС ХС НИ КА што значи Исус Христос побјеђује. Од остатка тијеста за шаре направити крстове, гроздове, птичице, класје, винову лозу - углавном библијске симболе. Да би домаћици било лакше, шаре се могу раније направити тако да се пред стављање на колач изваде из замрзивача пола часа раније. Овакав колач пече се час и по. Првих 15 минута на 250 степени, а послје смањити на 200-150 степени и пратити све вријеме јер много зависи од шпорета. Да би шаре остале бијеле при крају печења колач прекрити алуминијском фолијом.

Крсни (славски) колач / посни

Све се припрема као и за мрсни колач само што се избаце јаја и млијеко а тијесто се мијеси млаком водом. Премазује се заслађеном водом умјесто жуманцетом (и у мрсни и у посни колач додаје се света водица).

Славско жито

Потребно је: 250 грама пшенице, 250 грама ораса, 250 грама шећера у праху, ванилин шећер. Пшеницу скувати и проциједити. Посушити је на крпи и самљети на машини за мљењење меса. У самљевену пшеницу ставити самљевене орасе, шећер у праху, ванилин шећер. Све сјединити, ставити у одговарајућу здјелу и знаменовати (украсити) знаком крста.

Посна сарма

Често се припрема за посне славе.

Потребно је: 2 сушена шарана средње величине, 4 шољице риже, кисели купус, црни лук, шарагарепа, презла, парадаиз сос, алева паприка, бијели лук, бибер, ловоров лист. Шаран запећи у рерни, тек толико да омекша. Затим га очистити од костију, пажљиво рукама. Рижу опрати и посушити на крпи и ставити на врело уље тек да зацврчи. У рижу додати ситно сјецкани црни лук, сјецкану шаргарепу, очишћени шаран, алеву паприку, мало презле да упије масноћу, мало мљевеног бибера и бијелог лука. Ову смјесу добро сјединити и њоме формирати сарме мање величине. Када су

сарме савијене и поредане у шерпи засути их уљем да огрезну. Размутити парадаиз сос и прелити сарме ради боје. Ставити лорововог листа и комаде сушеног шарана по сарми. Кувати у рерни на тихој ватри.

Пребранац

Потребно је: пола килограма пасуља тетовца, пола килограма црног лука, 200 милилитара уља, лоровов лист, пар чена бијелог лука.

Припрема: пасуљ опрати и оставити у води да преноћи. Сутрадан га искувати и ту воду бацити. Затим пасуљ скувати са лорововим листом и бијелим луком (пазити да се пасуљ не распадне). Црни лук изрезати на ребарца и динстати док не добије стакласт изглед. У лук додати мало алеве паприке. У дубљу тепсију ставити ред пасуља, ред динстаног лука. На крају прелити водом у којој се кувао пасуљ тек толико да огрезне у њој. Пећи док се не ухвати кожица.

Чесница

Потребно је: 1 кг брашна, 20 г свјежег квасца, 2 жуманцета, цијело јаје, соли. Умијесити тијесто од ових састојака уз додавање млаке воде или млијека, и оставити да надође. Када тијесто надође премијесити га три пута на 15 минута и сваки пут развити тијесто и премазати га предходно добро умућеном машћу. Сва три пута тијесто сложити (испресавијати) и ставити на хладно мјесто (фрижидер) да се не би маст разлила. Када је тијесто готово уметнути у њега сребрењак или златник, или у недостатку истих, добро опран новчић, уобличити тијесто у дубљу, округлу тепсију и пећи.

Мијана

Прелив од бијелог лука који се припрема на сљедећи начин: очишћену главицу бијелог лука истуцати у дрвеној ступи (авану) и додати соли, сирћета, уља и сјецканог першуновог листа. Често се припрема у вријеме поста као прелив прженим кромпирима.

Посна жито - торта

Тијесто: 250 грама меда, 2,5 децилитара пива, 200 грама шећера, 1 кесица соде бикарбоне и 375 грама брашна. Ову масу добро изједначити и испећи 4 коре; Фил: 300 грама шећера са чашом воде, 300 грама мљевених ораса, 150 грама скуваног жита, 2 ванилин шећера и стругани мушкат орашчић; У прокуван шећер додати орасе, жито, ванилин шећер и орашчић, топлим филлом премазати коре и ређати једну преко друге. Торту филлом премазати и споља и посути мљевеним орасима.

При изради овог малог куvara помогла ми је ђосиођа Мирјана Љубинац својим кулинарским знањем и искуством и овом приликом јој се захваљујем.

*Есцајџ породице Хаџиџамјановић
Сарајево, 19. вијек*

ПОЈМОВНИК

Евхаристија

Благодарeње, захвалност. Тајна установљена од самог Господа Исуса Христа кроз молитву благодарности, чином благослова хљеба и вина на Посљедњој вечери са својим апостолима. Кроз њу Црква актелизује Христово свештено искупитељско дјело сажето у Његовој смрти и Васкрсењу и зато су Црква и Евхаристија двије нераздвојиве стварности.

Икона

Живописана слика на дрвету, камену или платну са ликом Господа Исуса Христа, Богородице, светих апостола и свих Божијих угодника, предвиђена за духовно општење са приказаним ликом.

Икономија

(грч. оикономиа - домострој, промисао, управљање, руковођење) пројава и дјелање љубави Божије у свијету, историја оваплоћења и искупљења у Исусу Христу и кроз њега; Божији план у погледу спасења човјека и твари.

Кољиво

Кувана пшеница којој се додају мљевени ораси и мед, а припрема се за крсну славу - славско жито.

Кандило

Посуда у којој се налази уље; приликом богослужења пали се фитиљ који плута на уљу; обично се специјалним ланцима причврсти за плафон цркве; у домовима кандило стоји причвршћено на зиду испред славске иконе и пали се уочи недеље и празника; смисао свијеће и кандила је у ватри од које зрачи свјетлост - символ добра, Бога.

Литија

Црквени барјак који се носи у празничним опходима око храма или кроз мјесто (нпр. приликом славе града).

Налоњ

Сто прекривен истом тканином од које се праве свештеничке одежде а употребљава се приликом богослужења.

Оглашени

Лица која се припремају за крштење.

Парохија

Насељена црквена област која има свој храм и парохијско свештенство.

Печат за просфору

Округли, дрвени печат у чијем средишту се налази крст. Између кракова крста стоје слова ИС ХС - НИ КА.

Погружавање

Потапање

Покладе

Задњи дан када се једе мрсна храна пред почетак поста.

Порта

Црквено двориште.

Прекадња

Кувана пшеница која се освјештава у сврху обреда

Припрата

Западни дио храма.

Просфора

Квасни хљеб који се употребљава за Свету тајну евхаристије. Састоји се из два једнака, округла дијела који се стављају један преко другог. На врху је отиснут печат за просфору.

Свето миро

Материја која се користи у Православној цркви за свету тајну миропомазања. Састоји се од 31 компоненте, а основне су: маслиново уље, бијело вино и више врста тамјана. Од 5. вијека у Православној цркви освећење мира врши се на Велики четвртак а освећује га патријарх. Освећено миро дијели се по епархијама.

Серафими и Херувими

Анђели највишег ранга по чину; по учењу Цркве анђели се дијеле на девет чинова.

Символ вјере

Кратко правило исповиједања православне вјере; у најчешћој употреби је Никејско-цариградски символ вјере од дванаест чланова установљен на И (у Никеји 325 год) и ИИ (у Цариграду 381 год) васељенском сабору.

ЛИТЕРАТУРА

Епископ Артемије, “Практична веронаука”, Завет, Београд-Солун, 1999.

Павле Евдокимов, “Жена и спасење света”, Светигора, Цетиње, 2001.

Протојереј Александар Шмеман, “Свете тајне”, Светигора, Цетиње, 1999.

Протојереј Сергиј Булгаков, “Православље”, Књижевна заједница Новог Сада, 1991.

Протојереј Глеб Каледа, “Брак и породица - домаћа црква”, Светигора, Цетиње, 1999.

Проф. др Димитрије Калезић и Крсто Миловановић, “Славе”, Народно дело, Београд, 1997.

Душан Петковић и Радослав Таминција, “Српске народне здравице”, Друштво за очување баштине, Гацко, 2002.

Проф. Влајко Влаховић, “Породични живот код Срба”, Светигора, Цетиње, 1997.

OBIČAJI RIMOKATOLIKA

KATOLIČKI OBIČAJI U SREDIŠNJOJ BOSNI

Od samih početaka kršćanstva postoje običaji uglavnom vezani za blagdane i slavlje svetih otajstava, stoga imaju religiozno obilježje. Oni prate kako značajnije datume liturgijske godine, tako i značajnije trenutke ljudskog života, počevši od rođenja pa do smrti. Neke od tih običaja kršćanski je puk preuzeo od poganskih naroda, ali im je dao novi smisao i značenje u okviru svoje vjere, a do nekih je sam došao promišljajući svoju vjeru na čovjeku blizak način. Jer jaz između nebeskog i zemaljskog, duhovnog i materijalnog, nevidljivog i vidljivog, čovjek pokušava premostiti na različite načine. A kako je čovjek materijalno stvorenje, bitno je navezan na materijalno kao prostor svoga izražavanja i ostvarenja. Upravo u tome prostoru čovjek stvara različite običaje kako bi njima izrazio i potvrdio svoje stavove i uvjerenja. Tako vjerom motivirani običaji, postaju obilježje određene kulturne i nacionalne zajednice.

Ti se običaji razlikuju ne samo u različitim krajevima svijeta, u različitim kulturama, nego i u različitim sredinama, iz mjesta u mjesto, iz sela u selo. Oblikovani su pod utjecajem različitih faktora i krajeva, tako da je svaka sredina u njih udahnila nešto od svoga i učinila ih prepoznatljivim. Ali ono što se kao zlatna nit provlači kroz sve postojeće vjerske običaje, jest da - Bogu, Jednom i Svemogućem, Bogu Milosrdnom, treba izraziti zahvalu i podložnost te mu uputiti molitvu i od njega izmoliti blagoslov.

Ovdje ću pokušati prikazati katoličke običaje koji kao takvi bitno proizlaze iz vjere, a koji prate značajnije trenutke ljudskog života kao i značajnije blagdane liturgijske godine. Kako vjerski običaji katolika Bosne i Hercegovine imaju različite varijante u pojedinim krajevima, uglavnom će biti riječ o običajima u Bosni, točnije u Lašvanskoj dolini, gdje su oblikovani, manje-više, u istoj formi. Slavljenjem takvih običaja u vlastitoj obitelji, rasla sam u svom katoličkom i hrvatskom identitetu, a tijekom studija teologije i u razgovoru sa starijima spoznavala sam njihov dublji smisao.

KATOLIČKI OBIČAJI KOJI PRATE ŽIVOT POJEDINCA

Tu je uglavnom riječ o običajima vezanim za sedam svetih sakramenata kojima se u katoličanstvu izražava priključenje Kristu i Crkvi te ključni trenutci vjerničkog sazrijevanja. Prema definiciji sv. Augustina, crkvenog

učitelja, sakramenti su: "Vidljivi znakovi nevidljive Božje milosti". Utemeljeni su u Svetom pismu, točnije u Evanđelju, neki po izravnoj Kristovoj zapovijedi, a neki su izvučeni iz prakse apostola i prve kršćanske zajednice.

Krštenje, uz sakrament potvrde i sv. pričesti, spada u sakramente kršćanske inicijacije, tj. uvoda u kršćanski život. To je najznačajniji sakrament, ne u smislu da mu u odnosu na druge pripada veća vrijednost, nego u tome da samo krštena osoba može valjano primiti ostale sakramente. Kao što je rođenje najznačajniji događaj u ljudskom životu, tako je i krštenje najznačajniji događaj u kršćanskom životu. Od samih početaka kršćanstva krštenje je bitno slavlje zajednice i tu je oznaku sačuvalo do dan danas. Pojedinaac biva priključen zajednici Crkve bilo kao beba zato što su mu roditelji katolici, bilo kao odrasla osoba nakon što se slobodno prijavio i bio poučen u vjeri Crkve.

Danas je u praksi da se djeca, četrdeset dana nakon rođenja, nose u crkvu kako bi primila sakrament krštenja. Prvo što "selo pita" nakon što sazna je li se rodila curica ili dječak jest kako će se zvati i tko će biti kuma/kum na krštenju. To kumstvo vuče korijenje još od prvih krštenja, kada je odraslog krštenika na taj svečani događaj ispovijedanja pripadnosti i vjere u Krista pratio svjedok kojemu je zadatak bio da svjedoči ozbiljnost, spremnost i duhovnu pripravnost krštenika na novi život u Kristu.

Danas se uglavnom zna tko će biti kumovi i prije nego što se dijete rodi. Naime, običaj je da se kumovi biraju između dobrih prijatelja, dragih osoba, poštenih i vrijednih ljudi.

Ako kumstvo već nije prije ustanovljeno, roditelji novorođenog djeteta se "najave" u određeni dan kod dotične osobe i sama svečana "najava" govori izabranom što je posrijedi. Poziv na kumstvo pozvani uglavnom ne odbija (što ne znači da ne može), jer osim toga što bi to bila "sramota" te bi cijelo selo pričalo o tome, poziv na kumstvo je određena čast. Onaj tko bira kumu kao da tim izborom govori: cijenim te, tvoj odgoj, prijateljstvo, tvoje sposobnosti i ako dijete treba da mi na nekog slični, ja bih željela da to budeš ti. Naime, u narodu

je prošireno vjerovanje da se dijete može "baciti", tj. sličiti na kuma i kumu, primiti određene osobine svoje kume/kuma. Zbilja bi čovjek morao biti veliki sebičnjak kada bi ravnodušno prihvatio ili odbio takav poziv, takvi uglavnom pri ovome izboru i ne "prolaze".

Nakon što je sretno prihvatila/o poziv, slijedi groznica pripreve za kumstvo. Treba se dotjerati i pojaviti na kumstvu u što boljem izdanju. Jer osim toga što će kumovi biti tijekom misnog slavlja izloženi kritičkim pogledima cijele nazočne zajednice, vanjski je izgled na neki način potvrda unutarnjeg stava. Priprava obuhvaća još i darove za dijete te darove koji se nose u kuću djeteta nakon misnog slavlja, kada slijedi obiteljsko slavlje. Roditelji pozovu na zajednički objed uglavnom rodbinu i prijatelje. Iako danas sve više ulazi u praksu da nakon misnog slavlja pozvani idu na zajednički objed u restoran, ipak je češće to slavlje u kući. Tada slijedi darivanje djeteta. Najčešće se kupuje djetetu zlatni lančić s križićem da mu ostane kao uspomena na dan kada je postao Kristov te nešto od odjeće i potrepština za djecu. Osim toga, u našim krajevima je običaj da kuma nosi krsnu svijeću i bijelu haljinicu (benkicu) za dijete.

Pošto su se gosti smjestili, iznosi se najprije kava, zatim objed, kolači i šale na račun kume. Običaj je da kuma donese "maslenicu" (slaganu pitu ukrašenu različitim šarenim bombonima - što šarenije, to bogatije i bolje) koju zatim nazočni (uglavnom prije za to zaduženi) pokušavaju izvnuti iz tepsije. Ako je uspiju preokrenuti tako da se pita ne raspadne, kuma ne valja. Raspadnuta pita na neki je način dokaz kumine sposobnosti, stoga čast pravljenja te pite uglavnom pripada starijim i iskusnijim domaćicama, onima za koje se zna da neće "zakazati". Iako se radije povjerava starijima da je naprave, sam način pravljenja nije neka "viša matematika". Od 500 g. brašna razvije se šest kora, svaka se premaže rastopljenom mašću i presavije sa sve četiri strane, potom se kore slažu u lim jedna preko druge. Pita se ispeče, izreže i na koncu posipa šećerom i ostalim ukrasima. To bi trebao biti dokaz kumine sposobnosti, iako je jednostavno, barem mlađe, kume danas bježe od toga.

Sakrament euharistije (ili sakrament sv. pričesti) je sakrament koji djeca primaju uglavnom između devete i desete godine života. To je pridruženje odraslima u obitelji i župi koji se na nedjeljnoj misi mogu pričešćivati ako su za to duhovno rasploženi. Napominjem da je misa spomen-čin Kristove smrti i uskrsnuća te žrtvena gozba Crkve. Kod toga sakramenta ne samo da su nervozna i nestrpljiva djeca, nego i roditelji, a i nazočna zajednica. Na taj će dan djeca (nakon što su pred svećenikom ustrašena nespretno ispovjedila svoje grijehe) po prvi put primiti posvećenu hostiju - Tijelo Kristovo. Običaj je da se na taj dan djeca svečano obuku. Osim uzbuđenja što su blizu toga što im je do tada izgledalo kao tajna, misterij pridržan za odrasle (hostija), dodatnu nervozu stvaraju i svečana odijela u kojima se dječaci osjećaju sputanim, ali odraslim i velikim, a curice se u svojim bijelim haljinama neprestano ogledaju, popravljaju i dive same sebi. I zbilja izgledaju kao grupa anđela tek sišla na zemlju. Bijela je haljina simbol čistoće, simbol koji prati kršćanina od samog ulaska u kršćanski život. Postoji neprekinuti kontinuitet te bijele haljine. Na krštenju svećenik polaže na dijete bijelu haljinicu ili košulju govoreći: "Neka ti ova bijela haljina bude znakom dostojanstva; donesi je neokaljanu u život vječni". Istu tu čistoću, dostojanstvo, neokaljanost i spremnost za život vječni, simbolizira i bijela haljina na sakramentu pričesti kao i "vjenčanica" na sakramentu ženidbe.

Bijela haljina koju curice oblače zove se "pričesna", a u starija vremena ona se uglavnom za taj dan posuđivala od imućnijih ljudi koji su je svojoj djeci mogli kupiti. I ona je brižljivo čuvana upravo za tu svrhu - da se pomogne onima čiji roditelji to ne mogu priuštiti, a osim toga je čuvana jer se ista haljina oblačila i za sakrament sv. potvrde. Curice iz siromašnijih, pa i prosječnih obitelji, nestrpljivo su čekale dan kad će je obući. I onda bi, pazeći da je ne uprljaju ili poderu, hodale u njoj poput lutki, diveći se sebi, tražile bi svoj odraz gdje se god on mogao naći. Haljina bi znala tako očuvana proći niz naraštaja.

Trenutak duhovne
sabranosti prije primanja
sv. Pričesti
(Tijela Kristova)

Danas je kupovna moć ljudi malo bolja pa si gotovo svaka obitelj može priuštiti trošak bijele haljine. Ali ona se i dalje čuva, jer iskustvo starijih pokazuje da je snaga podsjećanja na taj svečani događaj, vezana za nju, gotovo začuđujuća. Gotovo svaka baka kada vidi haljinu koju je nosila na dan sv. pričesti, osjeti onaj osjećaj ljepote i dostojanstva, čuje šuškanje nabora i miris oprane haljine. Nakon misnog slavlja se ide u obiteljsku kuću gdje su domaćini spremili gozbu za pozvane, uglavnom rodbinu, prijatelje i susjede.

Zajednička slika prvopričesnika

Sakrament sv. potvrde (krizma) posljednji je od sakramenata inicijacije. On označuje puninu kršćanskog života, dar Duha Svetoga za punije življenje i svjedočenje vjere, obred prijelaza među odrasle u vjeri. Djeca ga primaju između dvanaeste i četrnaeste godine života, a poput prethodna dva, bitno je sudjelovanje cijele zajednice. Zapravo svi kršćanski običaji su obilježeni upravo tom nazočnošću i slavljem zajednice, što samo potvrđuje prve Božje riječi iz Biblije: "Nije dobro da čovjek bude sam"! I zaista, nama su drugi potrebni da se ostvarimo, drugi su prostor našeg življenja i djelovanja. I kod sakramenta potvrde običaji su vezani za kumove. Prema Zakoniku kanonskog prava, kumovi jesu preporučeni, i to po mogućnosti oni isti s krštenja, ali nisu nužni u smislu valjanosti sakramenta, tj. oni nisu uvjet bez kojeg se ne može. Kumovi su dužni pratiti kumče kroz kršćanski život, pomagati mu riječju, djelom i osobnim primjerom života dostojnog kršćanina.

Za vrijeme misnog slavlja krizmanik stupa pred biskupa koji će mu palcem desne ruke, namočenim u ulje krizme, napraviti znak križa na čelu govoreći: "Primi pečat dara Duha Svetoga". Kum ili kuma stoje iza kumčeta držeći položenu desnu ruku na njegovu desnom ramenu. U skorijoj prošlosti bio je običaj da kuma donese na krizmu svilenu vrpca koju nakon biskupova pomazanja omota preko čela kumčeta i sveže na zatiljku glave. Vrpca je trebala očuvati i upiti ulje krizme pomazano na čelu. Jer je upila ostatke ulja krizme,

pečat snage i dara Duha Svetoga, brižljivo je čuvana da štiti od nevolje i svakog zla. Prema novijim odredbama, brisanje čela krizmanika nije više obvezatno pa je i svilena vrpca izgubila svoju primjenu.

Ono što djeci predstavlja najviše radosti kod ovoga sakramenta, osim osjećaja poštovanja i ravnopravnosti s odraslima, su darovi koje dobije, što od kumova, što od ljudi pozvanih na objed. Kumovi uglavnom kupe nešto od zlata da ostane za uspomenu, no danas se sve više kumče pita što mu treba ili mu se daje novac da sam sebi nešto kupi. U prošlosti, darovi kumova nisu bili tako bogati kao danas. Dar je bio malen, gotovo simboličan, bila je to košulja ili haljina, a za uspomenu se pravila zajednička fotografija. Danas, osim kumova, i gosti pozvani na objed daruju djeci nešto novaca, a oni ga nećkajući se stidljivo uzimaju uz obavezno "ma, ne treba mi", a zatim uzbuđeno trče i nestrpljivo broje novac skriven negdje u kući, najčešće na tavanu, daleko od tuđih pogleda i tuđeg dohvata ruke. Zatim ga po tisuću puta prebrojavaju kao da će tim brojanjem svota porasti. A u njihovim očima i raste, jer je to obično prvi novac koji djeca dobiju u ruke kao njihov. U našim sredinama djeca rijetko dobivaju džeparac, koji bi ih naviknuo na zveckanje i šuškanje nužnog zla u džepu, pa su novci s krizme nešto uistinu novo i moćno, iako na koncu najčešće završe kod roditelja.

Slijedi gozba i objed je uglavnom bogat jer ljudi štede za taj dan da se ne bi poslije pričalo kako je sirnica bila tanka, a mesa "zafalilo". U starini svečanog objeda nije bilo, nego bi roditelji nosili pred crkvu pečeno pile, ili pitu, ili nešto slično, jednostavno za nošenje, tek toliko da se narod počasti. Bogatstvom stola danas, osim što se svjedoči bolja kupovna moć, ističe se također važnost i svečanost toga dana. Naime, jedan član obitelji potvrđuje krsnu ispovijest vjere, koju je obitelj za njega i u njegovo ime izrekla na krštenju, postajući time potpuni član Crkve Kristove. Za vjernike je to uistinu veliki događaj. Često se mogu čuti majke koje imaju više djece kako najmlađem od njih govore: "Da mi je još tebe dovesti do krizme, a poslije će ti valjda i oni (starija braća i sestre) pomoći".

Krizmanice i njihove kume

Bolesničko pomazanje je sakrament koji se podjeljuje osobama teško bolesnim ili starima, kojima je sama starost vrsta bolesti, ili pak onima koji se nalaze pred složenijim i opasnijim medicinskim zahvatima. Svrha sakramenta je da bolesnog i umirućeg pridruži Kristovim patnjama te da obiteljska i župna zajednica pokaže pažnju prema bolesniku i bolesnici i za njih se zajedno moli. Ovdje ga spominjem tek da ne prekinem redosljed i broj sakramenata, ali za njega nisu vezani narodni običaji, barem ne u kraju koji ja poznajem. Istina, postoje župnikove smjernice da na stolu u bolesnikovoj sobi bude križ i zapaljena svijeća te poziv da ukućani sudjeluju u molitvama uz bolesnikov krevet, ali su ljudi obično zbunjeni i svećenika ostavljaju sama s bolesnikom, a na odlasku ga počaste kavom.

Sveti red je sakrament uvođenja u starješinsku službu u Crkvi i dijeli se kod pravoslavnih i katoličkih kršćana samo muškarcima. Ovaj sakrament, poput krštenja i potvrde, utiskuje u kandidatovu dušu neizbrisiv pečat i stoga se može podijeliti samo jednom u životu. Netko može biti lišen prava i dužnosti obavljanja svećeničke službe, ali unatoč tomu on, snagom primljenog sakramenta, ostaje doživotno svećenik. Kod ovoga sakramenta najviše dolazi do izražaja važnost zajedničkog slavlja. Ovaj sakrament može valjano dijeliti samo biskup, i tek kandidatima koje preporuča poglavari bogoslovnog sjemeništa gdje su se oni studijem i molitvom pripremali za svećeničku službu. Nakon ređenja mladomisnik ili novozaređeni slavi jedne nedjelje ili blagdana svoju prvu sv. misu koja se zove još i Mlada misa. On to čini u župi gdje žive njegovi roditelji i rodbina. Dok na liturgijski dio svečanosti dolazi sva župa i okolina, na svečani objed mladomisnik u dogovoru sa župnikom i roditeljima poziva onoliko gostiju koliko mogu dolično ugostiti. Na mladomisničkim slavljima ruralnog područja znade se okupiti i do tisuću rođaka, prijatelja i znanaca mladomisnikove obitelji. Ponegdje, na koncu misnog slavlja župnik oglasi da je cijela župa pozvana na Mladu misu kod dotičnog svećenika i da bi bilo lijepo da dođe tko može. Ljudi uglavnom dolaze želeći pružiti potporu i pomoć mladomisniku, a i provešeliti se, jer je to uglavnom slavlje na otvorenom, pod šatorima s "muzikom uživo", gdje se pjeva i igra kolo do zore. Pravi "teferič". Stol bude bogat, a pozvani, ukoliko mogu i koliko mogu, daruju novac kao na slatku čašu na svadbama. Postoji običaj da svećenik koji je propovijedao na toj misi kaže kod stola par riječi o mladomisniku, što pohvale na njegov dotadašnji život, što ohrabrenja i poticaja za njegov budući, svećenički život. Isto tako

je običaj da govor održi i otac mladomisnika, neki od nazočnih svećenika, ili pak njegov kum. Mladomisnički objed završava govorom samoga mladomisnika koji obično zahvali roditeljima, odgojiteljima i svima koji su mu pomagali u godinama spremanja za svećeničko zvanje.

Sakrament ženidbe, poput sakramenta sv. reda, spada u tzv. socijalne sakramente, sakramente usmjerene na dobro društva i zajednice. Kršćanski brak i obitelj su "Crkva u malom". Taj sakrament je poseban po tome što ga po službenom katoličkom učenju mladencima ne podjeljuje svećenik, nego ga jedno drugom podjeljuju zaručnik i zaručnica, izričući svoju bračnu privolu pred zaređenim službenikom. Ako je kršćanski brak jednom valjano sklopljen, supružnici ostaju do kraja svoga života vezani tom svetom vezom. U određenim okolnostima može doći do rastave braka, ali ne i do razrješenja ženidbenog veza. To znači da se može dogoditi da supružnici ne žive skupa, ali to ne znači da i dalje nisu vezani sakramentom ženidbe i da mogu sklopiti novi crkveni brak.

Ženidba je događaj dvoje mladih i dviju obitelji koji je najbogatiji običajima. Prije same svadbe ide se u prošnju. U starini je bio običaj da djevojka da mladiću neki predmet, sat, maramu (i to samo "misnu", tj. onu koju bi djevojke nosile samo u crkvu) ili nešto slično kao obećanje da će poći za njega. Na taj bi se predmet mladoženja pozvao kao na obećanje njemu dano, kada bi dolazio na prošnju u roditeljsku kuću mlade. Kada bi djevojka priznala da je taj predmet njezin te potvrdila svrhu u koju ga je dala, ona daje i svoj pristanak proscima da ide kamo je zovu. Tada se imalo običaj djevojci reći da svoje navike i običaje "zakopa pod prag ćaći" jer odlazi u sredinu i kuću s drugim običajima kojima se mora prilagoditi. Danas to izlazi iz prakse, ali se zadržalo da braća i bliži rođaci mladoženje idu kući mlade tražeći od njezinih roditelja blagoslov i pristanak da ona pođe za njega. U roditeljskoj kući mlade pripremi se gozba za proscu, a nazočni su i njezini najbliži. Nakon očeva i majčina blagoslova i gozbe, posjedi se još malo, provede se, zatim prosci odlaze i slijedi priprema za samu svadbu.

Na dan svadbe okupljaju se svatovi, koji moraju imati kuma, kumu, starog svata, barjaktara, djevera, djeverušu i svirače, kod mladoženjine kuće, odakle idu po mladu. Prije polaska ih mladoženjina majka škropi svetom vodom i svi mole *Vjerovanje*. Kada se u mladinoj kući javi da svatovi dolaze,

zaduženi za to iznose "mezu" i piće pred svatove da ih dočekaju, a svi okupljeni, koji dolaze ispratiti djevojku, izlaze u dvorište svatovima u susret. To je trenutak veoma bogat emocijama. Onaj tko pozorno promatra, vidjet će na licima svih nazočnih kulminaciju osjećaja. Mladoženji i svatovima će nakon dugotrajne, bučne i zamorne pripreme zasjati na licu osmjech koji prati svako djelo privedeno kraju, osmjech olakšanja i zadovoljene nestrpljivosti. I dok na "neprijateljskoj" strani likuje osmjech pobjede, mladinoj majci, sestrama, tetkama (i kojoj susjedi zaduženoj za to) kroz suze će poteći prava bujica do tada sputavanih osjećaja. Dobro kaže naš narod: "Nekome ne svane dok se drugome ne smrkne". Muška strana mladinih rođaka, hrabrija i jača polovina, ponašat će se sukladno vjerovanju o njihovoj muškosti sve dok se ne dokopaju kakve prazne prostorije ili dok ne odu u podrum po piće gdje će im neki "oštar miris" natjerati suze na oči. Ma ne, nisu to suze što im kći ili sestra odlazi da bude u tuđoj kući, pa Bože moj, sretni su jer ona odlazi u svoju sreću, ali ti mirisi... Uh, te žene, mogle su malo više voditi računa o ovome, a pitu, sarmu i ostalo hermetički zatvoriti!

Svatovi posjedaju za stolove okićene i ukrašene za tu svrhu, a pred njih se onda iznosi gozba. Prvo hladno predjelo, uglavnom "meza", zatim juha, pa sarma, pečenje (janjetina i svinjetina s ražnja), pite (neizostavno burek i simica), salata i na koncu torte i kolači. Zatim počinje svatovska šala. Na kumovo traženje mlade, žene izvode lažnu nevjestu, najčešće je to muškarac kojemu oko glave omotaju komad zavjese da izgleda kao mladine veo, obuku mu žensku kecelju i dodaju ostale potrebne rekvizite. Slijedi prepiranje i dokazivanje između svatova i ukućana. Svatovi ne žele tu mladu, ovi bez plaćanja ne daju druge. Onda kum plaća, a kuma konačno izvodi mladu. Mlada izlazi, pozdravlja i ljubi svatove koji obično počinju vrištati i pjevati, a zaigra se i kolo. Posjedi se još malo, pojede i popije pa se sprema za polazak jer se ne smije "popu zakasniti". U to vrijeme spremanja za polazak, netko od mladinih rođaka, danas sve češće djeca, iskoristi opću zbunjenost i pokušava mladom ukrasti cipelu. Ako uspije, kumovi moraju "pošteno" platiti da bi mlada cipelu dobila natrag. U međuvremenu su djevojke iz mladine rodbine, najčešće njezine sestre, okitile automobile svatova i svatovima prikačile cvijet za što im svatko treba platiti. Tada se mlada pozdravlja sa svojim i u tom trenutku plaču svi. I snažna je očeva ruka klonula na mokrom licu njegova djeteta, brada mu podrhtava, oko usta se prave nesretni lukovi, a čelom se boraju svi trenutci sreće, zadovoljstva,

straha, tuge i strepnje nad njegovim djetetom, od onog prvog nespretnog koraka pa do ovoga odlučujućeg. Duž puta kojim će svatovi proći, djeca iz susjedstva na par mjesta postave "barikadu" tako što dvoje djece drži konopac preko puta u visini auta i spuštaju konopac da auto prođe tek pošto im vozač plati. Djeca znaju biti prilično dosadna i uporna, ali ne manjka upornosti ni nervoznim vozačima koji uz grmljavinu prođu bez plaćanja. Također i susjedi iznose pred svatove obično "pravu rakiju" ("probaj, prava je, sve cvrči") i nazdravljaju svatovima želeći im puno sreće, veselja i Božjeg blagoslova.

Crkveno vjenčanje može biti uz misu, što se preporučuje, ali i izvan mise. Mladenci mogu, na svećenikov prijedlog, odabrati od više ponuđenih čitanja iz Staroga i Novoga zavjeta ona u kojima prepoznaju sebe i svoje gledanje na vjernički brak. Nakon Evanđelja svećenik izlaže značenje sakramenta ženidbe, a bitni dio obreda sastoji se od očitovanja nakane odgovorima na tri svećenikova pitanja, izricanja privole i međusobnog davanja vjenčanog prstena uz izgovaranje popratnih riječi. Poslije obavljena vjenčanja, slijedi olakšanje za sve nazočne, presuše čak i suze jer dan je bio naporan, jelo se nije, a uz to se i popilo. Tada slijedi prava gozba, veselje i slavlje koje traje do ranih jutarnjih sati. Prije se događalo u kući mladoženje, a sada najčešće u dvoranama predviđenim za velika slavlja. Nakon večere slijedi svirka i igra. Oko ponoći donosi se torta, nakon torte slatka čaša. Kuma nosi košaru u koju svi nazočni stavljaju novac na slatku čašu, s njom ide i mlada i nazdravlja svakome pojedinačno. Posjedi se i provešeli još malo, a onda mladina rodbina odlazi. Naime, običaj je da rodbina i prijatelji mlade odu prvi jer ne priliči da se vesele koliko mladoženja i njegovi. Premda se danas i ne prati taj redoslijed pa se zna dogoditi da i veseli "prijatelji" izađu iz dvorane "na metli".

U kršćanstvu, kod običaja koji prate život pojedinca, postoji još i običaj vezan za posljednji ispraćaj osobe s ovoga lijepog, Bogom danog svijeta. Riječ je o običaju nazvanom daća, kojim se umrlom iskazuje posljednja počast. Rodbina umrlog pripremi nešto "meze" i pića, zakolje se ili prase ili ovan i nakon ukopa, na izlasku iz groblja, dočekaju se ljudi da nešto od toga uzmu i popiju pri čemu svatko kaže: "Pokoj duši njegovoj". I budući da se to nudi i uzima za pokoj duše umrlog, nekulturno je i sramota proći pokraj toga, a ne uzeti ništa, koliko god ljudima u tim trenucima nije do jela. Daća obično bude na izlazu iz groblja. U praksi je također da se s groblja dođe u kuću žalosti na daću, ali samo bliža rodbina, prijatelji i susjedi, pa se tu posjedi malo uz jelo i

piće i time se ujedno pokaže potpora ožalošćenoj obitelji, jer opće je uvjerenje da nije dobro u tim trenucima biti sam. Ako je obitelj umrlog siromašna, onda se prikuplja novac kako bi se mogle platiti Velike (Gregorijanske) mise, a ako bi što novca ostalo platili bi se troškovi ukopa i ostalog. Gregorijanske mise su niz od trideset misa, trideset dana zaredom, za pokojnikovu dušu. Te mise služe obično svećenici u samostanima, ordinarijatima i bogoslovnim sjemeništima zato što župnici koji nemaju kapelana redovito trebaju svake nedjelje slaviti misu za svoje župljane i ne mogu trideset dana zaredom slaviti misu za samo jednog pokojnika.

OBIČAJI KOJI PRATE TIJEK LITURGIJSKE GODINE

Liturgijska ili crkvena godina je slavljeničko sjećanje na Božje djelo spasenja u Isusu Kristu u tijeku jednogodišnjeg ciklusa. Ona počinje u nedjelju koja je najbliža datumu 30. studenog kada se slavi blagdan sv. Andrije apostola, a završava svetkovinom Krista Kralja svega stvorenja na posljednju ili pretposljednju nedjelju u studenom. U tijeku liturgijske godine običaji su koncentrirani oko najvažnijih kršćanskih blagdana. To su Božić ili slavlje Kristova rođenja u zemaljski, vremeniti život, i Uskrs ili slavlje Kristova rođenja u nadzemaljski, vječni život. Ovdje ću početi s običajima koji prate početak liturgijske godine.

Prije običaja koji karakteriziraju vrijeme došašća, spomenut ću dva dana kad se vjernici posebno sjećaju svojih mrtvih. To su blagdan Svih svetih (1. studenog) i Dušni dan (2. studenog). Pod imenom Svi sveti ne misli se samo na osobe službeno proglašene svetim, nego na taj dan Crkva slavi i svete mučenike i one koji su neupadljivo ostvarili velika djela ljubavi prema Bogu i bližnjemu, podnosili nepravde, ostvarili veliku požrtvovanost. Stoga, tim blagdanom Crkva poziva sve vjernike da ih se sjete, da im se zahvale i preporuče. Dušni dan je dan koji vjerniku upravlja misao na njegovu pokojnu rodbinu, prijatelje, poznanike. Dan kada čovjek da oduška svojoj žalosti, ali i dan radosne nade, jer kršćanska je poruka da smrt nije kraj, nego most, prijelaz, rađanje u novi život. Oba dana se na groblju slavi sv. misa za pokoj duša, onih koji su tu ukopani, ili rođaka koji su drugdje ukopani. Tih dana vjernici posjećuju groblja, uređuju ih, donose cvijeće, pale svijeće. Time dolazi do izražaja dimenzija povezanosti obitelji, posvješćivanje dobra koje su pokojnici za nas učinili i ost-

varivanje komunikacije s njima na razini slavlja sv. mise, molitve, posjećivanja grobova.

U redcima koji slijede između ostalog sam se koristila i člankom koji sam pronašla na internetu pod nazivom "Liturgijska godina - pogled u kalendar", priredio ga je Antun Jarm.

Došašće (prema latinskom advent) je vrijeme kojim počinje crkvena godina, a početak tog vremena je nedjelja koja pāda između 27. studenog i 3. prosinca. Vrijeme došašća traje četiri tjedna, dakle do samog Božića, a duhovni mu je sadržaj intenzivnija priprava kršćana za svetkovanje Božića. Cijelo božićno vrijeme prati niz običaja koji izražavaju vjerničku radost zbog Kristova rođenja u betlehemskejštalici, ali također i radost stalnog Kristova rađanja u našim životima. Kroz slavlje liturgijske godine, kršćani ne slave samo događaje koji su jednom bili, to nije samo dozivanje i spomen nekih prošlih vremena vezanih za tada živeće ljude. Kršćansko slavlje nije samo spomen, nego je spomenčin, uprisutnjenje, stvarno odvijanje tih događaja ovdje i sada. Običaji vezani za Božić počinju znatno prije samog blagdana. Već na sv. Katarinu (25. studenog) počinju pripreme za Božić. Kolju se svinje da bi na Božić bilo suhog mesa, pribavljaju drva i iskusnim majstorima prepušta pečenje rakije. Budući da su zime u Bosni znale biti jake i oštre, u narodu postoji izreka "Sveta Kata zalipila vrata".

Običaj svojstven vremenu došašća je svećani adventni vijenac. Iako nije liturgijski propisan, nalazi se u svim crkvama, kućama i različitim ustanovama. Najčešće ga prave vješiji ukućani, ali se može i kupiti u trgovinama i cvjećarnama. To je vijenac spleten od grančica zimzelenog drveća, ukrašen vrpčama i bijelim prahom. U adventni vijenac se okomito stavljaju četiri svijeće. Te su svijeće najvažnije, simbol su rastućeg svjetla (pali se po jedna više u svakom tjednu došašća), i simbol očekivanja božićnog dolaska Kristova (Krist-svjetlost). Taj vijenac nije samo odmor za oči u ogoljelo zimsko doba i nije samo simbol života (zimzeleno). Podsjećajući ukućane na ono što dolazi i potičući ih da to čekaju, on ih usmjerava prema određenom cilju.

Drugi blagdan u božićnom vremenu koji prate običaji je **blagdan sv. Nikole**, biskupa iz Mire, današnja Turska. To je djeci najdraži svetac jer ih on dariva. Te, i ostale karakteristike sv. Nikole izvire iz njegova života. Živio je u IV. st., a isticao se dobrotom i samilošću prema drugima. Uvečer, prije samog blagdana (5. prosinca), djeca čiste svoje cipele ili čizmice i ostavljaju ih

(ponegdje su se ostavljale čarape ili kape) na kućnome pragu, ili na prozoru, ili pokraj ognjišta, kako bi sv. Nikola, starac u crveno-bijeloj odori, s bijelom bradom i naočalama, u te čizme stavio darove za djecu. Djeca se cijele godine pripremaju za toga sveca, bilo da pišu pisma s popisom onoga što bi željela dobiti, bilo da ih roditelji, želeći ih imati pod kontrolom, podsjećaju na taj dan strašnim riječima: "Ne budeš li slušao, sv. Nikola ti ništa neće donijeti".

Možda bi djeca i olako prešla preko te rečenice, jer im iskustvo govori da sv. Nikola uvijek donosi, ali tu je ne tako lako zanemariv lik "Krapusa", e s njim već nema šale. Krampus je lik koji prati sv. Nikolu, a zadužen je prepoznati djecu koja nisu slušala. Najčešće je obučen u tamnu odjeću, ima tamno zamazano lice, a iz glave mu vire roščići. Sudeći po kiselom osmjehu, mislim da i stariji samo glume ravnodušnost kada ga vide.

Običaji prate, u okviru božićnih **blagdana, i blagdan sv. Lucije**. Slavi se 13. prosinca. Sv. Lucija je bila kršćanska djevojka koja je zbog svoje vjere podnijela mučeničku smrt 303. god. i kroz svu kršćansku povijest slavi se kao mnogostruka zaštitnica. Za blagdan su vezani i običaji koji simboliziraju dolazak svjetla i života u mrtvo zimsko doba. Tako se 13. prosinca u neku zdjelicu, posebno odabranu za tu svrhu, sije pšenica koja se povremeno zalijeva, a do Božića proklija i naraste upravo onoliko koliko treba da ne bi lijepe zelene vlati s vrhova počele žutjeti. Uzorne domaćice vode brigu o tome kako će im pšenica izgledati. Treba biti zelena i gusta, a da bi bila ravnomjerna, tu su škare. Neke domaćice posiju pšenicu i u više zdjelica, u jednu sa zemljom, drugu bez zemlje, jednu zalijevaju više, drugu manje, pa ona koja bude najbolja čuva se za dan kada će svećenik, nakon Božića, doći blagosloviti kuću. U tu se pšenicu stavljaju tri svijeće (simbol Trojstva: Oca, Sina i Duha Svetoga, Trojedinog Boga) i pale se uz zajednički objed na Badnjak te uz objede tijekom blagdanskih dana sve do Nove godine i blagoslova kuće. One se gase komadićem kruha natopljenim u rakiju. Postoji i običaj da se od sv. Lucije pa do Božića prati vrijeme, kroz dvanaest dana. Dan sv. Lucije i 11 dana do Božića nazivaju se "vidoci" jer oni vide vrijeme unaprijed. Naše bake kažu da će sljedeće godine vrijeme

pojediniog mjeseca odgovarati vremenu kakvo je bilo na određeni dan kroz razdoblje od sv. Lucije do Božića. Isto tako se broji i gleda vrijeme od 12 dana, od Nove godine do 12. siječnja uključivo, ti se dani nazivaju "svjedoci" jer oni svjedoče istinitost dana "vidoka".

Sljedeća oznaka božićnog vremena su **jaslice i božićno drvece**. Jaslice su pobožna inscenacija motiva Kristova rođenja. I one se, poput adventnog vijenca, mogu izraditi ili prema vlastitom planu ili kupiti već urađene. U središtu teme jaslica je dijete Isus, Josip i Marija, zatim pastiri, stado i goveda. Osim povijesnog izvora jaslica u njihovu začetniku sv. Franji Asiškom, osnivaču Franjevačkog reda, njihov pravi izvor leži u meditativnom promišljanju i dubljem, duhovnom proživljavanju događaja vezanog za njih.

Naime, većini vjernika je i za meditaciju potreban vidljivi, vanjski oslonac. Stoga su svi učitelji meditacije srednjeg vijeka savjetovali pobožnim dušama da si što vjernije predstave jaslice i događaje koji su se odvijali, da u duhu posjete i prožive sve vezano za njih. U našim se kućama jaslice najčešće postavljaju na nekome istaknutom mjestu, ili ispod božićnog drvca, gdje se također djeci ostavljaju božićni pokloni koje je donio Mali Isus. To je drvece u našem narodu poznatije pod imenom jelka, bor ili krizban (prema njemačkoj riječi Kristbaum-Kristovo drvo). Izvorište toga stabla je u općem simbolizmu stabla kao novoga života, a Krist je upravo to, novi život. Gotovo sve religije imaju svoja sveta stabla. U tim stablima gleda se objava božanstva jer njihovo godišnje umiranje i ponovno rađanje upućuju čovjeka na stvarnost sile koja ga nadvisuje. Osim te opće simbolike, zimzelena stabla simboliziraju trajnost, izdržljivost i snagu. Upravo u tome leži i značenje okićenog božićnog drvca. Zadržavajući opću simboliku, jelka dobiva i jedno novo, duhovno značenje. Ono što je trajno zeleno (jelka) upućuje čovjeka da nikad ne gubi svoju nadu, a okićena i ukrašena postaje znakom plodova novog života koji je Krist donio svojim rođenjem.

Lijep je običaj da se na Božić okuplja sva obitelj. To je blagdan obitelji, topline i ljubavi. Bez obzira što je za Crkvu Uskrs najveći blagdan, u narodu se Božić doživljava kao najsvečaniji. Snaga i posebno raspoloženje koje je pratilo vrijeme oko Božića bili su razlogom da su se u starini na taj dan mirili pojedinci i obitelji, čak i ako se radilo o težim sukobima. Bilo je nezamislivo otići na polnoćku, a da se nije izmirilo s kim se ratovalo.

Na sam *Badnjak*, dan uoči Božića (24. prosinca), u starini je bio strogi post i nemrs (smjelo se najesti samo jednom u tijeku dana i to bez mesa, životinjske masti, mlijeka i jaja). Domaćice obično skuhaju krumpir i ribu, ili posni grah, premda većina ljudi taj dan posti o "kruhu i vodi". To se i danas zadržalo u mnogim obiteljima, iako strogi post i nemrs na Badnjak nije više crkveni propis.

Navečer se ukućani okupljaju na zajednički objed i molitvu, a prije same večere, u sumrak, svetom se vodom škropi kuća i sve oko kuće uz molitvu Vjeronanja. Neposredno prije jela se pale svijeće za mrtve članove obitelji ili rodbine i moli se za njihove duše u čistilištu. Te se svijeće u nekim obiteljima ostavljaju upaljene preko noći, na

Jaslice u prirodnoj veličini

prozore, i gore do zore kao simbol svjetla koje je Krist donio svojim rođenjem. Taj dan posta je veliko iskušenje. Na sam Badnjak domaćice najviše kuhaju, peku se kolači, savija sarma, peče meso. Teško je kontrolirati misli i potrebe pod utjecajem takvih mirisa koji se šire od kuhinje u sve prostorije, pa je teško i pobjeći od njih. Osim toga, i vani dopiru slični mirisi iz susjednih kuća tako da ni bijeg iz kuće nije neko rješenje. Još jedan dokaz da čovjek ne rješava problem bježeći od njega, nego upravo suočavajući se s njim. Odrasla djeca zadužena za sjeckanje oraha, vaganje suhih smokvi i groždica, prilično teško odolijevaju da što od toga ne stave u usta. Ali sve se i nekako može podnijeti dok ne dođe na red mućenje šlag pjene. E tomu je zbilja teško odoljeti. Uspijevaju samo rijetki, kojima taj uspjeh predstavlja vrhunac suzdržavanja.

Sve je nekako u ozračju tog blagdanskog dana. Sve je užurbano, poslovi su podijeljeni, svi su se svome zadatku okrenuli, ali nema nervoze, svađe i prepirke. Jer poslovi se privode kraju, a i valja se na polnoćku spremirati. Nakon svete mise koja se slavi u ponoć, te veselja i čestitanja Božića pred crkvom (svaki domaćin ponese malu bocu rakije i narezanog suhog mesa pa se već pred crkvom nazdravlja), u mnogim krajevima postoji običajem stvoreni redosljed kome se ide na večeru kao i kome se ide na ručak i večeru drugog i trećeg dana Božića. Poslije polnoćke večera je obično u najbližoj kući u susjedstvu i na tom

su objedu godinama isti ljudi, uglavnom bliži susjedi. Kako kažu komentari, taj objed najbolje sjedne svima. Jer onako izgladnio i promrzao svijet iz crkve, uglavnom dočeka netko u toploj kući ispunjenoj ugodnim mirisima svježe skuhanе sarme i pečene sirnice. Na stolu je postavljena "meza", najčešće suho svinjsko meso, travnički sir, kiseli krastavci i paprike, različiti "parizeri". Slijede komentari na račun suhog mesa, je li dovoljno suho, slano, šareno, ili je sama "pečenka", jer je to vrijeme kada se prvi put proba meso koje uglavnom pripravlјaju i suše sami domaćini ili ih nose susjedima koji imaju uvjete za to. Slijedi topla juha, sarma, pite i pečenje, a nakon svega kolači. Jelo karakteristično za Božić je takozvano keške. Riječ je o pšenici koja se najprije lomi, tj. tuče da s nje spadne "košulјica", a onda se kuha u vodi u kojoj je prethodno raskuhan domaći pijetao. Kada je pšenica skuhana, u nju se dodaje iskomadano meso pijetla koje bake već početkom godine izaberu za tu priliku. Dio tog jela se i zamrzne, jer se skuha u velikim količinama, pa se čuva i za kasnije. Prije posluživanja, podgrijano jelo se polije ("počini") rastopljenim maslacem. Naš narod ima običaj reći: "Nema Božića bez kešketa". Drugi i treći dan Božića obično se ide onima koji slave na taj dan imendan ili po drugom stvorenom redoslјjedu. Četvrti dan Božića je blagdan Nevine dječice (dječaci koje je Herod dao pogubiti kada je čuo da se rodio Isus). I na taj dan u skorijoj prošlosti, starije bi žene išle u kuće gdje je bilo male djece i simbolično su ih šibale govoreći "živi i rasti", a nakon toga bi ih darivale.

Kršćanski običaji vezani za uskršno vrijeme nisu tako brojni ni maštoviti, ali su vjerski sadržajni. Uskrs je najveći kršćanski blagdan. Slavi se prve nedjelje poslije ekvinociја (prvi puni proljetni mјesec u godini). Poput Božića obuhvaća dulje vrijeme priprave (korizma) i time više običaja koncentriranih uza nj. Prvi od njih su poklade (mačkare ili maškare) koje religiozno nemaju nikakve veze sa slavlјem Uskrса. Nastale su u doba "kršćanskog društva" u srednjem vijeku kad se kroz šest korizmenih tjedana strogo uzdržavalo od mesa i javnih zabava te su s vremenom poprimile više pogansko obilježje. Danas je propisan strogi post samo na Čistu srijedu i Veliki petak, a javne zabave se održavaju tijekom cijele godine, jer živimo u sekularnoj državi. Poklade za Uskrs vežu tri dana bučnog veselја prije Pepelnice (Čista srijeda) kojom počinje korizma (četrdeset dana dublje priprave za slavlје Uskrса), a smještene su u to vrijeme vjerojatno da bi se narod provešelio prije korizme koju obilježava vrijeme posta, tišine i odricanja.

U tri dana slavlja **maškare** (grupa maskiranih ljudi, omladine i djece) obilaze kuće, sviraju, pjevaju i zbijaju raznorazne (i neslane i dvosmislene) šale da bi ih domaćini darivali. Djeca, a i odrasli, već danima prije smišljaju kostime, prave maske i smišljaju koreografiju koja će biti više darivana što bude besmislenija i luđa. Kada se maškare zamore ili obiđu neko selo, nađu se u jednoj kući gdje uz nastavak slavlja te rezimiranja noći i osjećaja pojedju ili podijele ono što su dobili. Darove (za darivanje domaćice obično spremne krafne, tj. pokladnice, ili neke druge suhe kolače i keksiće, kupe male čokolade, sokove i grickalice te pripreme sitni novac) članovi grupe dijele po principu apsolutne pravednosti: jedna krafna tebi, jedna njemu, jedna meni... Pokladnice se prave tako da se od 50 dag brašna, jedne žlice šećera, jednog paketića kvasca, 1/2 margarina, četiri žumanjka, korice limuna, malo soli i 3dcl mlijeka zamijesi tijesto koje treba otpadati s kuhače. Pokrije se i ostavi da se podigne dok približno ne udvostruči obujam. Nakon toga se tijesto istrese na dasku prethodno posutu brašnom, premijesi se i stanji na debljinu od oko 1,5 cm. Okruglom čašom se tijesto odvaja na komadiće pa se ostavi još 15 min da nadofe. Ovako pripremljene pokladnice prže se u dobro zagrijanom ulju s obje strane i pečene se posipaju vanilija-šećerom u prahu.

Te su noći prožete slavljem, pjesmom, šalom i smijehom. Oni sposobniji za šalu uspiju nasmejati i one kojima inače to teško polazi za rukom jer ni u čemu ne vide razloga za smijeh, a svemu traže razlog. Onim tvrdicama, koje niti otvaraju vrata niti što daju, a o takvima se brzo pronese glas, maškare ni ne zvone jer tko se sam isključi, društvo ga brzo odbaci. Ali postoje i maškare koje baš "iz inata" takvima idu da ih malo nerviraju i ionako tanke živce "stanje". Ipak, ima obzira bosanska duša. Ako prolaze pokraj kuća za koje znaju da je ukućane pogodila kakva nesreća ili da tuguju, maškare ih zaobilaze u velikom luku. Gasi se svirka i pjesma, a glasovi postaju sablasno tihi. Poštuje se tuđi prostor i nepozvan i neželjen se ne ulazi u njega. Ljudi osjećaju strahopoštovanje pred tuđom patnjom.

U samo vrijeme korizme u starini se nisu oblačile nošnje, stavljao nakit niti je bilo sijela i zabave. I danas je to vrijeme obilježeno skromnošću i tišinom. Mnogi se odriču mesa, pića, kave i cigareta, zapravo odriču se onoga u čemu uživaju, onoga za što su vezani. Vjernik zna da grijeh truje dušu i tijelo i da je jedini način borbe protiv njega molitva, post i pokora.

Cvjetnica je posljednja nedjelja korizme i posljednja nedjelja prije Uskrsa, s njom počinje Veliki ili Sveti tjedan. To su najsvetiji dani u godini i u bogoslužju su prožeti temom najvećih događaja Kristova života, temom Kristove muke, smrti i uskrsnuća. Cvjetnica je spomen slavnog Kristova ulaska u Jeruzalem pa kao podsjećanje na taj događaj, na Cvjetnicu ljudi u crkve nose grančice, kod nas najčešće od jele ili bora, a nose se i maslinove grančice (ako tko može pribaviti) koje zatim svećenik u procesiji posveti. Dio grančica vjernici stavljaju na grobove svojih pokojnih, nose ih na njive kako bi urodile plodom, a dio ostavljaju u svojim kućama kako bi ih Bog sačuvao od svakog zla. Najčešće ih objese o križ na zidu ili stavljaju na neko drugo vidno mjesto, a u slučaju nadolazećeg nevremena, grančice se potapaju u svetu vodu (voda u crkvi posvećena na blagdan Bogojavljenja ili sveta Tri kralja, posljednji blagdan vezan za Božić, 6. siječnja) i njima se škropi, tj. pravi znak križa uz molitvu Vjeronanja kako bi nevrijeme jenjalo. Dan uoči Cvjetnice djevojke uberu cvijeća, najčešće ljubičica i latica od ruže, potapaju ih u pripremljenu vodu i ostavljaju preko noći. Ujutro, na Cvjetnicu, se umivaju tom vodom "da bi bile lijepe".

U Velikom tjednu izbjegavaju se poljski radovi, a i svi oni koji nisu nužni i neodgodivi, osobito posljednja tri dana prije Uskrsa, jer je to vrijeme kada vjernici strože poste te se posvećuju unutarnjem razmatranju i odlaze na crkvene obrede.

Na *Veliki četvrtak* postoji još od davnina običaj, a koji se zadržao u vjerničkim obiteljima, da se jedu kuhane koprive ili se pravi pita od njih i pije vino u spomen na posljednju Isusovu večeru. Na Veliki četvrtak prestaju zvoniti crkvena zvona u znak sjećanja na Isusovu muku i smrt i počinju ponovno zvoniti na Veliku subotu kao radosni glas Isusova uskrsnuća. U starini je također bio običaj da se navečer žene obližnjih sela skupljaju u jednoj kući na zajedničku molitvu. Ali svako vrijeme nosi svoje breme, pa tako danas niti ima takvih sela, niti žena spremnih na takvu molitvu, barem ne na zajedničku.

Veliki petak je dan Isusove muke i smrti i uz Čistu srijedu dan kada je prema crkvenom propisu strogi post i nemrs. Obavljaju se posljednje pripreve za Uskrs, a ujedno vlada ozračje svete tišine jer vjernici dublje promišljaju o

Maškare za svačiji ukus

posljednjim trenutcima Isusova vremenitog života. Tko se prepusti takvim mislima, one ga zahvaćaju i nose i vjernik koji to duboko i u duhu proživi poslije njih nije više ono što je prije bio. Prije je bio običaj da se prijepodne ide u crkvu na obrede Velikog petka, a poslijepodne se radilo, oralo i čistilo kuće siromasi- ma i nemoćnima, ali samo "džabe", tj. besplatno. Te se usluge nisu smjele naplatiti niti se smjelo bilo što raditi u druge svrhe. Osnovni je cilj bio pomoći siromašnjima da bi mogli posijati njivu kako ne bi gladovali tijekom godine.

Velika subota je djeci najdraži dan. Naime, tada se obično boje i šaraju uskrсна jaja što predstavlja osobitu radost mladim naraštajima. Pripravljaju se boje, kupuju sličice i traže najljepše biljke kojima će se ukrasiti jaja. Danas postoje "kupovne" boje pomoću kojih jaja mogu biti plava, zelena, ljubičasta, crvena, no ipak su, barem odraslima, draže boje koje se dobiju prirodnim putem. Najčešće se jaja kuhaju u prokuhanoj ljuski crvenog luka (lučini) od koje jaja dobiju finu tamniju ili svjetliju bordo ili crvenkasto-smeđu boju. U skorijoj prošlosti domaćice su tijekom cijele godine mislile na Uskrs i bojenje jaja pa bi skupljale i sušile lišće od oraha ili lipe, za Uskrs bi u tome bojile jaja, kao i u lučini.

Jaja se šaraju tako da se na njih stavi travka, cvijet ili listić, a onda se sve pričvrsti stavljajući oprezno jaja s travkom u stare ženske čarape (najlonke), to se sveže, stavlja u lučinu i kuha. Sa skuhanih jaja skida se čarapa i uz malo sreće mjesto na kojemu je stavljena biljka ostaje svijetlo ili bar svjetlije u odnosu na ostatak jajeta. Stariji oblik šaranja jaja je šaranje voskom. Sirovo jaje bi se našaralo rastopljenim voskom i zatim kuhalo u boji. Mjesta pod voskom ostajala bi svjetlija te su se dobivali željeni, a katkad i neželjeni, ali lijepi i neobični oblici. Osim jaja koja su znak novoga života, simboli Uskrsa su još i zečevi koji također simboliziraju plodnost i novi život, te pilići koji se legu iz jaja.

Za Veliku subotu vezan je obred posvećivanja hrane uz popratne običaje. Riječ je o hrani koja se nosi u crkvu na posvećenje te je u našem narodu nazvana posvetalište. Najčešće ga nose u crkvu najmlađi, ali dovoljno stari da paze i ispune sve zahtjeve koje na njih stavljaju majke. Majke posebnu pozornost posvećuju pripremi posvetališta i njegovu izgledu, počevši od oblika pogače pa do krpe kojim je pokriveno i korpe u koju je stavljeno. Obično se posvećuje onoliko kuhanih jaja koliko ima članova obitelji, komad ovčjeg sira i pogača (beskvasni kruh u znak sjećanja na Isusovu žrtvu), premda sadržaj

posvetališta ničim nije određen osim sredinom i običajem posebnih krajeva. Majke strogo paze da pogača ne "zine" ili izgori, ako se to dogodi, ili će biti nerovne i nesretne cijeli dan, ili će praviti novu, ovisno o vremenu koje imaju na raspolaganju. Bira se najljepši i najbjelji komad sira, a jaja ne smiju biti guljenjem oštećena. To su raspoloženje prenijele i na djecu koja nose posvetalište u crkvu. Nema tog djeteta koje će ravnodušno i bez stida otkriti izgorenu pogaču kada svećenik pođe crkvom jelo blagoslivljati. A kako u susjedstvu uvijek ima starijih ljudi koji nemaju mlađe djece ili su sami, uvijek postoji opasnost da netko u košaru, koju drugi nosi na posvećenje, stavi nešto što ružno izgleda. Stoga se znalo dogoditi da djeca sve pregledaju kod svoje kuće prije nego što ponesu, ili negdje usput, krišom, ispod kakvog drveta ili pokraj kakva žbuna. U starini je bio običaj da se posveti i neoguljeno jaje koje se zatim davalo malim pilićima ili se dio zakopavao u gredice s lukom. Danas to već izlazi iz prakse.

Na sam **Uskrs** značajan je doručak. Ništa se ne smije staviti u usta prije uzimanja blagoslovljenoga jela, što je osobita poteškoća onima naviklim da im prvi okus ujutro bude okus kave. Čeka se da se cijela obitelj probudi, a onda se nakon molitve uz upaljene svijeće jede posvećenje. Strogo se pazi da se što ne prospe po podu i da ne ostaju veći komadi. Nakon objeda se svijeće gase komadićem pogače natopljene rakijom. Mrvice se pokupe i stave u vatru ili daju

kravi, ne smiju se prosuti bilo kamo ili u košaru za smeće jer je to posvećena hrana, ono što iziskuje dužno strahopoštovanje. Poseban ukus i draž stvara upravo kombinacija pogače s jajima i sirom. Možda to u starini i nije bilo nešto posebno jer su se takve pogače češće pravile nego danas i ljudi su bili naviknuti na takve okuse. Ali danas, u novim vremenima kada "kupovni kruh" nije više luksus kakav je to prije, pa i u skorije vrijeme, bio, potrošački

*Uskrsna jaja bojenja u
lučini*

mentalitet i bolja kupovna moć tjera ljude da se u potrazi za nečim novim i neobičnim i nesvjesno vraćaju na staro. Pogača se pripremi tako da se u 1kg pšeničnog brašna napravi udubljenje, u njega se stavi 5g sode bikarbone i 1 žličica soli. Sve se umijesi s 1/2l mlake vode, dobiveno tijesto se na više mjesta probode viljuškom i peče 50 min. na temperaturi od 200 stupnjeva celzija. Prilikom posluživanja pogača se ne reže nožem, nego lomi, jer je "tako slađa".

ZAŠTITNIK ŽUPE

Postoji još jedan lijep običaj, vezan za svetkovinu rođenja sv. Ivana Krstitelja (Ivandana), 24. lipnja. Uoči blagdana, djeca, mladež, ali i odrasli, idu u šumu i skupljaju grane jele ili one koje nađu na putu, pa te grane, nedaleko od kuće slažu jedne na drugu da se dobije oblik plasta, koji u mome kraju nazivaju cvijetnjak. Vlada opće uzbuđenje, kako kod djece, tako i kod odraslih dok promatraju kako djeca pomno biraju i energično vuku te grane do određenog mjesta, a onda s nestrpljenjem čekaju da padne noć kako bi se grane pretvorile u divovski gorući plast. Sve bi okolo dobilo crveno-narančastu boju i sjene bi plesale tražeći svoj smiraj na tlu. Vatreni bi plamenčići svojim nestašnim plesom izazvali najviše ushita, što zbog njihova visokog leta k nebu, što zbog slučajnog pravca prema djeci. E tada bi nastao vrisak, smijeh i galama, a ne bi izostala ni pokoja suza straha. I dok djeca skakuću i vrište, odrasli se pomalo šale, pomalo piju i "meze". Ujutro, na blagdan, a prije nego što sunce iziđe, svi iz kuće izlaze i bosu prolaze kroz pepeo izgorjelog cvijetnjaka moleći pritom Očenaš, Zdravo Marijo, Slava Ocu, i Vjerovanje. Sve to mora biti završeno prije nego što rose nestane, jer se noge trebaju "provući kroz rosu" da bi se očistile. Vjernici ovo čine jer vjeruju da će tako prestati boljeti noge onoga koga bole i da neće boljeti onog koga ne bole. Više župa u BiH slavi sv. Ivana Krstitelja kao svoga zaštitnika. Zaštitnik (patron) župe je crkveni propis po kojemu svaka župna crkva treba biti posvećena nekome svecu. Patron župe je dan koji slavi cijela župa. Ali tada vjernici jedne župe ne posjećuju jedni druge, nego u goste primaju rodbinu i prijatelje susjednih župa koji dođu na slavlje. Obično se na kraju misnog slavlja predviđeni ljudi pozovu na ručak. Domaćice redovito na taj dan imaju pripremljen ručak i kolače za dvije-tri osobe više od onih koje očekuju, jer nikad se ne zna tko može doći, a valja "obraz sačuvati".

ZAKLJUČAK

Znam da umjesto običaja koji su postojali ili još uvijek postoje u katoličkim obiteljima središnje Bosne u nekim drugim krajevima, postoje drugi ili se ovi drugačije slave. Također znam da božićno jelo zvano "keške" postoji u pravoslavnim obiteljima diljem Bosne i Hercegovine. Ovi ovdje prikazani običaji su sastavni dio moga odrastanja u Lašvanskoj dolini i nadam se da sam

vjerno zabilježila kazivanja starijih.

Nova su vremena uvijek donosila nešto novo, ali nisu potpuno potisnula ono staro. To se potvrđuje i kad su u pitanju običaji. Tijekom vremena oni su mijenjani, bilo zbog prilagođavanja određenoj sredini, bilo što je nešto krivo preneseno ili u narodu drugačije shvaćeno nego prvobitno. Ono što trajno ostaje jest da čovjek vjernik, u shvaćanju sebe kao Božjeg stvorenja i društvenog bića, svoga života kao dara, ali i kao zadatka, uvijek pronalazi načina da se osvari kroz prizmu ovisnosti o Stvoritelju, ali i o vlastitoj obitelji i kraju te o vjerskoj i nacionalnoj zajednici.

RJEČNIK MANJE POZNATIH RIJEČI

A

Apostol - poslanik, jedan od Dvanaestorice Isusovih učenika; kasnije se izraz pridaje zaslužnim misionarima, pa tako imamo slavenske apostole (sv. Ćiril i Metod), apostola Iraca (sv. Patrik) itd.

B

Bijela haljinica - na krštenju simbol nevinosti i čistoće.

Biskup - nasljednik apostola, član biskupskog kolegija Crkve, koji ima puninu sakramenta sv. Reda, kao ordinarij je nositelj učiteljske, pastirske i upravne vlasti u biskupiji, koja se zove i mjesna Crkva.

Blagdan - spomen na događaje spasenja, uglavnom jedan od događaja Isusova života. Postoje također blagdani Isusove majke Marije i svetaca.

Bolesničko pomazanje - sakrament mazanja bolesnih i moljenja da ozdrave.

Božićno drvce - jelka, bor ili krizban (prema njemačkoj riječi Kristbaum-Kristovo drvo). Zimzeleno stablo ili grane u crkvama i kućama vjernika u božićno vrijeme.

C

CIC - Codex Iuris Canonici - Zakonik kanonskog prava iz 1983. g. u kojem su sadržana pravna načela Rimokatoličke Crkve.

Cvjetnica - nedjelja prije Uskrsa, spomen Isusova svečanog ulaska u Jeruzalem, kada se obavlja procesija s blagoslovljenim maslinovim grančicama, palmama ili cvijećem, njome počinje Veliki ili Sveti tjedan.

D

Daća- gozba prigodom iskazivanja posljednje počasti umrlom.

Došašće (lat. advent) - prvo vrijeme liturgijske godine sastavljeno od četiri tjedna pripreve za Božić.

E

Ekvinocij - ravnodnevnic, vrijeme kad su dan i noć jednake dužine.

Euharistija (ili sakrament sv. Pričesti) - sv. Misa, lomljenje kruha, središte i vrhunac kršćanskog sakramentalnog života iz vjere; spomen čin Kristove žrtve utemeljen Posljednjom večerom; sastavljena je od dva dijela: službe riječi i euharistijske službe; u posvećenim darovima kruha i vina Krist je realno prisutan (transupstancijacija).

G

Gregorijanske mise - ustanovio ih je papa Grgur I. (590 - 604.), u svojim "Dijalogima" govori o jednom pokojnom monahu koji je iz čistilišta bio izbačen kroz trideset misa. Odatle se od 8./ 9. stoljeća razvio običaj da se kroz trideset uzastopnih dana slave mise za jednog i istog pokojnika.

H

hostija- Tijelo Kristovo; čestice posvećenog kruha prilikom euharistijskog slavlja.

J

Jaslice - imitacija jasala koje su postojale u štalici Isusova rođenja; postavljaju se u domove vjernika i crkve u božićno vrijeme.

K

Korizma - 40-dnevno razdoblje pripreve za Uskrs; vrijeme pokore, intenzivnog življenja vjere, vrijeme pomirenja; počinje Pepelnicom (pepeljanje) a završava srijedom pred Veliki četvrtak; poznata je od 4. st., ukazuje na biblijsku simboliku: 40 god. boravka Izraelaca u pustinji nakon izlaska iz Egipatskog sužanjstva; 40 dana Jona poziva Ninivljane na obraćenje; 40-dnevni post Isusa prije javnog nastupa (Mt 4, 2).

Kršćanska inicijacija - uvođenje u kršćanstvo po krštenju, pokori i euharistiji.

Krštenje - temeljni sakrament inicijacije (uvođenja u kršćanstvo i Crkvu); učinci: ulazak u otajstvo Krista, prisličenje, kristolikost, brisanje istočnoga i osobnih ali ne i budućih grijeha, posinjeni odnos prema Bogu Ocu, novo stvorenje, milost posvećujuća i potpomazuća.

Kuma/kum - svjedok pri krštenju ili potvrdi, koji preuzima obvezu pomaganja

pri vjerskom odgoju kumčeta, kada to roditelji ne mogu činiti; također svjedok pri crkvenom vjenčanju, koji je u posebnim odnosima sa zaručnicima.

L

Liturgijska ili Crkvena godina - godišnji ciklus, sastavljen od pet crkvenih vremena: došašće, božićno vrijeme, korizma, uskrsno vrijeme i vrijeme kroz godinu.

M

Maslenica - slagana pita ukrašena različitim šarenim bombonima-što šarenije to bogatije i bolje.

P

Pepelnica - (Čista srijeda) kojom počinje Korizma (četrdeset dana dublje pripreve na slavlje Uskrsa).

Potvrda ili krizma - sakrament koji podjeljuje biskup kao primjenu silaska Duha Svetoga na pojedinog kršćanina.

Pričest - blagovanje presvete euharistije, posvećene hostije.

S

Sakrament - sveta tajna, tj. vidljivi znak kojim nas Krist posvećuje u određenim zgodama.

Svećenik - prijevod lat. izraza sacerdos (prezbiter znači starješina), osoba koja je primila sveti red i opunomoćena biskupskom jurisdikcijom pastoralno raditi za spasenje ljudi; on je djelatelj sakramenata u Kristovo ime s biskupovim nalogom naviještanja, posvećivanja i upravljanja na župama.

Sveta otajstava - pogledaj sakrament.

Sveto Pismo - Biblija (knjiga), to je zbirka nadahnutih knjiga (73 kanonske) koju kršćani štiju i prihvaćaju kao svete. Ima dva velika dijela: Stari Zavjet (46 knjiga) i Novi Zavjet (27 knjiga), Stari je vrijeme pripreve i očekivanja Spasitelja, a Novi je vrijeme Isusa Krista. Sveukupno obuhvaća vremensko razdoblje otprilike od 1.300 prije Krista do 100. godine poslije Krista.

Sveti red - sakrament koji se podjeljuje muškim osobama posebno pripremljenim za taj sakrament. Postoje tri stupnja svetog reda: đakonat, svećeništvo i biskupstvo. Primanjem posljednjeg postiže se punina svetog reda.

U

Uskrs - najveći kršćanski blagdan, blagdan Kristova uskrsnuća; slavi se prve nedjelje poslije punog mjeseca nakon proljetnog ekvinocija.

OBIČAJI JEVREJA

NEDJELJIVA VJERA I TRADICIJA: MICVE I OBIČAJI

U nas Židova je vrlo teško, gotovo nemoguće, razlučiti što je vjera a što tradicija, odnosno običaji proizašli iz nje, prvenstveno stoga što su to u nas dva potpuno nedjeljiva pojma. Kao ilustracija toga možda može poslužiti zanimljivost da u hebrejskom jeziku riječ za pojam "religija" ne postoji. Biti Židov ne znači pripadati nekoj religijskoj grupi ili ne, kao Židov se rađate i umirete, bez obzira jeste li se tijekom života preobratali u kršćanstvo, budizam, islam ili neku drugu religiju. Oni koji su se rodili kao Židovi slobodni su u svome izboru žele li biti pobožni ili ne, no oni koji "prijeđu" u židovstvo obavezni su pridržavati se strogih načela židovskog Zakona, jer "prijelaz" u židovstvo nije dozvoljen niti iz kojih razloga osim onih vezanih za izraženu želju pojedinca da se pridržava tih zakona. Zato je u Židova nepoznat pojam nasilnog "prevođenja" ili pak onaj blaži oblik, prepoznatljiv kao "dobrovoljni" prijelaz radi "viših" ciljeva ili veće brojnosti. U ovome ću se prilogu zadržati na običajima tradicijskih Židova i opisat ću samo onoliko koliko mi dopušta prostor.

U davna vremena kada je Abraham još bio Abram, naši su praoci spoznali da postoji samo jedan Stvoritelj svega što je na ovom svijetu, a kao kruna Njegovog stvaranja je čovjek Adam, napravljen od zemlje, kojemu je sam Svevišnji udahnuo život. Da čovjek ne bi živio sam, od njegovog mu je rebra napravio družicu Havu, koja je u mnogim jezicima poznatija kao Eva.

Božji zakoni dati su čovjeku kako bi na zemlji živio čineći dobro i pravo; zapisani su u knjizi koju na hebrejskom zovemo TANAH (anagram je od početnih slova Tora-Nauk, Neviim - Proroci i Ktuvim- Spisi). Tora se najčeće prevodi kao Biblija ili Sveto pismo, a na hebrejskom se pored ostalih koriste i izrazi Mikra kodeš - Sveto štivo ili samo Hamikra - Štivo. Bog se na hebrejskom zove El ili Elohim. Četveroslovno ime JHVH (u grčkom poznato kao tetragrammaton), IZRIČITO IME - koje se koristi u mnogim prijevodima Biblije - ne izgovara se, a nama Židovima je potpuno neprihvatljiv pa čak i zabranjen pokušaj izgovaranja Izričitog Imena u obliku Jahve ili Jehova. Za obilježavanje Boga mi koristimo nebrojene zamjene poput Šadaj, Hakadoš baruh hu, Hašem itd. Dosta je zanimljiv i podatak da se u Tanahu negdje ovo četiri slova zamjenjuje s tri, odnosno dva slova, pa čak i samo slovom dalet, koje ima numeričku vrijednost broja četiri.

U samom početku razvoja židovske vjere prema Tanahu dati su moralni zakoni za ponašanje ljudi na zemlji. U Tori su zapisani Aseret Hadiberot - doslovno: Deset Božjih riječi. Ovi božanski zakoni vrijede i danas kako za nas Židove, tako i za druge narode i vjere, modificirani ili ne. Oni se eksplicitno navode na nekoliko mjesta u Tori, u II. knjizi Šemot (Izlazak), 20.1-17 i 34, u V. knjizi Dvarim.

Osnovna vjerovanja Židova sažeta su molitvi "Š'ma Jisrael - Čuj Izraele", a glasi: "Čuj Izraele, Gospodin je naš Bog, Gospodin je jedan". Ova se molitva čita tri puta na dan, ujutro, uvečer i prije spavanja.

Za postojanja II. Hrama u Jeruzalemu, razorenog 9. avu 70-te godine n.e., u njegovu su se Svetištu prinosile žrtve koje su propisane u Tori, uz čije su se prinošenje pjevale zahvalnice i psalmi u slavu Gospodinovu. Sve je to nestalo rušenjem Hrama i razaranjem Jeruzalema, koje su izveli rimski carevi Flavijevci.

Još u vrijeme Babilonskog ropstva Židovi su se u izgnanstvu prigodom molitava počeli okretati prema Jeruzalemu i mjestu razorenog Hrama - svojoj najvećoj svetinji. Tu su se počele stvarati molitve kojima se svaki pojedinac osobno moli Hašemu da usliši njegovu želju i želju cijelog izraelskog naroda za povratak u domovinu. U ovom prvom izgnanstvu počela su prva kućna okupljanja, te je nastao naziv na hebrejskom *bet hakneset* - kuća okupljanja. Naša vjera ne zahtijeva zajedničku molitvu, a ako se moli zajednički to je moguće samo ako su se okupila najmanje deseterica vjerski punoljetnih muškaraca (s navršenih 13 godina života). Molitvu vodi *baal tefila ili šalijah cibur* - predmolitelj ili izaslanik skupa. Predmolitelj ili *hazan* isključivo vodi molitvu naglas, ali NIJE posrednik između onih koji mole i *Hašema*. Svatko stvara svoj posebni, osobni odnos sa Gospodinom. Osobitost židovstva je i to da je naš rabin - učitelj i da on nema niti mogućnosti niti pravo biti posrednikom između članova svoje zajednice i *Elohima*, već on može i treba djelovati isključivo u području obrazovanja i pri pomaganju u savladavanju obimne građe *Tanaha*, kojom bi trebao vladati svaki odrasli čovjek.

Osnovni zakoni moralnih postupaka, pored vjere u jednog Boga, izraženi su i u vjeri u *B'rit* - Savez Boga sa svojim narodom, a u izvršavanju Božjih zapovjedi ustanovljeno je načelo slobodne volje. Čovjek je stvoren slobodan i dana mu je mogućnost izbora, hoće li slijediti put dobra, za koji će ga Bog nagraditi, ili će pak odabrati put zla, za koji slijedi kazna. S obzirom da je

Bog milosrdan, čovjek se uvijek može iskreno pokajati (*baal t'suva* - povratnik, pokajnik) i vratiti se na dobar put.

Na hebrejskom vrlo kratka riječ *micva* - označava osnovnu Božju zapovijed; zapovijedi je Bog dao Mojsiju na Sinajskom brdu kada i Toru. Uobičajeno je prihvaćeno da ih ima 613.; od toga je 248 pozitivnih, znači da se odnose na djelovanje odnosno činjenje i 365 negativnih, znači zabrana činjenja. U današnje se vrijeme imenica *micva* upotrebljava i kao sinonim za činjenje dobrih dijela. *Micvot* (množina od *micva*) nam propisuju ponašanja u svakodnevnom životu, obveze održavanja propisa o obređenoj čistoći tijela, hrane, a tu su i druge *micvot* od rođenja pa do smrti.

ŽIDOVI U BOSNI

Tek poznajući ove činjenice, moguće je prijeći na našu temu: utjecaj vjere na dnevni život Židova u svijetu, pa samim time i u Bosni i Hercegovini. Može se početi od vanjskog prepoznavanja židovskog doma, neovisno o tome jesu li oni koji u njemu žive pobožni ili nepobožni.

Prvi podatci o boravku španjolskih Židova na tlu BiH zapisani su u svescima Sidžila (službenih zapisa šerijatskog suda u Sarajevu) iz 1565. godine, dok se naseljavanje Židova bilježi već i 1541. Najstariji nadgrobni spomenici datiraju iz 1551. (5311. prema hebrejskom kalendaru). Prema dostupnim podacima doseljavali su se najviše iz Soluna, zatim nakon izгона iz Španjolske 1492. preko Bugarske i Turske.

Većina Židova koji su nastanili ove prostore su Sefardi, iako ima i aškenaških obitelji. Sefardi su govorili judeo - espagnol (džudezmo ili džido) jezik koji su njegovali i tako sačuvali stari španjolski (kastilijanski dijalekt), koji se već stoljećima ne koristi u Španjolskoj. Osnova židovsko - španjolskog je starošpanjolski s kraja 15. st. s mnoštvom hebrejskih, talijanskih, portugalskih, francuskih, grčkih, turskih i južnoslavenskih leksema koji su romanizirani i prilagođeni njegovom sustavu. Sefardi su koristili hebrejski i ladino kao jezik pismenosti, književnosti, tiskanih tekstova - dok su u svakodnevnom trgovačko obiteljskom kontaktu koristili židovsko - španjolski kao govorni jezik. Ovaj jezik ostao je živ samo u obiteljima, no na žalost danas ga uglavnom govore samo stariji članovi zajednica. Isti se jezik govori i među Židovima Sefardima Bugarske, Turske, Grčke, Makedonije, Hrvatske i Srbije i Crne Gore, Maroka

itd. Slobodno se može reći da su se danas u BiH zadržale uglavnom uzrečice ili skraćenice koje još upotrebljava generacija rođena 20-tih godina prošlog stoljeća. Većina članova židovskih zajednica u BiH i danas razumiju što znači *Mi kerida* (draga moja), *Dame mazal, ecame ala mar* (daj mi sreće, pa me baci u more) *Buenas noćes* (laku noć) itd. Ladino se piše hebrejskim slovima, Rašijevim pismom. U Izraelu je na Univerzitetu u Beer Shevi osnovan Institut J. Gaon, te je budućnost jezika osigurana, čime je u zadnji čas spašen od zaborava.

Razvoj i život židovske zajednice Sarajeva i Bosne možemo s više podataka pratiti tek od XVIII. stoljeća, prema pinkasima - imeničkim popisima članova općine. Podatak o otvaranju talmudske škole crpimo iz istih izvora i ustanovljujemo ga na 1781 godinu. Osnivač i glavni učitelj bio je rabin David Pardo, zvan "morenu" - naš učitelj. Upravo je on uveo neke vjersko-čudoredne običaje u sarajevsku općinu, a njegov sin nasljednik, rabi Isak Pardo, izdao je liturgijsku knjigu "Avodat ašana".

Odjeća bosanskih Španjola nije se osobito razlikovala od nošnje ostalih Židova koji su živjeli u Otomanskom Carstvu. Brzo su napuštali tradicionalni trouglasti šešir, dugi kaput, kratke hlače i čarape do koljena, kako bi vanjštinom što više bili slični svojim muslimanskim susjedima i oponašali tursku nošnju. Pretpostavlja se da se odjeća koju ću ovdje opisati nosila već od XVI. stoljeća, ako ne i ranije. Treba svakako razlikovati svakodnevnu odjeću od svečane. Svakodnevna se odjeća sastojala od kratkog kaputa, koparana, prsluka, pojasa i hlača. Koparan se zakopčavao na grudima mnoštvom male gusto poredane pucadi, preko njega se nosio kratki kaput sa širokim rukavima koji je dopirao do pasa, pojas je pridržavao hlače a bio je od svile, vune ili drugog materijala. Nosile su se dvije vrste hlača, jedne su imale oblik široke vreće, dosizale su do gležnjeva i bile trakama pričvršćene za tijelo, a druge su bile do koljena, te su se kopčom zakopčavale na potkoljenici. Za odlazak u hram oblačio se preko toga dugački kaput sa širokim rukavima, zvan džube, koji je za zimu bio podstavljen krznom. U svečanim prigodama oblačila se još i anterija - tunika koja je sezala sve do gležnjeva, a preko koparana i šalvara. No, već 1579. sultan Murat zabranjuje Židovima i kršćanima nošenje odjeće jednake turskoj, te im je bila propisana kapica zvana "čita", a i obuća im je morala biti različita od muslimanske, kako bi se iz daljine i već na prvi pogled razlikovali od muslimana. Muškarci su smjeli nositi samo crne cipele, a žene

crne čizme. Ženska se odjeća dijelila na odjeću za djevojke i za udane žene. Osim kape, koja se razlikovala ukrasima, osobito bogato vezenim prslukom, gospođe su nosile košulju od tankog mekanog platna, bogato ukrašenu vezom i kapu - *tukado*.

Većina židovskih domova makar samo na glavnom ulazu ima pričvršćenu kutijicu u kojoj se nalazi zapis pisan rukom pisara svetih i obrednih spisa. To je *MEZUZA*. U V. knjizi Mojsijevoj, u posljednjoj rečenici molitve *Š'ma*, nalazimo micvu prema kojoj na dovratnike svojih vrata, u domovima i u

poslovnim prostorima, treba staviti *mezuze*. Na hebrejskom *mezuzah* i znači dovratnik; na desni dovratnik ulaza u sve prostorije (osim WC i kupaone), u visini dohvata ruke, stavlja se kutijica koja može biti izrađena iz bilo kojeg materijala (drvo, glina, metal itd) u kojoj se nalazi svitak - rukom ispisana dva odlomka iz molitve *Š'ma Jisrael*. Na kutijici u gornjem dijelu stoji slovo *šin*. Kutijica se pričvršćuje ukoso, a svojim je gornjim dijelom nagnuta prema unutrašnjosti prostorije. Ona nas treba podsjećati na *Elohim* koji nas štiti. Običaj je da se prilikom ulaska i izlaska iz prostorije vrhovima prstiju desne ruke dodiruje *mezuzah*, a zatim usne. Na mnogim kućama u Bosni i Hercegovini stajale su srebrene *mezuze* s malim staklenim prozorčićem kroz koji se nazirao svitak. Često su *mezuze* bile rezbarene iz drveta i prava mala umjetnička djela. Na kućama kojima su dovratnici bili od kamena, bile su isklesane duguljaste udubine u koje bi se stavljale *mezuze*.

Vjernost običajima od rođenja do smrti

Temelj židovskog društva je uvijek bila i ostala obitelj, od pradavnih vremena bila je *micva* poštovanja roditelja, jasno dana u Deset Božjih riječi. Kao što je naša dužnost da poštujemo roditelje, tako je dužnost roditelja da stvore potomstvo - *pru urevu* - plodite se i množite, no jednako tako i da djetetu pruže odgovarajuće vjersko obrazovanje, koje podrazumijeva i odnose u društvu, zajednici i obitelji, te poštovanje porodičnog imena.

Upravo u bračnom životu, kao, uostalom, i tijekom cijeloga života i u svim njegovim područjima, treba poštovati zakone obredne čistoće. Strogi zakoni i propisi o tome dati su već u III. knjizi Mojsijevoj, razrađeni u talmudskom traktatu *teharot*, i u Mišni. Koliko se pazilo na obrednu čistoću, koja sadrži propise o osobnoj higijeni, higijeni doma, prehrane itd. vidi se i iz toga što bi se u zajednici odmah nakon izgradnje škola pristupalo izgradnji obrednih kupaona (*mikava*), a tek nakon toga gradnji bogomolja.

Židovska obitelj u Bosni i Hercegovini, kao uostalom i u većini židovskih sredina, bila je patrijarhalna, što je bilo pojačano stavom okoline u kojoj se živjelo. To nikako ne znači da je žena bila zapostavljena ili da nije imala prava možda i veća od onih koja su imale žene drugih vjera u određeno doba. Utjecaj na to svakako ima jedna od glavnih naredaba: "Poštuj majku i oca", kojih se i danas pridržavamo, gotovo bez iznimke. Prema židovskom zakonu žena nema obvezu sudjelovanja u molitvama u sinagogi, (iako, ako želi naravno može), jer je rečeno da žena ionako ima previše obveza, njezina je glavna zadaća održavanje tradicije i židovskog doma. Židovsko se bračno pravo kalilo preko dvije tisuće godina i u današnjem obliku je spoj starih običaja, propisa i zakona. Iako je zakon dopuštao mnogoženstvo, u praksi se to ostvarivalo u sredinama gdje se živjelo među drugim semitskim narodima. Rabin Geršom ben Juda iz Mainz, duhovni vođa Židova Europe, zabranio je mnogoženstvo i ukinuo ga još u XI. stoljeću.

Obitelj Samokovlija, Moso i Rifka sa sinovima

Brak se sklapao uglavnom ugovorno, putem posrednika (koji se u Bosni na judeo-espagnolu zvao *kazaminteras*), a čin vjenčanja obavljao se u sinagogi. S obzirom da se u stara vremena žena

kupovala. kao ostatak jamčevine da se mladoženja neće predomisli ostao je običaj da mladoženja stavlja nevjesti na kažiprst lijeve ruke prsten. Usto izgovara rečenicu: "Evo posvećena si mi ovim prstenom, prema vjeri Mojsijevoj i Izraelovoj". Osim prstena, muškarac u nazočnosti dvaju svjedoka piše i bračni ugovor - *ketubu*, kojim je osiguravao da žena u slučaju razvoda braka dobije dio imovine. U *ketubu* se unose i neki drugi podatci važni za budući zajednički život. U Bosni je bio običaj da svekrva svatovskom pjesmom "*Jo soj kontenta...*" prozove najprije snahu, a zatim i ostale sudionike svadbene svečanosti, koji u plesu s mladenkom iskazuju zadovoljstvo sklopljenim brakom. Zanimljivo je da je malodobna djevojka imala pravo odbiti udaju za čovjeka kojega bi joj izabrali roditelji ili staratelji. Rastava braka je moguća, no u tradicijskim i ortodoksnim zajednicama postotak rastavljenih brakova je gotovo zanemariv. Rastave brakova u zajednicama bosanskih Židova do početka Drugoga svjetskog rata mogle su se nabrojati na prste, a ako ih je i bilo, razlog je pretežito bio bračna neplodnost. Prema mišljenju mnogih sefardskih žena *staroga kova*, obitelj jest i ostaje trajna vrijednost, vrijedna osobnih odricanja. U posljednjih nekoliko stoljeća u dijaspori, žena je bila stup obitelji i nije rijetka pojava da je ona zarađivala za život, dok se muž bavio učenjem i proučavanjem svetih knjiga i molitvama. Naravno, sredine su imale vrlo velik utjecaj na oblik i tip obitelji i za BiH se slobodno može reći da su se uglavnom muškarci bavili zarađivanjem za život, a žene brigom o obitelji, domu i osobito o djeci.

Humanitarne udruge postojale su u gotovo svim židovskim sredinama, pa samim tim i u BiH. Najpoznatija među njima svakako je *La benevolencija*, koja i danas postoji, a u doba između dvaju ratova vodila je posebnu brigu o školovanju nadarenih članova židovskih zajednica u BiH. Mnoga poznata imena iz židovskog svijeta bili su stipendisti ove organizacije. U vrijeme posljednog rata na ovim prostorima, od 1992. do 1995., ova se organizacija pročula i izvan granica bivše Jugoslavije, kada su - zahvaljujući njezinoj pomoći - sve Sarajlije, bez obzira na vjersku ili nacionalnu pripadnost, mogli dobiti lijekove i medicinsku pomoć.

Matilda Avramova Pardo

U Sarajevu je postojala i zadužbina Salamona, sa stanovima za siromašne obitelji, a udruga *Vižitor doljentas* brinula se o tome da barem za Šabat

Ketuba

svaka od siromašnih obitelji dobije pristojan obrok, koji je priređivan u kućama imućnijih pojedinaca i odnošen siromašnima. Vrijedne ženske ruke iz udruženja vodile su brigu oko prehrane bolesnika i nemoćnih. Biti dio organizacije bilo je stvar savjesti, a ne imovnog stanja, tako da su se priključivali svi koji su mislili da mogu, a koji bi prema nekim današnjim mjerilima i sami povremeno trebali pomoć. Djecu su od malena podučavali u solidarnosti tako što su upravo ona bila zadužena za odnošenje hrane potrebitima.

Rođenje djeteta je blagoslov Božji, a ukoliko se rodi muško dijete, ispunjava se najstarija zapisana micva: obrezivanje - *berit mila* ili potvrda Saveza Božjeg s odabranim narodom, kojega je Svevišnji sklopio s našim praocem Abrahamom. Obrezivanje se obavlja osmoga dana dječakova života. Kao i među Židovima cijeloga svijeta, i u Bosni je to stoljećima bio radosni obiteljski događaj, na koji se zove veliki broj gostiju, a običaj je da otac djeteta priredi gozbu. Obrezivanje se odvija ili u sinagogi ili u roditeljskoj kući, a obavlja ga *mohel*. Prilikom obrezivanja djetetu se daje i ime. Objava rođenja ženskog djeteta i nadijevanje imena čini se prvog petka nakon rođenja, poslije službe u sinagogi. Oba roditelja priređuju gozbu kojom se proslavlja rođenje djevojčice.

Micva otkupa prvorodenog sina (prvorodenac kod majke, a ne oca) *pidon haben*, tridestog dana od rođenja iz Tore, je micva zasnovana na Božjoj riječi, koji je sve prvorodeno darovao svećenicima, osim prvenca čovječjeg kojega otac otkupljuje od *kohena* (svećenika) za

*Vjenčanje,
Rikica i Leon Samokovlija*

Muš i žena, porodica Zwecher

5 srebrenih šekela.

Sljedeća velika svečanost za roditelje i djecu je kada djevojčica napuni 12, odnosno dječak 13 godina. U tom uzrastu dječak ima svoju *bar micvu* - čin proglašenja vjerske punoljetnosti. Kod djevojčica se taj čin zove *bat micva*. Nakon tog čina svatko postaje odgovoran za svoje postupke i svoja djela. Pozivanjem pred Toru pri-

likom Božje službe označava se puna odgovornost mladića u ispunjavanju vjerskih obveza odrasloga i prava da ga se broji u *minjan*.

Prema židovskom zakonu uopće, pa tako i u Bosni i Hercegovini, oba su roditelja ravnopravno sudjelovala u odgoju i obrazovanju djece.

Smrt i propisi za doba tugovanja

Ovo je posebnost sefardskih Židova s područja BiH, točnije običaj koji se vezuje upravo za Sarajevo, a zove se *kortar la mortaja*. Kada baka ili djed dođu u pozne godine (slobodna je procjena što tko misli koje su to godine), sazovu cijelu užu i širu obitelj, naprave zakusku, a nakon zakuske organizator zabave liježe na bijelo platno, obitelj oko njega ili nje pjeva vesele pjesme, a netko od najbližih im uzima mjeru za pokrov (*mortaja - tahrihim* - pokrov). Na taj se način otklanja strah od smrti, pojedinac i obitelj se zajedno pripremaju za taj trenutak. Kao što se obilježava rođenje, punoljetnost i slično, obilježava se i ulazak u kasnu starost. Nakon ove proslave baka ili djed imaju poseban status u obitelji, više im se ugađa i pazi na njih, jer su svi shvatili da su oni već jednom nogom u drugom svijetu.

Židovstvo propisuje način tugovanja za umrlima koji su s ožalošćenim u bliskim rodbinskim odnosima. Ožalošćeni (*avelim*) tuguju za sedam kategorija bliskih: za ocem, majkom, sinom, kćeri, bratom, sestrom i supružnikom. Tijekom stoljeća razvili su se i vjerski ozakonili (s manjim razlikama od mjesta do mjesta) propisi i običaji koji su i danas važeći za sve Židove.

Umirući se u svakom smislu smatra živim do posljednjeg daha. Prema našem običaju, sveta nam je dužnost biti uz umirućega i ne ostaviti ga samog u

trenutku smrti. Uz umirućeg je najstrože zabranjeno plakanje i glasno izražavanje žalosti, da on ne bi patio. Uobičajeno je da se njegova djeca i najbliži ne ostavljaju sami, kako bi se mogli suzdržati od glasnog izražavanja žalosti. Običaj je da se poluglasno čitaju *Tehilim* - Psalmi. Ukoliko je umirući u mogućnosti potrebno mu je pomoći da sam kaže ili mu pročitati našu osnovnu potvrdu vjerovanja u jednog Boga "*Šma Jisrael Adonaj elohem Adonaj ehad*". Nakon što umirući ispusti dušu, treba mu zatvoriti oči.

Stari običaj bacanja vode iz sveg posuđa u kući umrlog, kao i po tri susjedne kuće sa svake strane (lijevo i desno), zadržao se i u BiH sve do početka II. svjetskog rata. Nakon što je smrt ustanovljena, u kući se prekrivaju zrcala, slike se okreću prema zidu, pokojnik se polaže na pod, odijevaju ga u *tahrim*-platnenu košulju, lanenu košulju - *sargenes ili kitl*- bijeli ogrtač koji je nosio na vjenčanju, kao kućedomaćin na Pesah večeri, te u sinagogi na Jom kipur. Kupanje i pripremu mrtvacu za pokop obavljaju članovi Hevre kadiše - dragovoljnog udruženja, a biti članom tog udruženja smatra se velikom čašću.

Na grobu, u određenom trenutku svi ožalošćeni razdiru odjeću - *keria* - za roditelje s lijeve strane iznad srca, a za druge s desne u duljini od jednog pedlja. Pokojnika treba pokopati na sam dan smrti. Običaj je da svatko za sandukom baci tri grumena zemlje i izgovori stihove iz I. knjige Mojsijeve, Berešit: "*Jer si prah i u prah se vraćaš*".

U Sefarda u Bosni obred počinje riječima: *Ciduk Ha din, Cadik Adonaj* - pravedan si Ti Bože. Židovsko poimanje smrti je upravo sažeto u toj rečenici i u *kadisu* - osvećenju, koje čita sin za umrlim roditeljima, u kojima se ne oplakuje pokojnik, već se veliča Boga, čija su djela istinita i pravedna.

Po povratku kući rođaci i prijatelji su već pripremili obrok okrijepe. Obično se za tu prigodu kuhaju jaja i priprema leća, a obzirom na sredine u kojima žive, preuzimaju se i običaji pripremanja lokalnih jela. U domovima Židova Bosne i Hercegovine običaj je da se pripremi lukum, kuhana jaja (uevas inhaminadu) u kori od luka i ulju i burekitas. Sljedećih sedam dana - *šiva* - ožalošćeni trebaju poštovati određene propise vezane za žalost. Prva se godišnjica - *jahrzeit / jarcajt* - računa od dana pokopa, a sljedeće godišnjice od dana smrti.

Spomenik se postavlja za prvu godišnjicu smrti. Na godišnjicu je odlazak na groblje obvezan. U kući se pali svijeća za dušu pokojnika. Na groblje se ide uoči velikih blagdana. Na godišnjice smrti roditelja obveza je obitelji organizirati zajedničko učenje Tore - *limud*. Na taj dan treba davati

posebnu *cedaku* - milodar siromašnima, te prirediti zakusku za prisutne na *limudu*. Spomen duša - *hazkarat nešamot* čita se u nekim zajednicama u okviru jutarnje molitve, za vrijeme *musafa*; poznatiji je pod nazivom *mazkir*.

BLAGDANI

Šabat je najveći židovski blagdan i, iako ga dočekujemo svakoga tjedna, ima prvenstvo pred svim ostalim blagdanima, koji dolaze jedanput godišnje. Riječ šabat bi se doslovno mogla prevesti kao: odustajanje od svakog tjelesnog rada, ljudske djelatnosti. Zapovijed svetkovanja Šabata nalazimo u knjizi Mojsijevoj 2, 1-3, a stroga zapovijed zabrane rada sedmog dana, na Šabat, upisana je i u Deset zapovjedi. To je prvi put u povijesti ljudskog roda zapovjeden nerad, odnosno odmor jednom u sedam dana. Šabat traje, kao uostalom i drugi dani prema židovskome računanju vremena, od predvečerja šestoga dana - petka, do pojave zvijezda na nebu u subotu navečer.

Od davnina je bio običaj, a i obdržavao se u BiH, da žena i ženska djeca ostaju kod kuće, pripremajući sve potrebno za 25-satni odmor, uređujući kuću za svečanost Šabata. Petkom prije podne i u toku dana obavljaju se sve nabavke i kuhaju se jela koja će se jesti u subotu, jer je jedna od glavnih zabrana subotom zabrana paljenja vatre. Za Šabat se obično kuhaju jela koja mogu ostati na toplome ili se priprema ono što i za toplih dana može ostati uporabivo za hranu i sljedećeg dana. Kako je glavna zapovijed slaviti Šabat, samim tim je i jelovnik za taj dan bio brižno odabran i blagdanski stol bogatiji nego radnim danom. Na području Bosne, za Šabat su se kuhala *uevas inhaminadu*, tvrdo jaja kuhana s korom od luka i uljem, *hamin ili šolet*, posebno pripravljen grah, razne pite i pečeno meso košer životinja, najčešće peradi, janjeta ili ovčetina, vrlo često i riba.

Muškarci su odlazili na službu u sinagogu, a za to vrijeme bi žene i ženska djeca svečano postavile stol i upalile šabatne svijeće, točno u vrijeme početka Šabata, izgovarajući nad njima blagoslov. Po povratku iz sinagoge, kućedomaćina se pozdravlja sa *Šabat šalom* - miran Šabat, te on započinje svečanu večeru blagoslovom nad čašom vina, koji se naziva *kidus*. Kućedomaćica za šabatnu večeru peče dvije pletenice kruha, koje se nazivaju *hale*, (jednina: *hala*), koje domaćin nakon blagoslova dijeli ukućanima, a oni ih umaču u sol i jedu. Tijekom večere se za stolom pjevaju pobožne pjesme, *pijutim* i *zmirot*. Šabat se provodi u veselju, pjesmi i plesu, u krugu obitelji, a velika je čast imati goste za šabatnim stolom. Subotom se ujutro odlazi na molitve i čitanje Tore u sinagogu. Običaj je da se poslije podne, uz odmaranje, izučavaju vjerske knjige, a micva koja se zadržala i do danas, u svijetu i u Bosni, jest da se subotom poslije popodnevnih molitvi priređuje treći subotnji obrok, najčešće u sjedištu zajednice ili u učionici pri sinagogi. Tek nakon večernje molitve održi se *havdala*, odjeljivanje Šabata od ostatka tjedna i opraštanje od njega.

Pojava mladog mjeseca i njegovo svetkovanje stari je običaj koji se naziva *roš hodeš*. Na taj se dan posebnim blagoslovom blagoslovi izlazak mladog mjeseca.

Pastel

Listovi za pastel mogu se kupiti gotovi (obični ili lisnati)

Domaće tijesto

Brašno, voda, 2 žlice ulja, malo soli. Umijesiti ni tvrdo ni meko tijesto i ostaviti da stoji 15 minuta. Nakon toga tanko razvaljati dva okrugla lista.

Nadjev od mesa:

30-40 dkg junećeg mljevenog mesa;

1 crveni luk

soli i papra.

Na ulju propirjati luk, dodati meso, popapriti, posoliti, doliti 1/2 čaše vode. Pirjati dok ne ispari veći dio tekućine.

Meso je najbolje pripremiti ranije.

Dobro namazati masnoćom okruglu posudu za pečenje, da se listovi ne bi zalijepili. Ugrijati pećnicu na 280 C, pa tek kada se postigne tražena temperatura počne se slagati pastel. Na donji list staviti meso, a preko njega drugi list. Prstima spojiti (zalijepiti) oba lista. Napravi se "cik-cak" kao ukras uz rub pastela. Peći dok gornja strana ne porumeni, ali najmanje 35 minuta. Pečeni pastel mora biti sočan, ali ne žitak.

Naši se blagdani dijele na dvije skupine, hodočasne i takozvane Visoke blagdane. Hodočasni blagdani su oni na koje je u doba postajanja Hrama svaki muškarac stariji od 13 godina bio obvezan doći u Jeruzalem. To su Pesah, Šavuot i Sukot. Oni imaju povijesno i prirodno značenje, dakle svetkujemo ih kao uspomenu na povijesne događaje i u vezi s prirodom. Visoki blagdani imaju religiozno značenje, a to su Roš hašana i Jom kipur.

Postoje jos i takozvani mali blagdani ili radosni spomendani, u koje su ubrajaju Hanuka, Purim i Lag ba-omer, Tu bišvat.

Pesah je naziv našeg prvog hodočasnog blagdana, a slavi se kao uspomena na Božje oslobađanje naših praotaca iz egipatskog ropstva, pod vodstvom Mojsija. Davno nekada, Pesah je predstavljao pashalnu žrtvu koja jest i ostala je središte simbolike prilikom praznovanja. Ovom blagdanu predhodi veliko pospremanje domova, uz uklanjanje posuđa koje je bilo u uporabi tijekom godine. Za proslavu Pesaha drže se posebni kompleti posuđa koji se koriste samo i isključivo za Pesah. Cijela kuća mora biti temeljito očišćena i iz nje treba biti uklonjena svaka namirnica koja se smatra za *hamec*, a to je svaka namirnica koja je bila pod utjecajem kvasne, kisele fermentacije. U predvečerje dana, uoči blagdana, 13. nisana netko od odraslih članova obitelji svijjećom traži zaostali *hamec*. Nađeni ostatci spale se nakon obreda traženja. Blagdan započinje 14. dana mjeseca nisana u predvečerje i traje do 21. nisana. Prve i druge večeri priređuje se *seder* večera (*seder* na hebrejskome znači red), koja slijedi strogo propisani red, a cijeli je obred zapisan u knjigu koja se zove *Hagada šel Pesah*. Jedna od najpoznatijih i najljepših sačuvanih Hagada na svijetu je baš Sarajevska Hagada iz XIV. stoljeća, koja je izložena u Zemaljskom

muzeju u Sarajevu, a sobom su je donjeli Židovi Sefardi koji su se nakon izгона iz Španjolske naselili u Bosni.

Stol je svečano postavljen, kućedomaćin uz blagoslov pali svijeće, na čelu stola nalazi se pladanj s tri *macesa* (jidiš; hebrejski, množina: *macot*; jednina: *maca* - beskvasni kruh, koji se jede tijekom svih osam dana svetkovanja blagdana) pokrivena posebno pripremljenim prekrivačem, a pored njega posebni pladanj za Pesah koji se zove *keara*, na kojemu su obilježena mjesta za simbolična jela bez kojih bi seder bio nezamisliv. Svi ukućani su okupljeni oko stola; običaj je da članovi obitelji iz daljine dolaze kući na proslavu ovog velikog blagdana, za stolom sjedi i posluha u znak sjećanja na naše robovanje u Egiptu, kada nismo imali nikakva prava, a kamoli sjediti za stolom. Uobičajeno je da su oko stola naslonjači, no ako ih nema u dovoljnom broju, kućedomaćini pripravlja jastuke, jer za vrijeme kazivanja Hagade, te za vrijeme jela i pića, treba sjediti udobno zavaljen, kao što su u staro doba činili slobodni ljudi, nasuprot robova.

Raspored na *keara* je sljedeći: 3 *macot*, ispod njih na tanjuru lijevo jaje, ispod njega *karpas* - list celera ili peršina, u sredini *maror* - gorka trava ili korijen, desno gore *zroa* - krilo peradi ili koljenica janjeta, što simbolizira pashalnu žrtvu i osnova je blagdana, te ispod nje *haroset* - mješavina kosanih jabuka, oraha i vina. Pokraj *keare* postavlja se zdjelica sa slanom vodom. *Maca* simbolizira gorki kruh koji su jeli naši predci kao robovi u Egiptu, *maror* nas podsjeća na gorke dane sužanjstva, *haroset* na žbuku kojom su naši predci zidali egipatske gradove, *zroa* na pashalnu žrtvu. Osim toga, tijekom sedera svaki sudionik treba popiti četiri čaše vina. U vrijeme večere se dva puta izgovara nada da ćemo sljedeći Pesah slaviti u Jeruzalemu.

Sva uputstva za vođenje sedera nalaze se u hagadama. One su vrlo često pored hebrejskog prevedene i na lokalni jezik, kako bi svi sudionici mogli pomno pratiti seder. Od ranog Srednjeg vijeka hagade se bogato ukrašavaju, a danas se često tiskaju luksuzni primjerci. Postoje i dječje hagade, koje su oslikane likovima bliskima djeci, no tekst je jednak onome u hagadama za odrasle. Za seder treba se svečano odjenuti. U starijim danima kreativnost je i tu dolazila do punog izražaja.

Binuelus saladus za Pesah

- 3 plohe macesa
- 2 jaja
- 1/2 žličice soli
- 1/2 žličice papra
- ulje za duboko prženje

Potopiti maces u vodu i ostaviti da stoji 10 minuta. Odliti vodu i rukama ocijediti ostatak vode iz nakvašenog macesa. Staviti ga u dublju posudu, dodati predhodno umućena jaja, sol, papar. Dobro sve izmiješati i ostaviti da odstoji oko pola sata. Žlicom vaditi i pržiti u vrućem ulju. Slagati ih na papirnati ubrus da upije višak ulja. Služe se uz guevas inhaminadus, sir i zelenu salatu.

Šavuot je blagdan koji slavimo 6. (u dijaspori i 7. sivana), obilježava dobijanje Tore na Sinaju, koju je Hašem predao "... Mojsiju, on ju je predao Jehošui, ovaj starješinama, starješine prorocima, a proroci su je predali muževima Velike sinagoge. Ovi su rekli: Budite oprezni pri suđenju, odgojite mnogo učenika i učinite ogradu oko Tore" Pirke avot I. 1. Ovaj blagdan nosi još i ime Hag *habikurim* - hodočasni blagdan prvih prinosa žitarica. Običaj je za proslavu pripremiti razna jela od mlijeka i sira. U Bosni su se pekli kolači zvani Monte di Sinai, s grožđicama i mlijekom. *Micva* je čitati Knjigu o Rut, a sinagoge se ukrašavaju zelenilom. Vrlo se često za Šavuot priređuju proslave *bat micve*, kada djevojčice odjevene u bijele haljinice na glavama nose vjenčiće od cvijeća.

Sarajevska Haggada

Zelena di kezu (pita od sira) za Šavuot

2 obična lista od tijesta
10 dkg bijelog i 5 dkg žutog sira
4 jaja
nešto manje od 1/2 litre mlijeka
2 dkg maslaca
1/2 čaše kiselog mlijeka

Okrugli oblik za pečenje namazati uljem i obložiti jednim listom tijesta. Sjediniti sve sastojke i preliti preko tijesta. Prekriti drugim listom, pritisnuti prstima uokolo i napraviti zadebljani rub. Tijesto premazati vodom, upotrebjavajući kist.

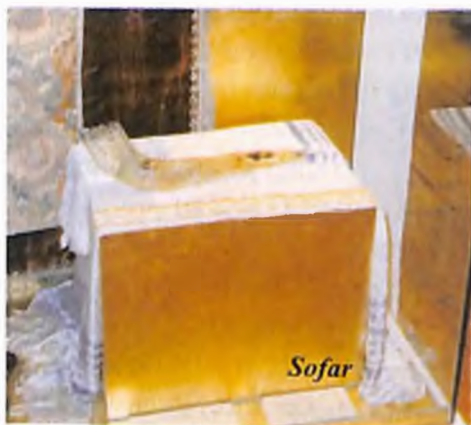
Pećnicu predgrijati na 300 C; pita se priprema tek kada je postignuta temperatura, a posuda se stavlja što je niže moguće.

Sukot ili blagdan sjenica svetkujemo od 15. do 21. tišrija. Posljednji je od tri hodočasna blagdana. Za taj blagdan gradimo sjenice u vrtu, na balkonu ili terasi, kiteći ih granama palme, mirte, vrbovim granama i plodovima citrusa. Blagdan se još zove i *Zman simhatenu* - vrijeme naše radosti. *Micva* je da se u vrijeme proslave ovog blagdana obroci jedu u sjenici. Još jedna *micva* vezana je za ovaj blagdan: treba načiniti kiticu od četiri biljne vrste - *arba minim*: *lulav* - palmin list, *etrog* - plod vrste citrusa, *hadasim* - 3 grančice mirte i *aravot* - 3 grančice vrbe. Grančice mirte i vrbe vezuju se zajedno, a *lulav* se drži u drugoj ruci, a šake se drže skupljeno pri mahanju. Svakodnevno, osim na Šabat, obavlja se obred uz blagoslov koji se zove *netilat lulav*. U sinagogi se maše sa četiri biljne vrste na četiri strane svijeta: započinje se mahati prema jugu, dok smo okrenuti prema Jeruzalemu.

Osmi dan Sukota naziva se *Šemini aceret*, a sljedeći dan u dijaspori se slavi kao Simhat Tora, jer se u vrijeme jutarnje molitve čita posljednja paraša iz Tore u knjizi Dvarim i prvo poglavlje knjige Berešit. Oni koji su tom prigodom pozvani na čitanje Tore nazivaju se *hatani*, što u ovom slučaju znači nositelji časti. Kao nastavak veselog blagdana, oni pozivaju goste kući, uz bogat stol.

Roš hašana je nova godina, prema kojoj se računaju godine židovskog kalendara od postanka svijeta; slavi se 1. i 2. tišrija. Ona ima još nekoliko imena: *Jom hazikaron* - dan sjećanja, *Jom hadin* - dan suda, *Jom terua* - dan trubljenja, a to je prvi od deset dana pokore. Ono što ovaj veliki blagdan razlikuje od ostalih jest da se tokom Božje službe nekoliko puta u znak podsjećanja (*zikaron*) na pokajanje sluša zvuk *šofara*, ovnujskog ili kozjeg roga (nikako govedeg) posebno pripremljen kao duhaće glazbalo koje je još u pradávná vremena kod Židova služilo u obredne svrhe. Toga bismo se dana svi trebali sjetiti Boga Stvoritelja svijeta, zakonodavca; molitve su ispunjene slavom Božjom i molbama za sretnu novu godinu.

Jom kipur blagdan je 10 tišrija, to je posljednji dan kajanja, odnosno pokore, vrhunac priznanja i oprostaja grijeha. Na Jom kipur post traje 24 sata i pretvara se u veliki dan pokajanja, ali i pomirenja s Bogom i ljudima. U dijaspori se obilježava kao najveći vjerski praznik. U stara je vremena Veliki svećenik prinosiso žrtve u Hramu i obdijevao posebnu odjeću. Danas kao uspomenu na to činimo *kaparu*, kućni obred u kojemu se za svakog ukućanina zakolje po jedna kokoš, odnosno kokot. Na Jom kipur je običaj odijevati bijelu odjeću, ne obuva se kožnata obuća. Prije početka službe obvezno je tražiti oprost od rodbine, poznanika i prijatelja za hotimične i nehotične uvrede. Molitvom Kol nidre započinje služba za Jom kipur, a Neila - zatvaranje - je molitva, nakon koje Jom kipur završava reskim zvucima *šofara*.

Hanuka počinje 25 kisleva i traje osam dana. Svetkujemo ju kao uspomenu na pobjedu Makabejaca nad Antiohom Epifanom IV., koji je oskvrnuo sveti Hram i želio uništiti židovstvo. Ona slavi pobjedonosnu oslobodilačku borbu židovskog naroda u drevnom Izraelu protiv okupatora Helena. Nametanje grčke kulture i vjere, asimilacijom i uništavanjem narodnosne samosvijesti i vjerske posebnosti, ukidanjem osnovnih židovskih vjerskih obreda bili su temelj ugnjetavanja u helenističkom pokušaju uništavanja židovskog naroda.

Njihova je bezočnost išla sve do postavljanja Zeusovog kipa u jeruzalemski Hram. Iz pouzdanog izvora, I. knjige o Makabecima, saznajemo da je Matatja, iz svećeničke obitelji Hašmonejaca, sa svojih pet sinova poveo neravnopravnu borbu, oslobodilački narodni ustanak malog naroda protiv tada najmoćnijeg carstva u svijetu. Poslije tri godine ratovanja, njegov sin Jehuda Makabi uspjeva istjerati osvajače iz velikog dijela zamlje, ulazi u Jeruzalem, gdje na godišnjicu ponižavajuće carske zapovijedi, 25. kisleva, ruši tuđinska božanstva, čisti Hram i obavlja osvećenje - *hanuku* - oskvrnutoga žrtvenika. Narod je osam dana prinosiso žrtve i pjevao hvalospjeve, te su svi zajedno odlučili da će se posvećenje, *hanuka* slaviti osam dana. Prema legendi, pronađen je samo jedan vrč s neoskvrnutim uljem, dostatnim da u Menori, hramskome svijećnjaku, gori jedan dan, no (Božje) čudo je učinilo da je gorjela svih osam. Kao uspomena na to čudo, ostao je običaj da se pale svijeće u svijećnjaku sa osam krakova, uz deveti - poslužitelje - tako da se svake večeri, tijekom svih osam dana, pali po jedna svijeća više, dok na kraju, osmoga dana ne gori svih osam.

Hanuka je veseli blagdan, djeca dobivaju darove, često u novcu ili čokoladne novčiće, ako su premali za prave, igraju se zvrkom na kome pišu četiri slova N-G-H-Š - *Nes gadol haja šam*- čudo veliko dogodilo se tamo, a u Izraelu na zvrku piše N-G-H-P - *Nes gadol haja po* - čudo veliko desilo se ovdje.

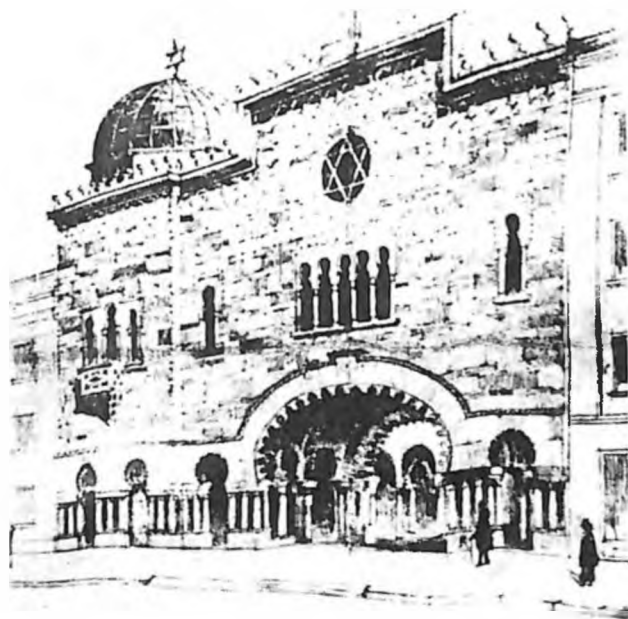
Tu Bišvat - Hamišoši je blagdan poznat pod nekoliko imena, ali možda je najpoznatiji kao Nova godina drveća, prethodnik današnje ekološke svijesti većine zemalja u razvijenom svijetu. Ovaj blagdan nema obilježje praznika, a slavi se u obitelji, školama i kulturnim društvima. Sam naziv Tu bišvat znači 15. dan mjeseca *švata*, a to je doba kada u Izraelu počinje proljeće, a voćke se obaspu cvijećem. Veseli blagdan na koji djeca dobijaju vrećice s raznim vrstama voća. U stara vremena već su se ujesen spremale razne vrste voća za taj blagdan, a naranče su naručivane iz Izraela, pa je tada, kada agrumi u ovim krajevima nisu bili česti kao danas, to bila prava svečanost za djecu. Običaj je da se razne vrste voća šalju onima koji si ih ne mogu priuštiti. Školska djeca u Izraelu toga dana zaje- dnički sade mladice drveća.

Koliko je briga o prirodi i okolišu uvriježena u židovsko biće možda može ilustrirati jedan midraš koji kaže: "Ako sadiš drvo, a vidiš da je došao Mesija, najprije dovrši sadnju, pa tek tada pođi pozdraviti Mesiju".

Torta od datulja za Tu Bišvat

- 7 žutanjaka
- 1 i 1/2 čaša šećera
- 20 dkg mljevenih oraha
- 25 dkg narezanih datulja
- 2 žlice krušnih mrvica
- 2 vrećice vanilin-šećera
- 2 čaše šlaga

Dobro umutiti žutanjke i šećer. U posebnoj posudi izmiješati orahe, datulje i mrvice, te uz lagano miješanje spojiti sa umućenim žutanjcima. Dodati vanilin-šećer, promiješati i naliti u podmazan četverokutni oblik. Peći oko 30 minuta na umjerenj temperaturi. Tortu prerezati na pola u vrijeme pečenja, a kada se ispeče i ohladi obje se polovine premažu šlagom i polože jedna na drugu.

Crtež sarajevskog hrama .

RJEČNIK MANJE POZNATIH RIJEČI

A

Anterija - tunika

Aravot - vrba

Arba minim - četiri vrste

Aškenazi - Židovi koji su naseljavali sjevernu i istočnu Europu

Avelim - ožalošćeni

Avodat Ašana - naslov knjige rabina Isaka Parde

B

Baal tefila - predmolitelj

Baal tšuva - povratnik vjeri, pokajnik

Bar micva - vrijeme vjerskog punoljetstva u koje stupa dječak na 13. rođendan

Bat micva - vrijeme vjerskog punoljetstva u koje stupa djevojčica na 12. rođendan

Berešit - I knjiga Mojsijeva

Bet Hakneset - kuća okupljanja, sinagoga

Brit - savez

C,Č,

Cadik Adonaj - pravedan si Ti Bože

Cedaka - milodar

Ciduk ha din- pravedan si Ti Bože

Čita - posebna kapa

DŽ

Džubet - dugi kaput

E

El, Elohim, Sadaj, Hakadoš baruh hu, Hašem - Neka od Božjih imena

Etrog - vrsta citrusa

H

Hadasa - mirta

Hagada šel pesah - liturgijska pripovjetka koja se čita i govori u vrijeme sedera

Hala - subotnji kruh

Hamec- hrana koja sadrži ili je bila pod uticajem vrenja

Hamikra - sveti spisi

Hamin, šolet - posebno pripremljen grah

Hamišoši - vidjeti tu bi švat
 Hanuka - blagdan na uspomenu pobjede Makabejaca nad Helenima
 Haroset - mješavina jabuka, meda, vina
 Hatan - mladoženja
 Havdala - čin odjeljivanja o izlasku subote od radnog tjedna
 Hazkarat nešamot - spomen duša u sinagogi
 Hevra kadiša - sveto udruženje posmrtno pripomoći

J

Jarcajt - godišnjica smrti
 Jom hadin - dan suda
 Jom hazikaron - dan sjećanja
 Jom kipur - dan pomirenja
 Jom terua - dan trubljenja

K

Kapara - žrtva
 Kazamanteras - bračni posrednik
 Keara - posebni tanjur za seder večeru
 Keria- obredno razdiranje odjeće kod ožalošćenih
 Ketuba- vjenčani ugovor
 Kiduš - posvećenje
 Kohen - sveštenik
 Kol nidre - sve zakletve, večernja molitva kojom se otvara Jom kipur
 Koparan - kratki kaput
 Košer - dozvoljeno za upotrebu

L

Ladino - jezik judeo- espanjol
 Lag ba omer - 33 dan brojanja Omera
 Limud - učenje u čast pokojnika koje organizira obitelj
 Lulav - mladi, još neotvoreni list palme

M

Maces - kruh bez kvasca
 Maror - gorke trave
 Mazkir - spomen duša u sinagogi
 Mezusa - kutijica na do vratku prostorije u kojoj se boravi
 Micva - Bogu ugodno djelo

Mikra kodeš- sveti spisi

Minjan - skup od najmanje 10 vjerski punoljetnih muškaraca

Mohel - osoba koja vrši obrezivanje

Morenu - naš učitelj

Mortaja - naziv za pokrov kojim se prekriva pokojnik

Musaf - dodatna jutarnja molitva na Šabat i blagdane ..

N

Neila - moliva kojom se zatvara Jom kipur

Netilat lulav - molitva sa lulavom

NGHS Nes gadol haja šam - Veliko se čudo dogodilo tamo (u Jeruzalemu)

NHDP Nes gadol haja po - Veliko se čudo dogodilo ovdje (u Jeruzalemu)

Nisan - 7 mjesec židovskog kalendara

P

Pesah - blagdan izlaska iz egipatskog ropstva

Piḏon haben - otkup sina prvenca

Pijutim- pjesme

Pinhas- knjiga registar u židovskim općinama

Pru urevu - plodite se, razmnožavajte se

Purim - blagdan na uspomenu spasavanja Židova od istrebljenja u Babilonu

R

Roš hašana - Nova godina prema kojoj se broje godine od stvaranja svijeta

Roš hodeš - novi mjesec

S,Š

Šabat Šalom - uobičajeni pozdrav subotom, a znaci "Mirni Šabat"

Šalijah cibur - izaslanik koji vodi molitvu

Seder - red, večera uoči i na dan blagdana Pesah

Sefardi - Židovi koji su naseljavali Španjolsku i Portugal

Šekel - izraelski novac

Šemini aceret - sedmi dan blagdana Sukota

Sidžile - šerijatski zakoni

Sin - slovo hebrejskog alef- beta

Šiva - 7 dana žalosti za pokojnikom

Šma - skraćunica za molitvu Šma Jisrael - Čuj Izraele

Šma Jisrael - Molitva - Čuj Izraele

Šofar - ovnujski rog

Španjoli- jedan od naziva za Židove protjerane iz Španjolske

Sukot - Blagdan sjenica

Švat - 5. mjesec židovskog kalendara

T

Tahrihim - naziv za pokrov kojim se prekriva pokojnik

Talmud - skup sudskih i pojedinačnih rasprava o značenju propisa Tore

Tanah - hebrejski naziv za Bibliju od početnih slova Tora, Neviim, Ktuvim

Teharot - traktat u Talmudu

Tehilim- psalmi

Tu bi švat - Nova godina drveća, prvi dan po kojoj se računa porezna godina

Tukado- kapa, šešir udatih žena

U

Uevas inhaminadus - jaja kuhana u luku i ulju

V

Vižitor doljentas - Udruga za pomoć siromašnima

Z

Zman simhatenu - vrijeme naše radosti

Zmirot - posebne pjesme koje se pjevaju na Šabat

Zroa - krilo peradi ili janjeći but

BIOGRAFIJE AUTORA

Aiša Softić rođena je 25.06.1956. godine. Studij historije jugoslovenskih književnosti i sh/hs jezik završila je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1979. godine. Na istom fakultetu magistrirala je 1986. godine na temu "Zbornik narodnih pjesama Antuna Hangija", a 2000. godine odbranila doktorsku radnju pod naslovom "Historijske usmene predaje Bošnjaka". Više godina je radila kao profesor u nekoliko srednjih i osnovnih škola, jedan kratak period bila i direktor škole, potom viši asistent na Pedagoškoj akademiji u Sarajevu. Od 1994. godine stalno je zaposlena u Zemaljskom muzeju kao stručnjak za tradicionalnu usmenu prozu i u zvanju je višeg naučnog saradnika. U periodu od 1997. godine do 2001. godine obavljala je dužnost zamjenika direktora Muzeja, a od 2003. godine je v.d. direktora Muzeja. Objavila je preko 50 naučnih i stručnih radova iz oblasti usmene književnosti, etnologije i folkloristike, kao i nekoliko knjiga iz spomenutih oblasti ("Usmene priče Bošnjaka", "Jednom bio car", "Usmene predaje Bošnjaka", "Usmena proza Bošnjaka").

Medhija Maglajlić rođena je u Pljevljima 1942. godine. Gimnaziju završila u Sarajevu. Diplomirala na odsjeku Jugoslavenskih književnosti i jezika na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Kratko radila kao novinar, a potom kao kustos u Muzeju književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, gdje i danas radi u stručnom zvanju muzejskog savjetnika. U višegodišnjem proučavanju književne baštine prikupila je i pohranila u Muzeju književnu i pozorišnu građu o mnogim bosanskohercegovačkim književnicima i pozorišnim djelatnicima. Autor je niza izložbi i kataloga o životu i djelu značajnih bosanskohercegovačkih stvaralaca: Zvonimira Šubića, fra Grge Martića, Hamze Hume, Muse Ćazima Ćatića, Safvet-bega Bašagića, Maka Dizdara, Branka Ćopića, Ahmeda Muradbegovića, Alije Isakovića, Jakova Jurišića i drugih. Priredila je za lektiru knjige: "Žetva u zlatnoj dolini" Branka Ćopića i "Pjesme" Muse Ćazima Ćatića.

Aleksandra Srdanović rođena Radojčić rođena je 9.1.1963. godine u Karlovcu. Završila je srednju ekonomsku školu u Karlovcu. Završila je nižu i srednju muzičku školu. Studirala je ekonomiju u Zagrebu a po izbivanju rata odlazi na Bogoslovski institut Srpske pravoslavne crkve u Beograd koji i

završava. Radi u Palama kao vjeroučitelj gdje vodi Duhovnu sekciju kao pomladak Hrišćanske zajednice Sveti Petar Dabrobosanski. Zanima se za entologiju prožetu pravoslavljem. Majka je jednog djeteta.

Zorica Maros, kći Dragutina Marosa i Anke r. Zeko, rođena je 03.07.1975. godine u Travniku. Osnovnu školu završila je u Novom Travniku gdje je i odrasla u hrvatskoj katoličkoj obitelji. Srednju školu Tekstilnog tehničara upisala je u Travniku ali zbog ratnih okolnosti prekinula je u drugom razredu i završila je 1994. godine u Novom Travniku. Teološko - filozofski studij na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu upisala je ak. 1999/2000. gdje je diplomirala u ožujku 2004. na temu "Zlatno pravilo u kršćanstvu i islamu" pod vodstvom prof. dr. Mate Zovkića. U ak. god. 2004/05., na preporuku nadbiskupa vrhbosanskog kardinala Vinka Puljića, dobila stipendiju za post-diplomski studij moralne teologije na Accademia Alfonsiana Papinskog univerziteta Lateran u Rimu gdje sada boravi kao redovna studentica.

Sonja Samokovlija rođena je u Zagrebu 1946. Živjela je u Zagrebu, Sarajevu, Dubrovniku, Beogradu, Minhenu, no uvijek se vraćala u Zagreb gdje i danas živi. Majka je dvoje odrasle djece Maye i Raula. Studirala je germanistiku i povijest umjetnosti. Do sada je izdala dvije knjige, židovsku kuharicu "Dobar tek" i pojmovnik židovskih izraza "Rječnik duše". Piše kolumne za časopis Židovske zajednice Hrvatske "Ha kol" uglavnom tradicijsko - religijskog sadržaja. Od nekoliko polja za koja ima posebni interes izdvajaju se strani jezici, putovanja, proučavanje židovske tradicije i židovskih filozofskih rasprava.

SADRŽAJ

- 5. **Predgovor**

- 7. **OBIČAJI MUSLIMANA**

- 9. Uvod
- 9. Rođenje djeteta
- 10. Nadijevanje imena
- 11. Obrezivanje muške djece (sunećenje)
- 12. Šerijatsko vjenčanje
- 14. Muslimanska nova godina
- 15. Ramazanski običaji
- 19. Odabrane mubarek noći
- 20. Miradžija
- 20. Ašura
- 21. Bajram
- 22. Hadždž
- 23. Mevlud
- 28. Običaji oko smrti
- 30. Tehvid
- 32. Hatma
- 33. Posjećivanje mezara
- 35. Kišne dove
- 37. Recepture nekoliko tradicionalnih bošnjačkih, odnosno bosanskih jela
- 38. Rječnik manje poznatih riječi

- 43. **OBIČAJI PRAVOSLAVNIH**

- 45. Uvod
- 48. Vjerski običaji
- 48. Svete tajne
- 48. Svete tajne krštenja i miropomazanja
- 52. Svete tajne pokajanja i pričešća
- 54. Sveta tajna braka

- 57. Sahrana i molitoslovlja za upokojene
- 59. Praznici
- 60. Vaskrsenje Gospoda Isusa Hrista - Vaskrs
- 63. Rođenje Hristovo - Božić
- 67. Bogorodični praznici
- 69. Krsna slava
- 73. Mali kuvar tradicionalnih srpskih jela
- 77. Pojmovnik
- 79. Literatura

- 81. **OBIČAJI RIMOKATOLIKA**

- 83. Katolički običaji u središnjoj Bosni
- 83. Katolički običaji koji prate život pojedinca
- 84. Krštenje
- 86. Sakrament euharistije
- 87. Sakrament sv. potvrde
- 89. Bolesničko pomazanje
- 89. Sveti red
- 90. Sakrament ženidbe
- 93. Običaji koji prate tijek liturgijske godine
- 93. Liturgijska ili crkvena godina
- 94. Došašće
- 94. Blagdan sv. Nikole
- 95. Blagdan sv. Lucije
- 96. Jaslice i božićno drvce
- 97. Badnjak
- 98. Božić
- 99. Maškare
- 100. Cvjetnica
- 100. Veliki Četvrtak
- 100. Veliki Petak
- 101. Velika Subota
- 102. Uskrs
- 103. Zaštitnik župe

- 103. Zaključak
- 104. Rječnik manje poznatih riječi

- 107. **OBIČAJI JEVREJA**

- 109. Nedjeljiva vjera i tradicija: micve i običaji
- 111. Židovi u Bosni
- 113. Vjernost običajima od rođenja do smrti
- 114. Brak
- 116. Rođenje djeteta
- 116. Micva
- 117. Smrt i propisi za doba tugovanja
- 119. Blagđani
- 119. Šabat
- 120. Pastel
- 121. Pesah
- 123. Binuelus saladus za Pesah
- 123. Šavuot
- 124. Zelena di kezu (pita od sira) za Šavuot
- 124. Sukot ili blagdan sjenica
- 125. Roš Hašana
- 125. Jom Kipur
- 125. Hanuka
- 126. Tu Bišvat - Hamišoši
- 127. Torta od datulja za Tu Bišvat
- 128. Rječnik manje poznatih riječi

- 133. Biografije autora
- 135. Sadržaj

ISBN 9958-9780-0-8

9958 - 9780 - 0 - 8